

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ERCSEY ELŐD

GRILLPARZER, FRANZ

HOLENDA BARNABÁS

KLEMPA SÁNDOR KÁROLY

LOPE DE VEGA

NEWMAN BÍBOROS

PILINSZKY JÁNOS

RADÓ POLIKÁRP

RÓNAY GYÖRGY

SÍK SÁNDOR

SZENNAY ANDRÁS

TAXNER ERNŐ

TÓTFALUSY ISTVÁN

TÓTH FERENC

írássai

1962 DECEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Radó Polikárp</i> : A liturgia kérdése a zsinaton	703
<i>Sik Sándor</i> : Üzenet, A rakéta útja, Felhőjáték, Mozart, hegedűverseny (Versek)	711
<i>Pilinszky János</i> : A tenger (Vers)	712
<i>Newman biboros</i> : A hit természetéről (<i>Salacz Gábor</i> válogatása és fordítása)	713
<i>Tóth Ferenc</i> : Bizony nehéz (Vers)	716
<i>Klempa Sándor Károly</i> : Lope de Vega születésének negyedik centenáriumára	717
<i>Lope de Vega</i> : Bölcsődal (Vers, <i>Bittei Lajos</i> fordítása)	728
<i>Franz Grillparzer</i> : Lope de Vega (Vers, <i>Bittei Lajos</i> fordítása)	728
<i>Rónay György</i> : A szeretet bilincsei (Elbeszélés)	729
<i>Ercsey Előd</i> : Bizonytalankodó (Vers)	739
<i>Églis István</i> : A kis út (Nevetett-e Jézus?)	740

N A P L Ó

Az erkölcs és a dogmák (*Tótfalusi István*) 742; Húsz éves az atomkorszak (*Holenda Barnabás*) 745; Negyven éve katolizált Chesterton (*Szennay András*) 748; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 751; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 757; Képzőművészet (*Dévényi Iván, S. K.*) 759; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 763; Kútbaesett élet (*Bittei Lajos*) 765; Az elfelejtett Telegdi Miklós (*Taxner Ernő*) 766; Jegyzetlapok (r. gy.) 767 742

Felelős szerkesztő:

Sik Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A LITURGIA KÉRDÉSE A ZSINATON

Csütörtök kivételével minden hétköznapon félkilenc tájban látni lehet a Róma minden részéből vágatató elegáns autóbuszokat. A hatalmas üvegablakok mögött violaszín villan: mindenfelől a *Piazza San Pietrorra* tartanak és a roppant téren gyülekeznek a világegyház püspökei. Előírás szerint talpig viola reverendában vannak, karingben és mantelettával, mert csak a nyilvános üléseken vesznek részt pluviálében és mitrával. Az ún. általános gyűléseken — *congregatio generalis* — az említett püspöki diszruhát, nem a liturgikus öltözetet viselik. Azután fölmennek a bazilika lépcsőin minden oldalról és ki-ki elhelyezkedik a kétoldali lépcsőzetes tribünön a maga kijelölt helyén.

Nagy meglepetést okozott, hogy a zsinat adminisztratív megszervezése, mintegy megalakulása után a tárgyalás nem a nyomtatásban kiadott „schema” sorrendje szerint a dogmatikus teológia tárgyalásával kezdődött, hanem a szent liturgiával. Mi ennek az oka, nem lehet pontosan tudni; mindenesetre nem tévedünk, ha a liturgia fontosságát is számításba vesszük. Hiszen a liturgiáról szóló konstitúció világosan kimondja, hogy „a zsinat különleges módon tartja feladatának a liturgia gondozását és megújítását”. Az ok pedig az, hogy a zsinat „célul tűzi a keresztény élet fokozását a hívek között és az egyházi intézményeket, amennyiben változásoknak vannak alávetve, korunk szükségleteihez mindinkább alkalmazni”. A liturgiának ez az adaptációja a római liturgiát érinti, más katolikus rítusokat csak annyiban, amennyiben a dolog természetéből következik. Az egyház történetében először fordul elő, hogy egyetemes zsinat ünnepélyesen kijelenti minden katolikus rítus egyenjogúságát, azoknak további fenntartását és védelmét. Ezt eddig csak a pápák maguk tették meg.

A kor szükségleteihez való alkalmazkodás nagyon sokat foglalhat magában. Mennyi minden fér ebbe a fogalomba, azt mutatja, hogy milyen sok előterjesztés történt írásban és szóban a liturgia területén. Először még a zsinat megkezdése előtt: mindenfelől kötetekre rúgó proposíciók futottak be a zsinatot előkészítő liturgikus bizottsághoz. Többek között ezek az előterjesztések is alapul szolgáltak ahhoz a nagyon gondosan elkészített „schema”-hoz, amelyet a központi bizottság változtatásai után a zsinati atyák tárgyalni kezdtek s amelyhez még az ülések során is számos újabb javaslat futott be. Most, midőn november közepén a liturgia tárgyalása már befejeződött, számot vethetünk arról, ami történt.

Az első, amit megállapíthatunk az, hogy nagyon eltérő irányokat mutatott, kik mit tartottak szükségesnek a korviszonyokhoz való alkalmazkodás terén. Ezért aztán inkább az az irányzat került felül, amely sok esetben az illető ország vagy terület püspöki konferenciáira, vagy akár az egyes püspökökre bízta a közelebbi megoldást a liturgia valamelyik területén, mert egyetemes intézkedés éppen a különbözőségek miatt nem lenne lehetséges. Példákat hoztak fel arra, milyenek ezek a különbözőségek. A csók a nyugati kultúra szimbolikájában a baráti, testvéri szeretet jelképe és mint ilyen került az ókor óta alkalmazásra a liturgiában, az ünnepélyes misében és a papszentelésnél. Indiában viszont a csóknak egyértelműen csupán szexuális jelentése van. Éppígy nehézséget okoz Ázsiában a Szentléleknek galamb képében való ábrá-

zolása, a galamb ugyanis a nemi kicsapongás jelképe. A nyál használata ugyanezen területeken a keresztség kiszolgáltatásánál lehetetlen volt, mert egyértelműen a megvetés szimbólumául szolgált. A nagy ünnepek fehér liturgikus színe Kínában éppen az ellenkező hatást éri el, mert a fehér a gyász színe. A vörös szín viszont Japánban okoz nehézséget. A liturgiában az istenszeretetet jelképezi s ezért a vértanúk ünnepein és a Szentlélek miséiben alkalmazzák, a japánoknál viszont alkatlan, mert ott a vörös a gyűlölet jele. A szakrális tánc kérdése is érdekes módon problémát okoz. Magam is találkoztam nagyon intelligens 26 éves nigériai teológussal, aki nagyon becsüli hazája hithirdetőit, csak éppen a tánc kérdésében nem tud velük egyetérteni. Ennek tudatában nem lepett meg, mikor a zsinat sajtójából értesültem, hogy Indonéziában *Van Bekum* püspök egyházmegyéjében megengedte a misék után a hívőknek a szent táncot, mert különben nem érzik, hogy imádkoztak és Istennek áldozatot mutattak be. A búzaszentelő és a keresztyáronapok ideje az európai évszakok szerint igazodik, Braziliában, illetve Délamerikában, Ausztráliában akkor a gazdasági év vége van. A Rubrikák kódexe már részben segített ezeken a nehézségeken, az illető országok püspöki karára bízva e napoknak más időre helyezését, úgyszintén a színek megváltoztatását is a Szentszékek egyetértésben.

A zsinat alkalmával kiderült azonban, hogy egyes körök mind ennél sokkal többre vágnak. A zsinati atyák nagyobb része nagyobb szabadságot kér a Szentszéktől a liturgia terén, hiszen a teljes megkötöttség valójában csupán négyszáz év óta, a Tridenti zsinat óta van érvényben, mely a liturgikus intézkedés jogát teljes egészében a Szentszékre ruházta. Vannak viszont — kisebb számban — akik ezt a megkötöttséget fenn akarják tartani; aligha vitás, hogy a két álláspont között egy középútas megoldás lesz a zsinat eredménye. Különösen a *liturgikus nyelv kérdése* váltott ki sok vitát és kétségtelenül rámutatott néhány, a Szentszék szándéka ellenére keletkezett gyakorlatra. Így például a zsinaton mondták, hogy az indiai krishnagari egyházmegyében sokhelyütt bengáli nyelven mondják a misét, a keletiek gyakorlatáról pedig IV. *Maximos Saigh* antiokiai melkita pátriárka nyilatkozott francia és nem latinnyelvű, nagy feltűnést keltő beszédében. „Minden nyelv liturgikus nyelv” — jelentette ki a pátriárka, aki a bíborosi méltóságot sem fogadta el, mert a pátriárkátust többre tartja. Ő volt az is, aki az amerikai melkitáknak megengedte a liturgia végzésénél az angol nyelvet, amit azután a Szentszék megtiltott, XXIII. János pápa ellenben jóváhagyott. Biztos forrásból hallottam, hogy a franciák nagyon sok helyen az egész nagyhét szertartásait nem latin, hanem francia nyelven végzik.

Mindez arra mutat, hogy sok a kíváncsalom. Általános vélemény szerint biztosra vehető, hogy az előmisében legalább a *szentlecke és az evangélium*, a nép nyelvén hangzik majd föl, még pedig a celebráló ajkáról, akár pap, akár diakonus legyen az. A nagymiséen a felajánlás idején tervbe van véve az ún. „közös könyörgés”, vagy „egyetemes könyörgés”, ezek imádságok az egyház különböző szándékaira, ezeket a nép nyelvén mondja majd a pap, a nép pedig litániaszerű feleleteket ad. Az is biztos viszont, hogy az egész misét seholsem fogják a nép nyelvén végezni. Az afrikai püspökök egyöntetűen a latin nyelv mellett nyilatkoztak, mert a sok afrikai nyelv bábeléből nem találnak más kiutat. A *szentségek és szentelmények* kiszolgáltatásánál viszont — amint már a júliusi számban erről beszámoltunk —, egyre inkább terjed a Ritus kongregáció engedélyével a nemzeti nyelvű rituálé. Utoljára a zsinat októberi üléseinek végén jelent meg a Latinamerikai *Collectio rituum*, azaz a szentségek spa-

nyol nyelvű rituáléja, amelyben a szentségi formulák kivételével minden spanyol nyelven olvasható, még az áment is „asi sea” = így legyen spanyol szóval adják vissza.

Magától értetődő, hogy szélsőséges és keresztülvihetetlen álmodozások is felhangozhatnak a zsinati üléseken, tekintve az ott uralkodó tökéletes szólásszabadságot. Így például a XII. congregatio generalis-on egy Fülöp-szigeti püspök, Mons. *Duschak* ama kalandos terv mellett tört lándzsát, hogy legyen a latin nyelvű mise mellett a nép számára egy „ökumenikus mise”. Ebben ne legyen semmi a szentmise történetileg kifejlődött ritusából, amelyeket külön magyarázni kell, kövesse az egész az utolsó vacsora ritusát, „a hangsúly legyen a szentíráson — mondotta *Duschak* püspök —; ha a múlt századok embere teremthetett rítusokat a mise részére, miért ne tehetné meg ugyanezt az egyetemes zsinatok legnagyobbika?” A lehetőségtől azonban a megvalósulásig hosszú az út. Egyetemes zsinat nem foglalkozhatik gyakorlati részletekkel. Éppen ezért, amint a zsinat elnöksége többször hangsúlyozta, s az atyák el is fogadták, a zsinat az *alapelveket szegezi le*, a részletes megvalósítás pedig a zsinat után felállítandó, szakértőkből álló bizottság feladata lesz.

Az elvek persze eléggé részletes fogalmazást nyertek. Így például mint vörös fonál húzódik végig a liturgia megvitatásánál a mindig visszatérő gondolat: *a liturgiának közösségi aktusnak kell lennie*, azon a jelenlévők minél cselekvőbben vegyenek részt. A konstitúció ünnepélyesen kijelenti, hogy „az anyaszentegyháznak mi sem kedvesebb, mint, hogy minden hívőt a liturgikus cselekményekben való teljes, öntudatos és aktív részvételre neveljenek.” Ez a zsinaton hangoztatott legfontosabb alapelv, amelyet elsősorban a nyelvi engedményekkel, a nép „szorgos és türelmes liturgikus oktatásával”, a cselekvő részvétel módozatainak megvalósításával kell elérni.

Más fontos alapelveket is törvénybe akar iktatni a zsinat. Így például azt, hogy minden liturgikus könyvet: a misekönyvet, breviáriumot, rituálét és pontifikálét — meg kell vizsgálni és újjá kell alkotni (instaurare); a cél az, hogy a nép az isteni dolgokat, amelyeket a liturgia jelez, világosabban megérthesse. Ezért ezeket a liturgikus könyveket néhány éven belül *újra ki kell adni*, az előírásokat tartalmazó rubrikákban a nép részvételére nézve is legyenek előírások. Az alapelv a könyvek megváltoztatásánál az legyen, hogy az egészséges hagyomány figyelembevétele mellett a haladásnak is út nyíljon.

Újabb alapelv, az eddig elmondottakra való tekintettel, hogy *a liturgiát a népek lelkiületéhez és szokásaihoz kell alkalmazni*, ezt az elvet a zsinat kifejezetten hirdette. A főpásztorok, illetve a népek püspöki kardinális konferenciája szabná meg az alkalmazkodás kereteit, úgyszintén a liturgikus nyelv használatának határait, mindkettőt a Szentszék elé terjesztve. A püspököknek valóban az eddigiege képest jelentősen több szerep jut majd a liturgia terén való intézkedésre.

Az alapelvek világos megfogalmazása mellett azonban szép számban találhatunk olyan megoldásokat is, amelyek maguk után vonhatnak vagy magukban rejtenek intézkedéseket. Alapalgondolás például, hogy a *szentmise rendje (ordo missae) újra alkotandó*, úgy, hogy egész elrendezése és egyes részei világosabbak legyenek. A beadott és elhangzott javaslatok közül valószínűleg a következők valósulnak meg: lehetséges, hogy az előmise helye nem az oltárnál lesz a közösségi miséknél, hanem a hívőkhöz közelebbi helyen; megritkítják a keresztvételéseket, térdhajtásokat a misében. A prefációk száma bővül, például vasárnapi, templomszentelési, ádventi prefációval; elmarad az utolsó evangélium és hasonlók. A szentmi-

sében az *olvasmányok* (szentlecke, evangélium) egy évre vannak rögzítve és évenként ismétlődnek. Jobb lenne, ha a szentírás sosem olvasott részei is sorra kerülnének, ha ez a rendszer két-három évre terjedne. Javaslat hangzott el arról is, hogy a püspökök bizonyos meghatározott esetekben megengedhessék a *két szín alatti áldozást* is a híveknek, a „schema” is tartalmazza ezt az engedményt. Sok püspök helyeselte is ezt, mint a németek s az Egyesült Államok püspökei, de nem tartották gyakorlati szempontból kivihetőnek az afrikai és az ázsiai püspökök. Úgyszintén nem igényelték a *közömszézést (koncelebrációt)*, amikor több pap közösen áll az oltárnál és egyszerre végzi a szentmisét. Ezt az engedélyt a zsinati atyák bizonyos esetekben a monostorokra kívánják korlátozni.

A XIV. congregatio generalis november 7-én kezdte tárgyalni a *szentségek liturgiáját*. A *felöltöttek keresztelésénél*, amely különösen a missziókban aktuális, felvetették a katehumenátus bevezetését, ez a liturgiában is bizonyos ritusok elrendelésével jár majd, amelyekkel fokozatosan apatják őket a keresztség ember méltóságába. Az egyes bennszülött népek avatási szokásait is be lehet iktatni a keresztség ritusába, amennyiben azok nem ellenkeznek a kereszteni hittel. Az a gondolat is elhangzott, hogy a felöltöttek keresztelésére külön miseszöveget kell szerkeszteni és azt a Római Misekönyvbe bele kell illeszteni. A gyermekek keresztelésének ritusát módosítani kellene olyan értelemben, hogy kiderüljön: egy még értelmének használatában nem lévő csecsemőről van szó, például ne kérdezzék tőle, hogy meg akar-e keresztkedni. Jobban kell ezért a szülők és keresztszülők szerepét kidomborítani a ritusban. A keresztség nemcsak húsvétkor lehet majd szentelni, hanem szükség szerint rövid formulával magában a keresztelés ritusában.

Az „utolsó kenet” sok félreértést okozó nevét a zsinat a „betegek kenete” névre akarja változtatni. A szentségek kiszolgáltatásának sorrendje lesz: a gyónás, a betegek kenete és azután az áldozás, amely eddig az utolsó kenet előtt történt. A kenések számát is le kell csökkenteni, magát a szent kenetet ismételni lehet majd, ha a betegség hosszabb ideig tartott, akkor is, ha nem forog fenn újabb halálveszély esete. — A *papszenteléseknél* a püspök buzdító beszéde, amely eddig latin nyelven hangzott el, a nép nyelvén lenne végzendő. Az összes szertartásokat szakértőkből álló bizottságnak kell felülvizsgálnia és egyszerűsíteni. A *házasság ritusában* a zsinat nagyon óhajtja, hogy az egyes nemzetek sajátos szokásait gondosan megőrizték, ebben a szentségben találhatók ugyanis a legnagyobb különbségek az egyes népek között, például sehol sincs meg a házassági eskü a házasság ritusában, csak nálunk. A missziós területeken pedig be lehet iktatni, az illető terület püspökeinek rendelkezése szerint mindazokat a népi szokásokat, amelyek a házasság alkalmával szokásosak. Ügyelni kell arra, hogy a házasságkötésnél asszisztáló pap a házassági beleegyezést mindenképpen kivegye a házasságot megkötőktől. A házasságot rendszerint szentmise keretében kell megkötni az evangélium után mondott szentbeszéd után — eddig ez a mise megkezdése előtt történt; a mise keretében elhangzó áldást pedig népnyelven lehet végezni. Meg kell reformálni a *szentelmények ritusát* is, így többek között a temetését is. Amint láthatjuk, a zsinat utáni időre vár a szentségek és szentelmények ritusának újjáalkotása, akárcsak a szentmise ritusáé is. Nem tudjuk, mennyi ideig tart majd ez a munka, de egy-két esztendőn minden bizonnyal igénybe vesz majd.

A schema IV. fejezete alapján a *zsolozsmával* is foglalkozott a zsinat. Mindjárt előjáróban meg kell jegyeznünk, hogy a zsolozsma avagy az

azt tartalmazó breviárium nem kizárólag a papokat érdeklő dolog, hanem az egész egyház ügye. Amint a zsinat konstitúciójának szövegében hangsúlyozza, az egyház a szent zsolozsmát *minden* keresztény nevében és az ő javukra imádkozza, a szentmiseáldozat bemutatása mellett, a Mindenhatóhoz. Amint a szentmise nem a papnak privát ügye, úgy a zsolozsma sem az. Szerkezeti változásokat is jelez a zsinat, ezeket azonban majd csak a zsinat befejezése után állandóan működő reformbizottság végzi el. A zsolozsma főrésze, a *matutinum*, általában csak egy nocturnusból áll majd; a *zsolttárok* másfél évezred óta, mind a százötvenet egy hét keretében kellett elmondani, a zsinat ellenben jónak látná, ha erre a célra hosszabb idő állna rendelkezésre. Bár a napisajtó azt állította, hogy a breviárium nem lesz rövidebb, a valóság mégis mást mutat, mert ezzel a ténnyel, hogy a zsolttárokat hosszabb időtartam keretében kell elvégezni, a zsolozsma kétségtelenül rövidebb lesz. Megváltozik a *zsolttárok szövege* is, mert a XII. Püostól fakultatívnak kijelentett zsolttárszöveg újabb revízióknak lesz alávetve. Ugyanígy a vallásos költészet gyöngyeit, a breviárium *himnuszait* is visszaállítják eredeti szövegeik szerint. 1630 körül ugyanis VIII. Orbán túlzottan klasszikus latinra és önkényesen dolgoztatta át azokat. A breviárium *olvasmányjaiban*, a lekiókban nagyobb mértékben olvastatják majd a szentírást, mint eddig; a szentek életéről szóló lekiókat pedig a szigorú történeti kritika szellemében revidiálják. A liturgia reggeli és esti imádságaiban, a *Laudes*-ben és a *vecsernyében* eddig az volt a szokás, hogy a köznapokon a vasárnapi könyörgést mondták egész héten át, a megújított breviáriumban minden ilyen napon más-más, alkalmas, az ősrégi liturgikus könyvekből vett reggeli és esti imádság lenne majd. A nap egyes imaóráiban, az ún. „*kis órákban*” a napi könyörgések helyett mindig a Miatyánkot fogják mondani.

A zsolozsma *jogi törvényhozását* is meg akarják változtatni. Az egész zsolozsmát karban csak a kanonokrendeknek (premontrei, ágostonos) és a monasztikus rendeknek kell elvégezni (bencések, ciszterciák, trappisták), minden más rendnek, ha a karban végzett imádságra van kötelezve, csak annak egy részét kell elvégezni saját szabályzatuk szerint. A székeskáptalanoknak kötelessége csupán a *Laudes* vagy a *vecsernye* közös elmondása. A zsinati ülésen öt bíboros hangsúlyozta, hogy a zsolozsmát ne egyvégben mondják el, hanem lehetőleg a nap különböző szakainak megfelelő időben, ez az óhaj a konstitúció szövegében is megvan. A breviárium *nyelve* a latin, ez alól mentesülnek a szerzetesnők és a nem klerikális szerzetesrendek tagjai, akik a zsolozsmát — akár a rendes ún. „kanoni” zsolozsmát, akár annak rövidített változatát — nemzeti nyelven végezhetik.

A *liturgikus*, avagy *egyházi évvel* is foglalkozott a zsinat a schema V. fejezete alapján. A zsinat megfontolta, hogy az egyházi év is meg kell újítani, instaurálni, úgy, hogy annak eredeti jellege minél jobban kidomborodjék s a hívők áhitatának növelésére alkalmasabb legyen. A javaslatok alapján a zsinat utáni bizottsági munka vissza akarja állítani és jobban megvilágítani az *ádvent* jellegét; saját prefációt adván ennek a szent időnek, valamint minden ádventi hét szerdájának és péntekjének a misében saját olvasmányokat; a karácsony előtti hét napnak, az Ó-antifónák napjainak (december 17—23) pedig saját miseszövegeket. Az Úr napja, a *vasárnap* vissza kell, hogy kapja eredeti jellegét: azt, hogy Krisztus feltámadásának emléknapja, amelyen a megváltásba kapcsolódásunk megtörtént s ezért saját keresztségünknek is emléknapja. A *nagybőjt* szent negyven napját is a zsinat megreformáltatja, legyen az újra a

bűnbánat és vezeklés, a lélek gyakorlatainak ideje, bár a böjti fegyelem enyhítését megtartja és nem kívánja szigorítani. Minthogy a liturgikus év elsősorban Krisztus és Mária misztériumának megünneplése, a *szen-tek ünnepeire* vonatkozóan a zsinat elvként állapítja meg, hogy az egye-temes egyházban csak azokat a szenteket kell megünnepelni, akiknek va-lóban egyetemes jelentőségük van, a többi az egyes nemzetek, egyház-megyék, szerzetesrendek tiszteljük a liturgiában. Ha a reformbizottság a zsinat után valóban végrehajtja ezt az elvet, a szentek ünnepei meg fog-nak csappanni, de annál jobban előtűnik majd az egyház valódi esztende-je és annál nagyobb jelentősége lesz a megmaradt kisebb számú, de na-gyobb jelentőségű szentnek.

A zsinat elvben, röviden, de annál nagyobb hathatósággal, állást fog-lalt az ún. *világnaptár* kérdésében is. Tudvalévő, hogy már mintegy negyven éves az a mozgalom, amely céljaul tűzte ki az állandó naptár megteremtését. Az ezt szorgalmazó szövetség (World Calendar Associati-on) többször fordult már annak idején a Népek Szövetségéhez, újabban pedig az ENSZ-hez. Azt akarja, hogy minden évben a hét napjai mindig ugyanarra a dátumra essenek. Mivel ezzel a naptárral a husvétnak ezer-nyolcszáz év óta mozgó ünnepe is mindig ugyanarra a vasárnapra esnék, érthető lenne, ha az egyház vonakodnék ilyen kalendárium bevezetésétől. Ebben az esetben viszont szakadék keletkeznék a polgári élet és az egy-házi között. A zsinat tehát kijelenti, hogy hajlandó a maga részéről al-kalmazkodni bármely rendszerű világkalendáriumhoz, ha ezt elfogadták. Egy feltétel van csupán, hogy a hét napból álló hetet megtartsák.

A zsinat végül foglalkozott az egyházi zene és az egyházművészet kérdéseivel is. Bár lényegileg ebben semmi újat nem hozott, aláhúzottan jelentette ki az alapelvet: az egyház nem ragaszkodik semmihez csak azért, amiért régi és semmi újat, semmiféle nép sajátos kultúrájából eredő dolgot, vagy a technika haladásából származót el nem utasít, míg az nem ellenkezik a liturgia szent jellegével.

A legfontosabbakat emlitem csak meg a zsinaton felvetődött gondo-latok közül. A schema VI. fejezete a *liturgikus felszerelést* tárgyalja, meg akarják hagyni ugyan az eddigi, az anyagra és a felszerelés alakjára vo-natkozó törvényeket, de a püspöki konferenciáknak joga lenne majd ezen a téren is a szükséges változtatásokat eszközölni. Javaslat hangzott el arról is, hogy a főpapi liturgikus jogokat azokra korlátozzák, akik püspökök, szerzetes apátok, vagy különleges joghatósággal felruházott sze-mélyek, vagy olyan prelátusok, akiknek a Szentszék külön rendeletben ezek használatára engedélyt ad.

A *szentzenére* vonatkozóan utoljára teljes részletességgel az 1955-iki „*Musicae sacrae disciplina*” kezdetű apostoli konstitúció és az 1958. szept-ember 3-iki *szentzene törvénykönyvet* tartalmazó *Instructio* mindent el-mondott. Mivel az utóbbi közvetlenül XII. Pius halála után jelent meg, alapvető jellegét nem vették kellő figyelembe és nem is hajtották még megfelelő módon végre, amint *Annibale Bugnini* néhány hónapja megje-lent kiváló, több mint 400 oldalas kommentárja ezt hangsúlyozza (*Liturgia viva*, Milano, Ancora 1962).

A zsinaton foglalkoztak a gondolattal, hogy befejezik a liturgikus énekeskönyvek kritikai kiadásait (a *Responsoriale Romanum* még nem jelent meg), és a X. Pius óta kiadottakat javított kiadásban teszik közzé. A missziókra vonatkozóan a zsinat foglalkozott azzal is, hogy a bennszü-lött népek sajátos zenéje és zenei hangszereit is megfelelő alkalmazást kaphassanak a liturgiában. Valóban már eddig is megjelentek sajátos hazai dallamkincs alapján komponált misék egész Afrikában, Kínában

és Indiában s ezeket a miseket hazai hangszerek kísérik. A zsinaton említették a chilei püspökök, hogy a harmóniumot náluk nem is ismerik, orgonáról számos templomban szó sem lehet és ezért szokásos náluk a gitárszóval kísért egyházi ének.

Az egyházművészet területén nagyon hasznosnak látszik majd a zsinaton hangoztatott alapelv: az egyháznak nincsen saját egyházművészeti stílusa és irányzata. Korunkban is szabad kell, hogy legyen minden időnek és kornak, és minden népnek és fajnak sajátos művészete; ha kellő áhítattal valósítják meg, mindegyik alkalmas arra, hogy a liturgia szent helyeit felépítse és feldiszipse.

A liturgia zsinati tárgyalása mindenesetre azt a mondást illusztrálta, amelyet XXIII. János pápa a zsinat első ülészaka alatt egy kihallgatás alkalmával mondott: Róma városa tele van múzeumokkal, de az egyház nem múzeum. A múlton túl kell lépnie és haladnia kell a korral.

SÍK SÁNDOR VERSEI

ÜZENET

Földön túlról üzen az űr.
A földön zúg a földi zűr.

Túlön túlról beszél a hit.
Az ember hordja átkait.

Zsong a tudomány méhkasa.
Embernek ember farkasa.

Kikből a kegyelem csorog,
Papok, poéták, piktorok,

Embernyi ember vagytok-e?
Embernyomokat hagytok-e?

Csak kérdezek, kérdezgetek,
De halvány hangom reszketeg,

Hisz én vagyok első személy,
A kérdés éle engem ér.

Nem mondhatom, mint kisgyerek:
„Nem ér a nevem, emberek.”

Uram, Te légy irgalmasom,
Mikor fejemre olvasom

Mit mond nekem, s rólam neked
Az űrből hulló üzenet.

A RAKÉTA ÚTJA

Lassan lehajlik pajzstartó kezem,
Nem támadok és nem védekezem.

A tarka-barka vásár véget ért,
Nem nyújtózom már földi dolgokért.

Nem fürkészem és nem hívogatom
A sorsomat sem. Jöjjön, fogadom.

Emberkéz után sem nyújtok kezet,
Minden lépésem hozzájuk vezet,

És rajtuk, bennük ahhoz, ami Más,
Minden ember jelkép és látomás.

Nem is én megyek, csak úgy visz a v a n,
S én alázattal vitetem magam,

Merre rakétám útja rendelé,
Az űrön túli tengerek felé.

FELHŐJÁTÉK

*A felhők odafenn bújócskát játszanak.
Ezüst nyílásokon át-átkacsint a nap.*

*Fiatal öregek, lelkem barátai,
Nem próbálnánk mi is felhősdit játszani?*

*Felhőt, esőtadót, jókor és eleget,
Ősnek jó szántatót, májusnak meleget.*

*Máskor paplant terít a fáradt nap előtt
S képekkel hinti be a mennyel mezőt.*

*Hiszen csak egy szeszély, köd, pára, semmiség,
Lehével fújja el az álomittas ég,*

*De felszitt már a föld esőt és sugarat:
A felhő elfoszott, a játék megmarad.*

MOZART, HEGEDÜVERSENY

*Mozart hegedüverseny,
Ojsztrach játszik Stradivariusán.
Alázd meg magad szeleburdi versem,
Némulj imára szám.*

*Egy pillantás az emberarc mögé
Egy dobbanás az emberszíven át...
Ember, a szépség a hazád!
Te nem lehetsz az ördögé.*

*Csak egy pillantás, befelé, magadra.
Ahol e percben bűg a végtelen,
Még, egy szívdobbanás, és megjelen
Lelked vásznán a boldog Isten arca.*

PILINSZKY JÁNOS VERSE

A TENGER

*A tenger, mondtad haldokolva,
s azóta ez az egy szavad
jelenti számomra a tengert,
s azt is talán, hogy te ki vagy.*

*S azt is talán, ki vagyok én.
Hullámvölgyek, hullámhegyek:
agóniád, akár a tenger,
megszabadít és eltemet.*

*Anyá, anyá. Hétköznapiok.
Halálod hallom s hívlek én.
Irtóztató hétköznapiok.
Szegény, szegény, szegény, szegény.*

NEWMAN BIBOROS A HIT TERMÉSZETÉRŐL

A vallásos hit a „szilárd alapja”, vagy valóságként elfogadása annak, ami még nincs itt, hanem csak „reméljük”; az, ami jelenlévővé teszi a jövődöbelit. És ugyancsak „a bizonyosága” a láthatatlannak, vagyis bizonyító ok és eszköz, amivel és ami által a láthatatlant valóságosan létezőnek elfogadjuk.

(Newman e mondata tulajdonképpen Szent Pál meghatározásának parafrázisa: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* (Zsid. 11; 1.) A Szent István Társulat bibliafordítása szerint: A hit pedig a remélt dolgok valósága, meggyőződés a nem szemléltetről. Mivel a görög szövegben hüpostasis-t olvasunk a substantia helyén, pontosabb ennél a Békés—Dalos-féle római fordítás: A hit reményeink szilárd alapja és a nem látott dolgok igazolása. Szilárd alapnak fordítottuk mi is Newman „substance” szavát, mert idézőjelbe téve nyilván ebben az eredeti értelmében használta.

Az Apostol e mondatát fűzte tanításához az I. vatikáni zsinat: „Ezt a hitet, az emberi üdvösség kezdetét, a katolikus Egyház természetfölötti erénynek vallja, melynek erejében az Isten kegyelmétől ihletve és segítve a töle kinyilatkoztatott tanításokat igazaknak fogadjuk el, nem mert eszünk természeti világával átlátjuk azok belső igazságát, hanem mert meghódolunk a kinyilatkoztató Isten tekintélyének, aki nem tévedhet és téveszthet.” Hittétel tehát, hogy a hit közvetlen indítéka a kinyilatkoztató Isten tekintélye. De hittétel az is, hogy a hittény, vagyis az a lelki tevékenység, amellyel az egyes ember egy-egy kinyilatkoztatott igazságot elfogad, a kegyelem segítségével jön létre. Azonban az értelemnek és az akaratnak is kettős, előkészítő és végrehajtó szerepe van a hittényben. Az I. vatikáni zsinatnak a hit és értelem viszonyáról vallott tanítása értelmében biztos, hogy lehetséges, sőt szükséges a hitigazságoknak valamilyen értése. A hívő állásfoglalás mégis szabad elhatározás eredménye s az I. vatikáni zsinat kiközösíti azt, aki a hívő meggyőződést nem szabadnak, hanem emberi ésszel szőtt érvek szükségsszerű termékének mondja. S. G.)

A természetben a körülöttünk és előttünk lévő dolgokat látással ismerjük meg: és azokat a dolgokat, amelyeknek lenniök kell, az értelem által; de hit a tudósítónk jelenlévő dolgokról, amelyeket nem látunk, és jövődöbeliekről, amelyeket nem tudunk előre látni. És amint a szem az alakot és a színt, az ész pedig az érvelés folyamatát nézi, úgy a hit mint az igazság jelére és bizonyoságára, az Isten szavára támaszkodik. ... Hitnek mondjuk tehát az égi dolgok szellemi meglátását vagy megértését, az ezeket feltáró külső szó isteni volta vagy igazsága iránti ösztönös bizalomból.

Az evangélium a megelőző és későbbi összes vallási rendszerekkel ellentétben, mégha megszólalt is az Isten bennük, sajátosan hitrendszer és „a hit törvénye” (Róm. 3; 27) és szolgálata „hitzolgálat” (Fil. 2; 17), és igazolása „a hit által” (Róm. 3; 28) történik és „az Istennek ereje az mindenkinek az üdvösségére, aki hisz” (Róm. 1; 16). Mert első hirdetése idején a zsidók a szemmel láthatóhoz, a pogányok pedig az értelemhez ragaszkodtak; mindketten hihettek, de hitük a szemmel láthatóban vagy az értelemben lelte biztosítékát, — egyikőjük sem élt egyszerűen hitből.

The nature of justifying faith, 1838; Lectures on the doctrine of justification, XI. I. 5. (A megigazulttá tevő hit természete; Előadások a megigazulás tanáról.)

A hit, hogy valami értelme legyen a szónak, bizonyos meghittséget vagy benső közelséget kíván az iránt, amit hiszünk. Ameddig nem vált

valamiképp otthonossá bennünk és a tulajdonunkká, addig tulajdonképpen nem mondhatjuk, hogy hisszük, ha eszünk el is fogadja. ... A hithez hozzátartozik a hitt dolognak tartós jelenvalósága és otthonossá válása gondolkodásunkban, a benne foglalt eszmék meghitt ismerete. ... Ez magyarázza meg az evangélium olvasásának és tanulmányozásának hasznát az Urunk iránti valóban hívő érzelem szempontjából, és az igéi szerinti gyakorlati cselekvés hasznát is a bennük való igaz hit elősegítésére.

The miracles of early ecclesiastical history, 1842/43; Two essays on miracles, 2. (Az ősegyház történetének csodái; Két esszé a csodákról.)

A szigorúan teológiai értelemben vett hit és a hit, mint áhitat, éppúgy különböznek a valóságban, mint eszmékben. Nem lehet áhítatunk hit nélkül és mégis hihetünk áhítat nélkül. E tényt magunk és mások tapasztalata tanúsítja, és ezt fejezzük ki, amikor élettől vált és életté nem vált hitről beszélünk. ... Ugyanez az, mint az objektív és szubjektív igazság közti megkülönböztetésünk. Tavasszal a napnak néhány napon át kell sütnie, mielőtt képessé válik a fagyot megolvasztani, a talajt meg lazítani és a rügyeket kifakasztani: sőt ugyan kezdettől fogva, de az erejét csak lassan érezteti. A nap egy és ugyanaz, jöllehet a hatása napról-napra nagyobbodik. ... Ugyanígy a hit mindenhol egy és ugyanaz, de nagy a mozgási szabadsága a személyes ítéletnek és hajlamnak az áhítat kérdéseiben.

Certain difficulties felt by Anglicans in cath. teaching, 1865, II. (Az anglikánok némely nehézségei a katolikus tanítással szemben.)

A hit tettekben él. Nem valamiféle árnyék vagy káprázat, mely hang vagy erő nélkül lebeg ide-oda, hanem a hit fejlődik magasságban, mélységben, mintegy testi alakot öltve, nem olyan, mint a festmény, ha csak nem képmás, jobb és bal oldallal, külsővel és belsővel; nem pusztá benyomás vagy a fény hirtelen felvillanása a lélekben, nem tudás, érzelem vagy meggyőződés, hanem annak kezdete, ami örök, annak a Bennrejlő Hatalomnak a tevékenysége, amely belülről hat bennünk kifelé és köröskörül köröttünk, amely erőteljesen működik bennünk és oly bensőleg egybekapcsolódik akaratunkkal, hogy valódi értelemben eggyé lesz vele; elözönlí egész szellemi életünket, kiárad gondolatainkba, vágyainkba, érzéseinkbe, szándékainkba, kísérletezéseinkbe és tetteinkbe, mindezeket egybeforrasztja, az egész embert eszközzé alakítja és szent és kegyelemteljes szolgálatra, megtestesült, életfogytig tartó hittényre, „szent, Istennek tetsző áldozatra, észszerű szolgálatra” (Róm. 12; 1) megerősíti. A hit-tétel tehát a szeretet halhatatlan magvából ered, szakadatlanul új áldásokba sarjad ki és új gyümölcsöt érlel. Az érzelmekben él ugyan, de tettekké fejlődik, mindenféle győzelmekké önmagunk fölött, az akarat ereje ez az egész lélek fölött Krisztusért, meghódolásra kényszeríti az elmét a titok előtt, csillapítja a szívet a szenvedésben, munkára készíti a kezét, futásra a lábat, tanuskodásra a hangot, amint a körülmény kívánja. Néha munkának, néha türelemnek, néha hitvallásnak, néha odaadásnak, néha szolgáltatnak nevezzük; mindez azonban a láthatatlan világot néző Hitből és az azt megragadó Szeretetből fakadó önuralom.

Faith viewed relatively to rites and works, 1838; Lectures on the doctrine of justification. XII: 12. (A hit viszonya a szertartásokhoz és cselekedetekhez: Előadások a megigazulás tanáról.)

... Az igaz hit színtelennek mondható, a levegőhöz vagy a vízhez hasonlónak; csak az út-mód, amelyen át a lélek Krisztust látja; és a lélek éppoly kevésbé támaszkodik rá valójában és fontolgatja, amint a szem nem láthatja a levegőt. ... A mellettünk állók látják szellemi állapotunkat, de lelkünk, ha egészséges, csak az őt megragadó tárgyakat látja. Amint Isten kegyelme feléleszti hitünket, éppúgy felkelti szentsége félelmünket, és lángra lobbantja dicsősége szeretetünket. Mások mondhatják rólunk „ez hit”, „ez lelkiismeretesség”, és „ez szeretet”, de mi csak azt mondhatjuk „ez az Isten kegyelme”, „ez az Ő szentsége” és „az Ő dicsősége”.

On preaching the gospel, 7, 1838; Lectures on the doctrine of justification: XIII. (Az evangélium hirdetéséről; Előadások a megigazulás tanáról.)

Szeretet az ég iránt az egyedüli út az égbe. Hogy látunk, nem visz bennünket előre. Különböznél, hogyan átkodhatott volna meg Judás kapzsiságában Krisztus valóságos jelenlétekor? Miért maradt zárva Balaam szíve, jóllehet „a szeme megnyílt”? Miért bukkantott el Sátán, holott ragyogó arkangyal volt? A gondolkodás sem tud bennünket a hit hatalma alá vetni; miért volt különben az evangélium „balgaság a görögöknek”? Heves érzelmek sem változtatnak meg bennünket; mert van, aki „az Isten igéjét hallgatja és mindjárt örömmel fogadja”, de „nincs annak benne gyökere” és csak ideig-óráig tart”. Még önhasznunk sem tud bennünk felülkerekedni; különben az a gazdag ember, akinek „szántóföldje bőséges termést hozott” okosabb lett volna és gondolt volna a lehetőségekre, hogy „még az éjjel számonkéri tőle lelkét”. Értsük meg, hogy semmi más, mint Isten szeretete tesz minket Benne hívökké vagy Neki engedelmesekké; és az vesz rá bennünket, hogy könyörögjünk Hozzá, aki „nagyobb jót készített azoknak, akik Őt szeretik, mint amit emberi szellem felfoghat, hogy árásszon a szívünkbe oly szeretetet iránta, hogy mindenekfölött szeretve Őt, elnyerjük ígéreteit, melyek minden vágyódásunkat felülmúlják”.

Miracles no remedy for unbelief, 1830. (újjaírva); Parochial and plain sermons, VIII. 6. (Csodák nem orvosolják a hitetlenséget; Templomi és nyilvános beszédek.)

Mi egyéb tehát maga a hit, mint a láthatatlan dolgok elfogadása, irántuk való szeretetből, túlmenően a számítás és tapasztalat megállapításain. Hitténynél elnémul a bizonyíték... Ha azt mondják, hogy a hit ellenkezik az ésszel, ezzel azt gondolják, hogy nem latolgat aggályoskodva valószínűségeket. Nem kérdezi, hogy egy dolog jobban vagy kevésbé hihető-e, hanem mielőtt egy észszerű és világos valószínűség szól Isten akarata mellett, aszerint cselekszik. Ha nem lenne a Szentírás igaz, azok maradnának a jövő világban, amik vagyunk; nem járnának rosszabbul, mint előbb. De ha igaz, akkor megmérhetetlenül rosszabbul járunk, ha nem hittünk, mintha hittünk. ...

A hit nem tekint tehát a bizonyítékok fokozataira. A természetes ész világánál alapszabálynak tekinthető, hogy annyit kell hinnünk, amennyit eszünkkel bizonyíthatunk; mentől több a bizonyíték, annál erősebbnek kell lennie a hitnek; és mentől kevesebb a bizonyíték, annál gyengébb hitet kívánnak tőlünk. A vallásos hit esetében azonban nincs így. A vallásos hit épp oly szilárdul elfogadja az Isten szavát annak a bizonyítéknak az alapján, ami kínálkozik neki, mintha a bizonyíték kétszer olyan erős lenne. Így cselekszünk, mint tapasztaljuk, már a földi dolgokban is;

és amit az emberekkel szemben megteszünk, azt már csak az Istennel szemben is megtehetjük. Ha valaki, aki iránt bizalommal és tisztelettel viseltetünk, valami hírt hoz nekünk, amiért valóban kezeskedhet, akkor hiszünk neki, hitünk nem lesz szilárdabb áltál, ha egy más ember is mondja. És hasonlóképpen: bár tökéletesen bizonyos, hogy a Mindenható Isten nagyobb bizonyosságokat adhatott volna, mint amilyeneket azzal kaptunk, amiket az Írásban mondott, mégis mivel eleget adott, a hit nem kérdez tovább, hanem megelégedett és aszerint cselekszik, ami elég, míg a hitelenség mindig több és nagyobb jelet kíván, mielőtt Isten szavához igazodnék.

Subjection of the reason and feelings to the revealed word, 1840; Parochial and plain sermons, VI. 18. (Az értelem és érzelmek igába hajtása a kinyilatkoztatott ige előtt; Templomi és nyilvános beszédek.)

Nem mintha félnék valamiként a keresztény hit melletti észbeli bizonyítékoktól, mintha veszélyes lenne reá az ész, mintha nem állhatná meg a helyét a vizsgálódó kutatással szemben. Semmi sem helytelenebb, bár nagyon is szokásos, mint ezt a vádat emelni az egyházi tanok védelmezői ellen. Lehetnek az érveik a részletekben helyesek vagy helytelenek, de érvelnek; készek az érvelésre, hiszik, hogy az értelem az ő pártjukon van. ... Mindazonáltal mégis, ha valaki csak bizonyítékokkal foglalkozik, ha nem szánt mélyebbre, ha nem megbízhatóbb módokon keresi az Istent: engedelmességgel, bizonyítékot megelőző hittel, akkor nem fog eljutni az igazsághoz, vagy csak felületes, valótlan képzele lesz róla, s gyenge támaszt talál benne. Az értelem elősegíti az igazság megértését, terjeszti a megismerését és biztosítja külső elismerését, de mindenben, amit teszünk, lelki megerősödést, nem csupán ismeretet kell keresnünk. ...

Holy Scripture in its relation to the catholic Creed, 6 : 1. 1838; Discussions and arguments III. (A szentírás a katólikus hitvalláshoz való viszonyában; Fejtegetések és érvelések.)

(S a l a c z G á b o r válogatása és fordítása)

BIZONY NEHÉZ...

*Bizony nehéz a testtelen
Valóért a tetszetős testek
erődjéből hazudó múltón
általlépni, bizony hogy reszket
a Végtelen jeges szelétől
minden tagunk e kicsi nyárban,
melyben lapít sok vaksi vágunk,
mint kaktuszok a pálmaházban.*

*De üvegházunk be-beroskad,
törik az ablak, zivatar*

*tépázza-zuzza, élő orkán
a Lélek, „ott fű, hol akar”,
s mint főtéma a zenekarból
játékainkból az örök
kicsendül mind hatalmasabban
és nem kér már, de dübörög,
dallama fészket rak szívünkben
és űz, hiába alkuszunk,
az Egészhez kell igazodnunk,
az örök Nyárba tart utunk.*

Tóth Ferenc

LOPE DE VEGA SZÜLETÉSÉNEK NEGYPEDIK CENTENÁRIUMÁRA

Granada bevételével 1492-ben lezárult a spanyol nép évszázados küzdelme, a Reconquistának nevezett spanyol szabadságharc az arabok betolakodók ellen. Ugyanezen évben Kolumbusz Kristóf elindult felfedező útjára. Ez a két esemény Spanyolországot világhatalommá tette, miután Ferdinánd és Izabella házassága már előbb megteremtette az egységes spanyol királyságot Aragonia és Kasztília egyesülése révén.

Az utódok ezt a még izzig-vérig feudális királyságot fokozatosan átalakították Európa első abszolút monarchiájává. De míg a politikai hatalom látszólag egyre erősödött, ugyanakkor megkezdődött II. Fülöp alatt az ország gazdasági hanyatlása is. A mezőgazdaság, ipar és kereskedelem elorvadásra szerencsére oly lassan haladt előre, hogy a stagnáló polgárosodás még mindig létrehozhatta ezen idő alatt az arany század (*siglo de oro*) néven ismert irodalmi és művészeti fénykort. Ez a II. Fülöp fellépésével kezdődő és IV. Fülöp művészetpártoló uralkodásának első szakaszáig terjedő virágkort töltötte ki *Lope de Vega Carpio* kalandos élete.

Lope de Vega minden idők legtermékenyebb költői zsenije volt. Honfitársa, Cervantes, a természet csodájának nevezte. Öt éves korában latinul olvasott, 12 éves korában verselt és 13-ik életévében már komoly szindarabot írt: *Az igaz szerelmes*, spanyolul: *El verdadero amante* címmel. Ettől kezdve, mint kiapadhatatlan forrásból, bugyognak elő tolla alól a remekművek. Páratlan lángelméje méltóvá teszi, hogy születésének 400 éves jubileuma alkalmából felfrissítsük emléket.

Lope, a spanyol szabadságharcok forráshelyének, Asturiának szülötte és mint a kor minden köznemes ifja, alsóbb tanulmányainak elvégzése után pártfogót keres. Ezt meg is találja a nemeslelkű *Manrique Jeromos* avilai püspök személyében, aki elküldi az alcalai és salamancai egyetemekre. Koraérettsége egyedülálló. Már 14 éves korában szerelmi gondok fűtik, hisz — maga mondja — „a költészet feltalálója a szerelem”.

Nem volt trubadur, még kevésbé plátói imádó. Törvénytelen gyermekeinek számát alig tudja jobban számon tartani, mint drámáit, melyekről életében kétszer készített hiányos jegyzéket. Az egyik: *El peregrino en su patria* című úti regényében található, a csatolt jegyzék 230 színművet és 4 auto címét őrizte meg. A másik: *Filomena* című epikus műve, amely költői önvédelmét szolgálta.

Miután egyetemi tanulmányait sikerrel befejezte, a szerelem harcterén aratott győzelmeit hadiérmeikkel igyekszik tetézni s részt vesz 1583-ban egy expedícióban Terceira portugál sziget meghódítására. Visszatérve a fővárosba matematikát és csillagászatot tanul. Ekkor már ismert költő. Hirneve megszerzi számára a dúsgazdag *Osorio* szinigazgató leányának, Elenának szerelmét. Ez az első viharos szerelem öt év után kellemetlen botrányba fulladt. Elenát, *Christobal Calderon* színész feleségét, elhódítja egy másik udvarló és Lope felháborodásában az imádott családjára gyilkos gúnyverseket zúdít, amelyeket a főváros mohón ad szájról-szájra. *Osorio* erre perbe fogja a gúnyversek szerzőjét. Az épp ebben az időben nősülő Lopet egy színházi előadásról elhurcolják a börtönbe és 10 évre kitiltják Madrid területéről. S ezzel lezárul a viharos ifjúkor első szakasza. Meg kell jegyeznünk, hogy Lope életében kétszer házasodott. Az első házasságot *Donna Isabel de Urbinával* kötötte. Erről az asszonyról, aki 1596-ban halt meg, tudni kell, hogy Lope az esküvő előtt megszöktette, mert szülei ellenezték a házasságot.

Lope 1588-ban Valenciában kezdi meg száműzetését. Ez az évszám a spanyol irodalomra nézve két szempontból nevezetes. Ekkor indult el „a legyőzhetetlen Armádia” Anglia és Hollandia ellen és erről az évről keltezi a spanyol irodalomtörténet a nemzeti drámát.

A költőt tárt karokkal fogadják Valenciában, hol jólmenő színházra, pezsgő irodalmi életre, lelkes borátokra talál. A kalandvágy azonban tovább fűti szertelen természetét. Hirtelen besoroztatta magát a Nagy Armádiába. Az ifjú harcos ekkor — igazi spanyol gesztus — Elene Osorio leveleit használta puskájába fojtásnak és megírta *Angelica szépsége* című elbeszélő költeményét, ezt a 11 ezer versszakból álló eposzt, amely Ariosto Orlando Furioso-jának folytatása akart lenni. Itt jegyzem meg, hogy Lope minden vers-sora, minden költeménye, így a most említett is, életrajzi adaléknak tekinthető, amely akár Goethe-nél, egy-egy élmény végső leszűrődését jelentette. Hevesi Sándor mondja igen találóan: „Szerelmi viszonyok, katonai kalandok és perek szövik át egész életét, amely százszorosan verődik vissza a munkáiban, mintha olyan teremben állana, amelynek padlója, mennyezete és összes falai tükörből valók.”

A balsikerű tengeri hadjárat veszedelmeiből épen kikerülve Cadixon keresztül Valenciába, felesége karjaiba siet vissza és ettől fogva ír rendszeresen színműveket kenyérkeresetből. A dicsőségre nem sokat adott, a pénzért szerette elsősorban. Maga mondja: „Hallom, egyesek azt állítják, hogy hírnévért írom darabjaimat. Mondják meg nekik, hogy tévednek, pénzért írom őket.” Ekkor készült el *A meghódított Jeruzsálem* című Tasso utánzatának és még két politikai költeményének kézírata. Az első, 20 énekből álló hősköltemény. Tárgya Oroszlánszívű Richárd jeruzsálemi veresége. A másik *Dragontea* című satirikus eposz, amely *Sir Francis Drake*, a híres angol tengerész halálát ecseteli 10 énekben. Maró gúnnyal rajzolja meg benne a spanyolok és a katolicizmus esküdt ellenségének alakját. Az eposz hazafias jellege igen népszerűvé tette Lope-t honfitársai előtt. Talán sokkal népszerűbbé, mint a *Macskaháború* (Gatomaquia) című eposz, amelyet a világirodalom legjobb komikus eposzának tartanak. A harmadik Stuart Máriáról szóló művét később *Corona tragica* címmel VII. Orbán pápának ajánlotta fel, aki doktori címmel, Szent János rendjével és az Apostoli Kamara ügyvézi állásával tüntette ki.

1590-ben új pártfogó után nézett. Valószínűleg a színdarabok már nem biztosították az egyre szaporodó család megélhetését. A kiszemelt új protektor a hírhedt Alba herceg unokája lett. Őt évig él ennek a délceg mágásnak házában titkári minőségben. Teendői a szerelmi levelezés lebonyolítása. Erre a feladatra nála alkalmasabb egyént nem lehetett volna találni az országban. Protektora *Antonio de Alba* nagyrabecsülte költőnket. Tiszteletére írta meg Lope az *Arcadia* című divatos pásztorregényét. Egyhamar 15 kiadást ért el. A főszereplő maga Alba herceg Anfriso szerepében. Lope és védnökének közös gáláns kalandjait csak úgy falta az akkori olvasótábor. 1595-ben lejárt a száműzetés ideje, sietve visszatér a fővárosba, mikor is felesége gyermekágyban meghalt. Alig temették el a hitvest, máris egy újabb csillag tűnik fel a láthatáron, *Micaela de Lujan* férjes nő személyében, aki hosszú évekig tartó barátság során több gyermekkel ajándékozza meg a költőt. Három gyermekének nevét ismerjük tőle: Marcela (1605—1638), Lope Felix (1607—1634) és Feliciána (1613—1657). 1598-ban másodszor nősül. Egy gazdag madridi hentes leányát, *Juana de Guardo*-t vezeti az oltár elé, azonban népszerűségének ez mit sem árt, de még családi boldogságának sem, amelyet számtalan versében megénekel.

Most már felváltva Madridban és Toledóban él. Sokat keres és még többet költ. Így hát továbbra is pártfogókra van szüksége. Ezt hamarosan meg is találja a nála húsz évvel fiatalabb Sessa herceg személyében. Ő is lelkes nőbarát. Lope szerelmes levelei több sikert biztosítanak a főúrnak, mint társadalmi rangja, avagy daliás külseje.

A spanyol dráma megteremtője

De lássuk írói tevékenységét! Azt mondtam, hogy 1588 a spanyol nemzeti dráma születési dátuma. Mivel a Lope-féle dráma és a nemzeti dráma egy és ugyanazt jelenti az irodalomtörténész szemében, erről a különleges irodalmi termékről és annak előzményeiről is kell szólnom.

A spanyoloknál, mint a többi európai népeknél is, a dráma a templom falain belül fejlődött ki. Az első drámák liturgiai szertartások, misztériumok. Az első színészek klerikusok, a nézők pedig a hívek. A misztériumok, spanyol műnyelven, *autos sacramentales*, idővel profán elemekkel telítődtek. Ezek a profán elemek népi jellegűek voltak és sok komikus elemet vittek az eddig komoly játékbá. Ez óhatatlanul elvilágiasodáshoz vezetett, úgyannyira, hogy a toledói zsinat 1473-ban kénytelen volt a templomi előadásokat megrendszabályozni. A népszerűtlen rendelkezésnek azonban csak nagynehezen lehetett érvényt szerezni.

Később a misztériumok egyes részeibe önálló népies jeleneteket szóttek s így az elvilágiasodás tovább folytatódott. Az életből merített párbeszédes jelenetek szaporodtak, miközben a kastélyok és templomok, illetve zárdák termei egyre jobban megteltek látványosságra éhes hallgatókkal. Már Ferdinánd és Izabella uralkodása alatt felbukkant az első spanyol színműíró: *Juan del Encima*, akit 1500 körül pappá szenteltek. Műveiben a későbbi spanyol nemzeti dráma legtöbb alapeleme felfedezhető. A renaissance klasszikus műveltsége ugyan megszakította egy időre a fejlődés menetét; maga Lope is első darabjait a hármasság egység szellemében írta, azonban a színház ekkor már nyilvános helyeken rendezkedik be. Ezek a helyek a zárt oldalú és tető nélküli udvarok, spanyolul *corrales*, ahol néhány deszkából rótták össze a színpadot. A színészek gyakran maguk a szerzők is és a XVI. század közepén már külön társadalmi kasztot alkotnak. Helyzetüket a hatósági rendeletek szabályozzák.

Lope fellépésekor a történelmi előzmények, a dráma létrejöttének feltételei adottak voltak tehát. A spanyol nemzeti dráma egy nagy szintézis eredménye, azaz két ellentétes és egymástól független irodalom eredményeinek kompromisszumos összeolvadása. Az iskolai dráma és a misztérium egybekelt a piaci komédiával és a népies románcköltéssel. A győzelmet nagyban előmozdította a nyilvános színház diadala a templomi és udvari színház felett, úgy, hogy a XVI. század végén a spanyol színjátszás már teljesen a nép ügyvévé vált. Ekkor tárult szélesre a kapu a nemzeti dráma részére, amelyet spanyolul *comedia*-nak neveznek. Itt természetesen Lope jelentette a beteljesedést, mint ahogy az Erzsébetkori drámában *Shakespeare*-t tekintik csúcspontnak. S ez természetes is, hisz a tőkés fejlődés akkori legmagasabb fokán épp Spanyolország állott.

A népi elem Lope műveiben

A spanyol nép, fiainak hősi tetteit, életének minden bűját-bajját és örömeit a spanyol ősi nyolcasnak mondható *romance*-ben énekelte meg. Ezt a formai elemet vezette be Lope szinte ösztönösen a drámái műfaj-

ba. A románc tehát nem pusztán versforma vagy költői műfaj, hanem népnyelv, ellentétben az egyházi és udvari költők latinságával; Lope ezen újítása korszakalkotó jelenség. Az irodalomtörténet harminc Lope darabról kimutatta, hogy azok románc alakban már előbb szájról szájra jártak. Tehát Lope tudatosan használja fel ezt a formai elemet. Hozzájárul ehhez még a költő nyelvezetének gördülékeny népi íze. *Gongora* mesterkelt barokk stílusát, ahol csak lehet, kifigurázza, bár vallásos színműveiben ő is ezt a stílust alkalmazza (*estilo culto*) annak bizonyítására, hogy ehhez is ért.

Ami pedig a verselést illeti, Lope azt tanácsolja, hogy az mindenkor a darab szelleméhez igazodjék. A panaszt tízsoros szakaszba (*decimas*) önti, a várakozást szonettel festi. Az elbeszélésre a fent említett románcformát választja. Komoly tárgyhoz a háromsoros szakaszt, az úgynevezett *tercinát* tartja alkalmasnak, szerelmi vallomáshoz pedig a *redondillát* használja fel. E divatos spanyol versforma hat, illetve nyolc szótagú strófából áll.

Mi az alaprétege ennek a formai téren jelentkező népiességnek? A dráma tartalma. Lopenak nincsen egyetlen darabja, amelyben valamilyen népi szereplő nem lépne fel. Így pl. *Belarde*, ez a tipikus figura, akiben a költő önmagát beszélteti, mindig a nép egészséges nézeteit adva elő, akár valamely társadalmi igazságtalanságra, akár a hatalommal visszaélő valakire vonatkozzanak.

Ebbe a népi csoportba tartozik Lopénél az úgynevezett intímus a bizalmas jóbarát, akinek minden titkot el lehet mondani és a spanyol komédiák ősi szereplője, a *gracioso* vagy *parvo*, a tökfilkó. Első szerepeltetője *Gil Vincente*. *Rueda*-nál *bobo* a neve (Pabrika Jancsi).

Lope szeretné magának tulajdonítani e színvadi szereplő felfedezését, ez azonban nem felel meg a valóságnak. Sztereotip figurává a *gracioso* csak *Calderonnál* válik. Személye nem egyéb, mint komikus segítőtársa a hősnek vagy hősnőnek, inas vagy komorna alakjában, aki élceivel, furfangos vagy ügyetlen komikumával domborítja ki a komoly cselekmény méltóságát, és ha a jelenet líraiságba olvad, akkor meg a józan szemlélő ítéletével színezi a párbeszéd tárgyilagos értékét.

Népies vonás az is, hogy a spanyol komédia tengelyében rendszerint a szerelem áll. Tétele, hogy a legegyszerűbb embernek is joga van a boldogságra. Ez a tétel a spanyol komédia forradalmi vívmánya. Már magának a nőnek színpadra vitele is hallatlanul merész kezdeményezés volt, annál inkább az a jog, hogy a nő maga döntse el, kivel és hogyan akar boldog lenni. A női ravaszság és szerelmi cselszövények titkos tekervényeit őszintén leplezi le, ezáltal üde képet nyújt az alsóbb néposztályok mindennapi életéről — s épő ez tette oly népszerű íróvá. Ám Lope modora is hozzájárult a közkedveltséghez a kortársak leírása szerint. Férfi-szépség a javából, magas termetű — nyugati gót örökség — a déli népek barnás arcszínében tündökölvé, tekintete megnyerő, haja és szakálla dús és koromfekete. Haláláig makkegészséges, társalgása megnyerő, hanglejtése behizelgő. Később, pap korában a hívek csak úgy tódultak szentmiséire, oly elbűvölő hangon énekelte a szent szöveget. Ha megjelent kétméteres alakja a madridi főutcán, mindenki tisztelettel közelített feléje: az utca csak vetülete volt a színházban felhangzó tapsviharnak.

A renaissance hívei persze mindezt ellenszenvvel nézték és a népies témák feldolgozásától erősen idegenkedtek. Lope ezekről tudomást sem vett. A dráma az ő számára az élet tükré volt (*speculum vitae*). Hogyan is mondja egyik darabjában?

*Láthatod tehát Ricardo,
Hogy a színmű olyan tükör,
Melyben balga, bölcs, aggastyán,
Gyermek, ifjú, dalia,
De király és nagyúr is,
Meg leány és férjes asszony
Lássa erkölcsét a kornak...*

Ez a színpadi realizmus magával hozta azt is, hogy a komikus elemet sűrűn keverje a tragikussal; hisz maga a nagy természet adja a legszebb példákat e téren.

*A tragikust vígsággal elegyítsük,
Terentiuszt Senecával, s ne bánjuk,
Ha Minotaurus lesz is az eredmény.*

Mindezen tantételeit Lope *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo* című költeményében fejti ki. Magyarul: A komédia új művészete. E költeménynek nem egy verssora szállóigévé vált. *Vörösmarty* Mihályt valószínűleg megigézte ez a tanköltemény és hűségesen alkalmazta megállapításait saját színművészetében.

Lope epés hangon beszél e költeményben az idő és hely egységéről is. Ez a nézet tudvalevően abban áll, hogy a dráma egységes cselekménye egy helyen és összefolytában játszódik le. A francia klasszikus tragédia dogmát csinált ebből. Lope viszont arra hivatkozott, hogy a spanyol ember két óra alatt mindent látni akar, a világ teremtésétől az utolsó ítéletig, mert „dűhe csak így csillapodik”.

Sok támadás érte a klasszikus szabályok áthágásáért költőnket. Ellenfeleihez tartozott *Cervantes* is. A *Don Quijote* első kötetében egy kánonokkal ezeket mondhatja: „Nem lehet nagyobb esztelenség, mint mikor valaki, aki az első felvonás első jelenetében még pólyás baba, a másodikban már szakállas férfi.” Szörnyülködik azon is, hogy egy darab „melynek első felvonása Európában, a második Ázsiában játszik, a harmadik felvonásban Afrikában végződjék. Tehát *Cervantes* a hely és idő egységét kéri számon tőle.

Ám *Lopének* volt igaza, mert a spanyol nép nem elméletet, hanem életet akar látni a színpadon. A spanyol a színpadon bemutatott cselekményt „hic et nunc”, azaz itt és ebben az időben mindig valóságnak érezte. Ha elhangzott például a „*Confiteor*” a színpadon, a nézőközönség térdre rogyva mondotta utána a bűnvallomást. Erre még nem volt példa más nép színművészetében.

A lopei drámaírás szabályai

Ezekből a megállapításokból is kiviláglik, hogy a költő a színpadi ismereteket nem tanulta senkitől, hanem a gyakorlatból önmaga szűrte le a szabályokat. Rajta volt, hogy minden egyes darabjának felépítése az újdonság ingerével hasson a közönségre. Ezért kívánta, hogy az első felvonás adja az expozíciót, a másodikban kuszálódjék össze a cselekmény, az utolsó jelenet pedig hozza a megoldást. A hallgatóság várakozását állandóan áztatni kell, hadd higgye, hogy a távolból jön valami, hiszen az igazsággal üzőtt szemfényvesztő játék oly tetszetős.

Mi legyen a spanyol komédia főtárgya? Elsősorban a lovagi becsület körüli ügyek — ezek minden spanyolt érdekelnek —, továbbá az erényes cselekmények, mivel ezek még a színész egyéniségét is bearanyozzák. Másodszorban a szerelem és a házasság; a szerelem pedig mindenkor házassággal végződjék. Ha a főszemélyek már halottak lennének, akkor házassodjanak a mellékszereplők. A végén mindenképpen házassodni kell. Néha házassodnak azok is, akik még nem látták egymást. Csodálatos, milyen könnyedséggel vesz el a hős egy másik nőt, ha a hősnő, akiért oly kitarással harcolt, számára végkép elveszett. És megfordítva, a hősnő is hosszabb fontolgatás nélkül szívesen hozzámegy a jelentkező pótjegyeshez. Anarchikus erők, délvidéki szenvedélyek és ösztönök itt szabadon érvényesülhetnek. A lángoló kitöréseket úgylis fékezik a szigorú politikai és valláserkölcsi törvények.

Ami magát az előadást illeti, a színpadi király híven tükrözze hivatalának méltóságát, hisz ő képes egyedül — akár az antik tragédiában „a deus ex machina” — az ellentéteket feloldani: Tetteit bírálni nem lehet. Az öreg legyen rajta, hogy gondolatokban gazdag szerénységgel beszéljen. A szerelmeseket úgy mutassuk be, hogy a hallgatóságot elérzékenyítse. A monológot úgy kell színezní, hogy a szereplő színészt mintegy átalakítsa lélekben, vagyis az ellenkezőjét vallja annak, amit beszédközben mással közölt. Végül a jelenet fejeződjék be egy bölcs axiómával, vagy egy szép verssel, hogy a távozó színész kellemes érzéseket támaszson a közönségben.

Ezért a kb. két óra hosszat tartó cselekményt három arányos részre, azaz felvonásra (*jornada*) osztja. Így legalább a cselekmény menetében a fokozás és a csattanó megoldás könnyen megoldható. Ha a publikum megsejti a darab végét: „egykönnyen arccal az ajtók felé fordul, a színésznek pedig hátat fordít”.

Íme, rövid magyarázata annak, hogy Lope miért mellőzte oly könnyen a régi poétika szabályait. Sőt bocsánatot is kér nézeteiért drámai tankölteménye végén, hogy oly költői tanácsokat kénytelen adni honfitársainak, amelyek a művészet ellen szólnak:

*Megmondjam-e ki a valódi Barbár?
Én, mert szabályba merem önteni,
Mit a művészet tilt, s a nagy tömeggel
Sodródnom, úgyhogy francia s olasz
Tudatlanságot joggal vet szememre.*

Összegezve a mondottakat látjuk, hogy Lope minden törekvése arra irányult, hogy érdekes drámai helyzeteket teremtsen. Nem zárta ki a sikamlós mozzanatokat sem. A publikum tetszése volt az arany szabály; a hagyományt becsülte, de csak elméletben. Jellemfestésben minden allegóriát mellőz, élő alakokat vonultat fel és azokat nemzeti vonásokkal ékesíti. Ez a többlet. A hiány pedig az, hogy a szereplők cselekedetei nem annyira belső lényükből adódnak, hanem sokkal inkább „ad hoc” helyzetből, minthogy a meseszöveg a főszempont valamely komédia szerkesztésében. Így aztán többnyire a „comedia del arte”-re emlékeztető kész típusokat szerepeltet, amelyeket a spanyol közönség jól ismert és kívánt.

További többletet jelentett még a jelmezűségről szóló intelem. Eszerint a török ne jelenjék meg a színpadon keresztény nyakfodorral és a római katona szűk nadrággal ne feszelegjen mindenki szemeláttára.

Ha az elmondottakhoz hozzáveszem költői előadásának eredeti módját, amikor hangulatának rejtett árnyalatait sem titkolja, avagy eleven párbeszédét, mely csak úgy sziporkázik a váratlan fordulatoktól, akkor

előttünk áll Lope de Vega alakja és drámaíróvá válnak a maga teljességében. Shakespeare sokat nyújtott a maga korának, de egyetlen angol sem látta oly elérhetetlen magasságban költőjét, mint Lope de Vegát a bálványozó spanyolok.

A költői lelemény csodája

Soha még egyetlen korszak íróját nem méltányolták jobban kortársai, soha még író nem olvadt fel úgy nemzetében, mint Lope de Vega. Ő valóban nemcsak író, hanem felér egy irodalommal. Termékenységet soha költő meg nem közelítette a világirodalomban. Ötven éven keresztül átlag minden héten színpadi művet alkotni valóban hallatlan termékenység. Pedig Lope nem végzett gyári munkát, nem ismételte meg alkotását száz meg száz változatban, költői ereje sohasem merevedett merő rutinná. Minden munkájában friss és erős. Termékenysége nem szorgalom, hanem bőség, nem kitartás, hanem szenvedély, nem ismétlés, hanem kitalálás; mintha csak költői termékenysége démonná vált volna személyében.

Ennek a csodálatos tünetnek egyik oka egyedülálló leleménykészlete. Ha egy témát kétszer kényszerül feldolgozni, az új feldolgozás egvre újabb ötleteket árul el. *Menéndez y Pelayo*, a kiváló Lope-kutató ezeket mondja: „A világ valamennyi drámaírója közül Lope találta fel a legtöbb mesét és kombinációt...”

Volt azonban Lope ijesztő termékenységének egy állandó külső tényezője is, amely folyton ösztökölte: és ez a mindennapi szükséglet. A spanyol közönség egy darabot, ha még olvan jó volt is, legfeljebb nyolc napig túrt meg a színpadon. A spanyol színház úrv kifejlődött a XVI. század végére, hogy az újságizomj szinte kielégíthetlenné lett. Csak Madridban 40 társulat játszott már ekkor, a korábbi kettővel szemben. Csak amidőn a corrales-eket az állandó színházak kezdték felváltani, enyhült a tömeg mohósága.

Ezzel kapcsolatban még egyet! A spanyol színházak nem ismerték a díszleteket, legfeljebb a háttérben volt egy festett függöny. A felvonások végét az jelezte, hogy a szereplők elhagyták a színpadot, vagy egy a következő jelenetben először fellépő színész jelentette be, hogy mi a színhely. A spanyol nép fantáziája, amellyel a cselekményt követni tudta, bámulatos. De a nyelvezet zengzetessége is feleslegessé tett bármilyen kulisszát. „A néző nem bánja, ha egy pillanat alatt átugrom Németországból Guineába, „a gondolat fürge” — mondja egyik darabjában. Sőt azokat a színműveket, melyekben szavajárása szerint a „művesség”, mai szóval a *technika pótol eszmét vagy bonyolalmat*, élesen pellengérré állítja. S valóban a nemzeti dráma hanyatlása azzal kezdődött, hogy Lope halála után a díszlet kiszorította a költészetet.

IV. Fülöp színház-kedvelő ember volt, maga is írt darabokat, színész is volt. Gyönyörű színpadot építtetett a *Buen Retiro* nevű kastélyában. Ennek az udvari színháznak költője azonban már a barokk-nevelésű és felszentelt *Calderon de la Barca*, aki úgy viszonylik Lopehez, mint a műgond a természethez. A képzelet szárnyait a pazar díszlet és gépezet megtépázta. A királyi udvar nem is kedvelte Lopet, udvari méltóságot nem szívesen adott neki. Ő megmaradt a nép kegyeltjének.

Volt azonban az udvari ellenzék mellett a spanyol nemzeti drámának még egy féltékeny partnere és ez a spanyol hivatalos egyház volt. Értendő, hisz a középkori misztériumok elvilágiasodását, hogyan nézhette volna tétlenül. Ez a féltékenység, a későbbi időkben is megmaradt, és nem egyszer akadályok gördítésében nyilatkozott meg. Sőt a színházi éle-

tet korlátozó intézkedések nem egy esetben személye ellen irányultak, pedig Lope sok tanítványához, barátjához, íróársához hasonlóan később szintén pappá szenteltette magát. S most sokak előtt felmerül a kérdés, miképp lehetett az, hogy egy olyan életvidám ember, mint Lope, papi pályára lépett életének 52-ik évében?

A pap és vezeklő

Tudni kell mindenekelőtt, hogy Lopet a madridi letelepedés után sok csapás érte. Második feleségét hamarosan elvesztette. 1612-ben meghalt kedvenc fia Carlos, Marcella leánya pedig karmelita apáca lesz. Balsors érte több barátját és hozzátartozóját is. E nagy veszteségek idegileg nagyon megviselték. Lelkifurdalás marcangolja és büntudat szállja meg. Igen, ebben nincsen semmi csodálatos, mert a heves vérmérsékletű költő, amilyen nagy bűnös, olyan buzgó hívő is volt. Menéndez y Pelayo joggal mondja: „ferviente creyente, aunque gran pecador”, azaz az emberi gyarlóság nem tudta benne a hit szilárdságát és a meggyőződés iránti hűséget megingatni. Szeretetének túlméretezett hevét becsületesen megosztotta a föld és az ég között.

1612-ben belép a ferencesek harmadrendjébe (congregatio de Caballero de Gracia), amely kórházak szolgálatában tevékenykedett és az irgalmasság cselekedeteit gyakorolta. Szombatonként fogadalma szerint órákat tölt az atochi Boldogasszony templomában. Ez sem volt elég. A lelki válság egyre nagyobb erővel dúl a lelkében. Négy verses magánbeszédet ír (*Soliloquios amorosos de un alma a Dios*) egy feszület előtt térdelve. Majd pénteken ostorozni kezdi magát. Sőt azt is megfogadta egyik versében, hogy ezentúl „csak az isteni szépségnek szenteli tollát, szavát, tehetségét és kezét”. 1614-ben Toledóban rövid ideig tartó teológiai tanulmányok elvégzése után pappá szenteltette magát és a madridi karmeliták templomában elhangzott az első énekes szentmiséje. Két évvel később már az inkvizíció titkára (Familiaris de Santo Oficio) és a toledói érsekség apostoli protonotáriusa. Lakásán fényes kápolnát rendezett be és itt minden nap celebrált, kivéve a plébániatemplom számára előírt napokon.

A jámborság egyre fokozódott. 1625-ben belépett egy újabb testvériségbe. Ez a Madridban született papok kongregációja volt. Itt oly pontosan ellátta kötelességeit, azaz a szegény elhunyt papok eltemetését, hogy 1628-ban a testvériség elöljárójává tette meg.

Lám, amint a spanyol dráma az *auto sacramental*-ban érte el virágkorának csúcspontját, Lope a papi tevékenység buzgó gyakorlása közben érezte magát a szellemi élet zenitjén. Irodalmi tevékenysége valósággal meghatványozódott, színpadi tudása pedig tovább gazdagodott. Egymás után jelentek meg szebbnél szebb művei. Így a *Los pastores de Belen* című versekkel tarkított prózai mű, afféle szent Arcadia pásztorregény. Ezt ajánlotta elhunyt Carlos fiának. Ebben szerepel a világhírű altató dal. Két évre rá egyházi dalokat jelentet meg (*Rimas Sacras*), majd kiadja Szent (istenes) románcait (*Triunfos divinos*), amelyeket a madridi utcák vak koldúsai még ma is énekelnek. Sőt megemlékezett egy nagyobb verses műben a japán vértanúkról (*Triunfos de la Fé en los Reinas de Japon* 1618).

III. Fülöp király Szent Isidornak, Madrid védőszentjének tulajdonította felgyógyulását; Lope tehát sietett a szent földműves boldoggá avatását egy szép eposzban megénekelni. Ez alkalomra felújították az évszázados költői versenyeket (Justa poetica). Lope kapta az első díjat. 1622-

ben a szenttéavatásra újabb versenyt rendeztek. Számtalan költő vett részt benne, többek között Lope, Felix nevű 14 éves fia is és a fiatal *Calderon de la Barca*. Az első díjat újra az elnöklő apa és fia nyerte el. Ez volt a költő életének legszebb napja. Az utcára szorult nép számára pedig két színművet írt, amelyeket mozgó kocsikon adtak elő, mint afféle úrnapi játékokat. IV. Fülöp maga is onnan élvezte végig a Szent Izidor gyermek- és ifjúkorát dicsőítő verssorokat.

Kirívó jelenség, hogy a vallásos ihlet órái nem tudták megszüntetni a költőnek a nők iránt táplált nagy érdeklődését. Korának legnagyobb spanyol színésznője, akit verseiben Gerarda és Amarilis néven emleget, családi néven *Marta de Nevares Santoyo*, 16 éven keresztül mind haláláig élvezte a nagy költő rajongását. Az öregség éveiben úgy látszik a költői tevékenység és a szerelmi érzések egymással versenyezve ívelnek egyre magasabbra. Erről tanúskodik felvonásokra oszló hosszú önéletrajzi regénye: a *Dorotea*, melynek húsz fejezetét hetven éves korában írta. Mily különös, hogy halála előtt újra honfitársai elé tárja, át- és átelmélkedett ifjúkori szerelmeit bőséges epizódokkal fűszerezve!

Igy érkezett el az élet alkonya. Betegségek ugyan nem kínozták, de annál több csapás lepte meg életének utolsó éveiben. Marta de Nevares elveszti szemévilágát, elméje elborul, azután meghal. Miraelától született fia, Lope Felix szintén elpusztul az Antilláknál gyöngyhalászat közben. Ez a fiú örökölte apja nagy tehetségét és kalandvágyát. Antonia Clara-t, kedvenc leányát megszökteti a király egyik udvari embere. Bánatát felfokozott szellemi munkával igyekezett elfojtani. Most már szigorú napi-rendet tart. Minden reggel szentmisét mond Madrid valamelyik templomában vagy saját kápolnájában, látogatja a beteget a kórházakban, a holtakat elkíséri a temetőbe, de legkedvesebb foglalkozása kis kertjének gondozása marad. Igen, a falut és a nagy természetet egész életén át hordozta lelkében. Jám-borsága az utolsó évben versenyre kel a felebaráti szeretettel. Sohasem tagadja meg az alamizsna adását, ruhadarabjait szívesen adja a szegényeknek. Egyik alkalommal díszes kalapját adja oda egy rászoruló koldússzegény papnak, jöllehet a tűző napon nincs kéznél más. Minél szelídebb lesz mással szemben, annál szigorúbban lép fel önmagával.

1635. augusztus 6-án kijelenti barátainak, hogy már csak kevés napja van hátra. Testi erői egyre fogynak, de augusztus 22-én mégis felkel, hogy a szentmisét elmondhassa, megöntözi kertjét, szigorúan böjtöl. Este résztvesz egy teológiai vitatkozáson, de rosszul lesz és haza kísérik. Szombaton, 23-án már annyira gyenge, hogy nem tud felkelni. Az érvágás sem hoz enyhülést. Hirtelen papírost kér és lediktálja utolsó, több száz soros költeményét *Az aranykor* címmel. Ebben a hatyúdalában az embernek ember által való elnyomását a történelem szegényfoltjának bélyegzi. Vasárnap, 24-én felveszi áhitattal a betegek szentségét, megáldja Feliciana lányát, búcsút vesz barátaitól. S ekkor teszi legszebb vallomását tanítványa és kebelbarátja, *Montalván* előtt: „Legnagyobb dicsőség a jószág. Minden learatott sikeremet örömmel odaadnám, ha egy jócselekedettel többet tudnék felmutatni életemben.” Augusztus 25-én, hétfőn a kora reggeli órákban Jézus és Mária neveit sóhajtozva, lelke elvált testétől. Temetéséről Sessa herceg fejedelmi módon gondoskodott. A spanyol nemzet gyászba borult. Az üzleteket bezárták, a törvénykezést felfüggesztették, a gyászszertartások 9 napig tartottak. 153 spanyol költő parentálta el a Montalvántól kiadott *Fama postuma*-ban és 104 velencei költő az *Esequie poetiche* című műben.

Anyagi hagyatéka állítólag több mint 100 ezer elpazarolt aranyra, szellemi hagyatéka pedig körülbelül 1800 szindarabra, 400 *auto sacramental*-ra és sok költői, illetve prózai műre rúgott. Volt olyan nap életében, amikor négy szindarabot írt. Összesen mintegy 20 millió verssort alkotott. Csodálatos termékenysége!

Ma *Barrera* óvatos számítása szerint 430 színművet és 40 *auto*-t tartanak számon, ami nyomtatásban megjelent. Maga Lope műveinek ki-nyomtatásával nem sokat törődött. Alapjuk nem kézirat, hanem valamelyik színházi példány volt. Egykorú feljegyzések szerint az élelmesebb színházlátogatók nem egy esetben pusztán hallás után leírtak egy-egy darabot és azután jó pénzért adták tovább valamelyik színtársulatnak. A színészek pedig, akik ismerték ezeket a kalózokat, ilyenkor szándékosan elferdítve mondták a verseket. Többnyire ilyen leírások kerültek a nyomdába.

Grillparzer és a magyar vonatkozások

Méltán fölmerül a kérdés, hogy Lope, ez a csodálatos lángész, miért nem tudott úgy betörni Európába és az egvmást felváltó utókorokba, mint *Shakespeare* vagy *Molière*? Ugyanakkor például, amikor a német romantika boldogan fedezte fel a spanyol drámát s Calderont bizonyos tekintetben Shakespeare fölé helyezte, Lope de Vegá-nak sokáig nem jutott hely a színpadon, jóllehet a kritikusok szinte egyhangúlag megegyeztek abban, hogy Lope közvetlenebb és természetesebb, mint Calderon. A kirívó mellőzés egyik oka nyilván az lehetett, hogy a történelmi és földrajzi tévedésektől hemzsgő, valamint egyoldalú helyi adottságokkal bírkózó erkölcsi eszmék, az esztelenségig fokozódó királyhűség és a lovagi becsületkódex merev szabályai, leküzdhetetlen gátlásokat támasztottak az idegen országok hallgatóságában. A német romantikus költők propagandája folytán a germán Europa szélében-hosszában Calderont ünnepelte. A szentszövetség táplálta katolikus öntudat is sokban hozzájárult ehhez a sajátos irodalmi áramlathoz, a szertelen Calderon kultuszhoz, melyet „hiszpanizmusnak” neveznek s amely Bécsben is megfészkelte, költői iskolát teremtett, és így hazánkban is éreztette hatását.

Hosszú időbe került, amíg az európai színpadokon is rájöttek arra, hogy az említett gátló mozzanatok ellenére kevés költőt ismer a világirodalom, aki a realizmus, „természethűség”, a művészi érzék sokfélesége és ábrázoló készség tekintetében felvehetné volna vele a versenyt. Az osztrák *Grillparzer* a legnagyobb érdem, hogy Lope műveinek beható elemzésével kaput nyitott honfitársainak, a szomszédos népeknek és nekünk, magyaroknak is ahhoz, hogy a nagy spanyol költőt megérthessük és élvezhessük. Pedig a hallgatag bécsi költő Lope tökéletes ellentéte volt! Ahol Lope hódított, ott *Grillparzer* félre állt. A „spanyol phönix” a nagy közönség kedvence, az osztrák menekül az emberektől. Egyben hasonlítottak: a képzelet csapongásaiban és a nyelv szépsége iránt érzett lelkesedésben. *Grillparzer*t Calderon fenséges művei hidegen hagyták. Mély meggyőződéssel állítja: „Lope csupa természetesség”. A racionalista osztrák élesen szembefordul Calderon ünnepi mesterkéltiségével. Nem tud ő a *biedermayer* izlés józan és száraz szellemétől elfordulni.

A jellemek természetessége, a hétköznapiaságból kiemelkedő cselekmény, a délnak könnyen folyó csevegése, a mesélési kedv olajszerű simasága a két költőnél közös. Így például a bibliai Eszter alakját *Grillparzer* drámai töredéke Lope szellemében tükrözteti vissza (*La hermosa Ester*). A toledói zsidóasszony, minden idők legnagyobb szenvedély-tragéd-

diája Lope cselekményét követi német nyelven (*La Judia de Tolado*). *Jaj annak, aki hazudik* című bűbájos vígjáték Lope eszmekörének kihajtása (*Los tres diamantes*), *Ottokár király szerencséje és halála* ugyancsak Lope gondolatvilágából indul ki (*La imperial de Oton*). *A tenger és szerelem hullámai* nemde Lope *Despertar a quien duerme* című művének adósa? Ime, így találkozott két nagy költő egymással, akiket századok választottak el, holott ellentétes természetűek és különböző nép gyermekei voltak. De mindkettőben, az egyikben a Manzanares partján, a másikban a kék Duna hullámai mellett ugyanaz az életöröm tombolt az események tarkasága felett.

Grillparzer volt az, aki Lope eszméit talán öntudatlanul sugározta a Lajta másik partjára. Bár *Dugonics* András *Kun László* című drámája már Lope egyik suta utánzata, de a hiszpanizmus keretében meghúzódó Lope-féle dramaturgiai indítások csakis Grillparzer révén rétegződtek át a magyar területre. *Vörösmarty* dramaturgiája a vetítési felület, benne az *arte nuevo* tantételei, Viktor Hugo *Cromwell*-jével párhuzamosan kerülnek az irodalmi vászonra. Hisz ez utóbbi is a nagy spanyol tanítványának vallotta magát. *Rákosi* Jenő művei a Lope-féle követelmények jegyében készülnek. A valószínűség hiánya jellemzi a papköltőnek, *Csiky* Gergelynek romantikus termékeit (*Mágus; Az ellenállhatatlan*). Ez tipikus spanyol vonás. *Dóczy* szintén Lope szellemében kezeli a komikumot. Es *Hevesi* Sándor (*A császár és komédiás — Lo fingido verdadero*) nemde Lope iskolája ajtaján kopogtat?

Lope több színművét magyar nyelvre is lefordították, így: A *Szevilla csillagát*-t *Fáncsy* Lajos; 1839. január 28-án került színre Pesten. A *Király és por-t* *Sziklai* János; 1839. március 8-án mutatta be a Nemzeti Színház. A *Hős falu-t* *Gáspár Endre* a felszabadulás után; 1947-ben a Madách színházban került bemutatásra. Ugyancsak *Gáspár* fordította a *Kertész kutyáját*-t, melyben *Bajor* Gizi nyújtott feledhetetlen alakítást. *Gáspár* ezeken kívül még magyarra fordította *A korsós lány* és *Kár a nőnek mindent látni* című darabokat is, ám ezek még nem szerepeltek színházaink műsorában. Végül *Gáspár* fejezte be a *Dacból terem a szerelem* című darabot, melynek első ezer sora *József* Attila hagyatékából került elő váratlanul.

Hozzá kell még fűznöm, hogy Lope kifejezetten magyar tárgyú színdarabokat is írt s ezenkívül jónéhány más témájú drámájában akad magyar szereplő, vagy Magyarországra való utalás. Ismertebb magyar tárgyú darabjai: *A megjutalmazott engedelmesség vagy első Károly király; Nápolyi Johanna királyné vagy az akasztófára jutott férj; Király ország nélkül; A magyar korona vagy az igazságtalan bosszú; A törvény parancsa.*

Ime tehát mennyire illő, hogy születésének négyszázéves jubileuma alkalmából mi, magyarok is megemlékezzünk Lope de Vegáról, a zseniális papköltőről, felfigyelve arra az irodalmi hatás-sorozatra, amely az ibér félszigettől hozzánk vezet a szálakat.

Lope de Vega:

BÖLCSŐDAL

Angyal tárja ki szárnyát
A pálmalombon,
A kisfiam alszik,
Ag se susogjon.

Ti betlehem-i pálmák,
Akiket ádáz
Dühhel a szél ráz,
Kik úgy jajongtok,
Ne zúgjatok, csitt,
Szél, ne loholj most:
A kisfiam alszik,
Ag se susogjon.

Az isteni kised,
Aki elpilledt,
Hisz' még nem szokta a földet:

Aludni vágya,
A gyenge sirásba
Belefáradt pici porontyom;
A kisfiam alszik,
Ag se susogjon.

Lépte a dérnék
Jár lopakodva,
Lám, a szegénynek
Nincs takarója;
Szent angyalok addig
A szárnyatok óvjon,
A kisfiam alszik,
Ag se susogjon.

Bittei Lajos fordítása

Franz Grillparzer:

LOPE DE VEGA

Gazdag lélek, titkos kincs kamarája,
Inkább magadnak mint másnak titok,
Mivel számát sosem veszed te számba,
Nem, bőkezűen elosztogatod.

Szurdok mélyén, s hol arany csak adódhat,
Varázsvessződ a rejtekébe nyit,
Mint spanyoljaid nyugatra hajóztak,
Bejárod a természet partjait.

S minek ember, fű, fa, virág, vagy állat
Létében örvend, mind mitől vidul,
Koszorúd lesz, istennőt koronáz az:
Ki naponta hal s óránként újul.

Minden létezőnek és jónak anyja
Forrásodnál ül, dús gyöngyeinél
S a tükre kutad kristálytisztá habja,
Hol képet, arcot álomként cserél.

Hogyha felderül, te is mosolyogsz hát
És haragja ott izzik tükrödön,
Dalod áttetsző, akár az igazság,
S ábránd csak, mert az ábránd is öröm.

S vagy oly gyermekded ősz, dérlepte hajjal
És aggastyán, kiben a gyermek él;
Mind nálad lelmi, mit ember tapasztal:
Eszmét, tanácsot s hol az út, a cél.

Bittei Lajos fordítása

A SZERETET BILINCSEI

írta Rónay György

I.

A férfi egy pillanatra lehunyta a szemét. Meleg van, gondolta. Újra az émélygős kis szédülést érezte; gyorsan fölneézett. Láta kint a Dunát, a budai dunapart zöld csíkját, a Várhegyet. Villamos kúszott el a parton, eltűnt a kioszk lombjai mögött a kanyarodóban. Ki kellene nyitni az ablakot.

Az asztal tele volt virággal. Szerettek, gondolta. Tekintete egy vázára siklott, aztán egy csokor peóniára, aztán a főmérnökre. Neve összeforrt fővárosunk építészetének egy korszakával, mondta a főmérnök. A főkönyvelő helyeslőn bólintott. Gizike, a gépirónő büszkén mosolygott, mintha az ő neve forrt volna össze fővárosunk építészetének egy korszakával.

A férfi hirtelen egy házsorra gondolt; azt az egész házsort ő tervezte, ő építette. Hatemeletes házak, tizennégy ház egymás mellett; az utca túlsó fele még beépítetlen. Egyetlen házon sincs tábla, hogy tervezte és építette Kende Márton. De a munkásaim is szerettek, gondolta. Sosem voltak vitáik. Negyvenöt után is mind mellettem álltak a régi munkásaim, gondolta. Gizikére pillantott, Gizike a gondolatait is ismerte, hátha megérti, hogy ki kellene nyitni az ablakot. De Gizike csak mosolygott, fényes szemmel, mintha őt ünnepeznék.

A főmérnök befejezte. Kezet fogtak, megölelték egymást. Nem gondolta, hogy mégis meg fog hatódni. Sós nedvességet érzett a torkában. Lenyelte, várt egy kicsit, nem akarta, hogy észrevegyék hangján a megindultságát. Uszály ment lefelé a Dunán, s a túlsó parton megint egy villamos. Megköszörülte a torkát; a teremben csönd volt, minden arc feléje fordult. Szerettek, gondolta elégedetten. Nem volt gyakorlott szónok, nem szeretett beszélni. Gyorsan elismételte magában az első mondatot. Kicsit szaporábban vert a szíve, és nem egészen szabályosan. Mélyet lélegzett, kinyitotta a száját, hogy megszólaljon.

Akkor érezte a parányi kattánást, mélyen a gégéjében. A terem eltűnt, az arcok eltűntek. Puhán zuhant lefelé; lent várta a Duna, vagy egy kifeszített fekete lepedő.

Aztán lábak dobogtak, erős kezek fogták, sok kéz, az egyik olyan erősen fogta a hóna alatt, hogy fájt. Nehéz vagyok, gondolta, és egy pillanatra megint fölrémlt a Duna, vagy a fekete lepedő. De legyőzte a zuhanás vonzását. Lefektették, kibontották a nyakkendőjét, kigombolták nyakán az inget.

— Semmi — suttogta szabadkozva. — Semmi...

Szemhéja nagyon nehéz volt, de azért föl bírt nézni. Egy arc hajolt fölé. Megismerte Kátayt, a fiatal, szőke mérnököt.

— A feleségemnek ne szóljatok — mondta neki halkan.

Nem tudta, hogy csak gondolta-e, vagy ki is mondta. Szeme lecsúszkodott, mellében váratlanul fölengedett a nyomás; végtelen megkönnyebbülést érzett, s aztán többé semmit: elaludt.

Hangokra ébredt és éterszagra.

— Semmi baj — mondta az orvos. Mosolygott. — Úgy látszik, megártott az izgalom.

Föül; jó, friss melegség áradt benne; gyorsan rendbehozta a ru-

háját, tett egy-két lépést, megállt, figyelte tomporán, az injekció helyén a kis, csípős bizsergést.

— Nos ? — kérdezte az orvos.

— Kutyabajom sincs — felelte. — Nem is tudom, mi volt ez... Az orvos vállat vont.

— Előfordul... — Bekattintotta a táskáját. — Máskor is volt ez már ?

— Nem — mondta Kende. — Néha, valami kis szédülés. Meg időnkint... — Nem tudta, hogyan magyarázza meg; nem ismerte a kifejezéseket, meg restellt is ilyesmiről beszélni, férfiatlannak érezte. — Semmi — legyintett. — Hatvan múltam. Ilyenkor már...

— Azért mégis nézesse meg magát — vágott szavába az orvos. — Hatvan után nem árt, ha időnkint megnéztjük a szívünket ?

— Miért ? Talán észrevett valamit ?

Az orvos belenézett az építész szemébe. Zömök ember volt, majdnem vele egy magasságú, mégis alacsonyabbnak hatott; puha, ápolt, enyhén rózsás arcában nagy, világoskék szempár, most tele riadalommal, akár egy gyereké.

— Nem, — mondta az orvos. Kicsit merev a tekintete, gondolta. Anginás tekintet. — Nem is vehettem észre semmit; ahhoz alapos vizsgálat kell. Nyilván nincs is semmi komoly hiba — tette hozzá biztatóan és figyelte a kék szempárban az oldódó szorongást. — Nem is azért mondtam. Inkább a saját megnyugtatóunkra, építész úr. Mindig jó, ha tudjuk, hogy nincs semmi bajunk, nem igaz ?

Az injekció helye már nem bizsergett. Kende íróasztalához ült, fiókjait húzogatta. Még ül itt egy darabig, nézi a Dunát, a budai parton a villamosokat, aztán hazamegy. Nem, köszönöm, Gizike, semmire sincs szükségem. Kis, múló rosszullét. Nagyon meleg volt a teremben, ki kellett volna nyitni az ablakot. Igen, természetesen; ha erre járok, mindig benézek majd magukhoz. Isten vele, Gizike. Ült az íróasztalnál, pöcög-tette a papírvágót. Szép nyugdíja lesz, nem lesznek gondjai. És szerettek, gondolta. Ez nem hivatalos búcsúztatás volt; így csak attól búcsúznak, akit szerettek. En is szerettem őket, gondolta. Legjobban Kátayt; mindig a fia jutott eszébe róla: ilyen lenne a fia, ha élne, ilyen szőke, és az is éppen harminckét éves. És azt is Sándornak hívták. Maholnap húsz éve, hogy meghalt, egy közönséges influenzában. Két nap múlva talpraáll, mondta az orvos, mert már esett a láz; aztán éjfél körül beállt a váratlan szívgyöngöseség. Letette a papírvágót, fölemelte a telefonkagylót, tárcsázott.

— Te vagy az, Sándor ? Csak azt akarom kérdezni, ugye nem szölgatatok a feleségemnek erről a kis... szédülésről ?

Nem szölgat. Derék gyerek, gondolta melegen. Nem szögt összeesküvést a háta mögött. És semmi szükség rá, hogy vele jöjjön, hogy ő vezessen. Köszönöm, fiam, nagyon kedves vagy, de semmi bajom, magam is haza tudom vezetni a kocsimat. Jolán a teraszon várja; ha látná, hogy Kátay száll ki a kormánykerék mögül, nyomban megsejtene mindent.

Fölhívta a lakását, figyelte a csöngetéseket. Egy, kettő, három... hat, hét... Jolán a kilencedikre veszi föl, vagy a tizedikre. Ha autóbusz megy a ház előtt, nem hallja meg a teraszon az első csöngetést: akkor a tizedikre. Kilenc. A tizedik csöngetés félbeszakadt, megszölgalt az asszony hangja.

— Maga az, Mártonkám ? Jön haza ? Megvolt az ünnepély ? Jól van ? Nem fárasztotta ki ?

— Nem — mondta. — Csak nagyon meleg volt a teremben, nem nyitottak ablakot. Készítsen vázákat, kedves, rengeteg virágot viszek haza magának.

2.

A főorvos fölvette az asztalról a leletet, nézte, visszatette, újra fölvette, megnézte, újra visszatette.

— Szóval nem dohányzik.

— Nem.

— Nem is iszik.

— Nem. Néha, egy pohárral, társaságban.

— Az semmi... — Hirtelen az építészre pillantott, élesen a szemébe, fogva tartotta a tekintetét. — És azt mondja, hogy eddig nem voltak panaszai.

Inkább állítás volt, mint kérdés; Kende nem felelt rá. Ha még egy percig magán érzi ezt a kutató pillantást, megadja magát. De a főorvos már újra az elektrokardiogrammot vizsgálta.

Negy évvel ezelőtt szédült meg először; akkor érezte először gégejében a furcsa kattánást, mellében a nehéz, facsaró nyomást. Mélyen a szíve alól indult el a nyomás, valahonnét a bordái közül, közelebb a gyomrához, mint a szívéhez. Lassan terjedt fölfelé; olyan volt, mint mikor a vízes ruhát kicsavarják; ott volt a szíve a ruhában, azt is vele csavarták. Ez volt a legrosszabb: érezni, hogy jön a csavarás a szíve felé, nem lehet kitérni előle; eléri a szívét, átmegy rajta, aztán szétsugárzik és eloszlik a nyaka és a vállá közt, a vállá irányába. Fönt állt egy épülő ház állványán, a negyedik emelet magasságában; hirtelen két kézzel belekapaszkodott a korlátba. Kátay mellette állt; harmadik hete dolgozott a vállalatnál, és őmellé osztották be.

— Mi az, Marci bátyám, valami baj van?

Sokára felelt, csak mikor már eloszlott vállában a nyomás.

— Azt nézem ott... — Elmutatott Újpest felé, a messzeségbe. — Neked jó szemed van, te talán ki tudod venni...

Valami csillogott a híg ködben, mint egy ablak, vagy egy autóüveg, ha ráfűz a nap. Attól fogva nemigen ment föl az állványokra, Kátay mászkált helyette a döngő, poros, malteros deszkákon.

— Nem, — mondta csöndesen, inkább magában, mint a főorvosnak. — Eddig nem voltak panaszaim.

Szabálytalan időközökben ismétlődött. Néha félévig is semmi; aztán hetenkint kétszer, háromszor. Egyszer vacsoránál fogta el, váratlanabban a szokásosnál, olyan meglepően, hogy alig bírta idejében letenni a villáját. Jolán rögtön ránézett, parányi mozdulattal, egy ujjnyit fölemelkedve ültében, ugrásra készen.

— Rosszul van, kedves?

Fejét rázta, forgatni kezdte szájában a falatot; a facsarás túl ért a szívére, kezdett oszlani.

— Egy csont... — mondta, még túlozva is, hogy teli szájjal beszél.

— Egy csont van itt valahol, egy szilánk...

— Csont? Ebben a húsban? — hitetlenkedett Jolán. Aztán egyszerre elnevette magát. — Tudja, drágám, hogy beszélt most? Mint Leporello a Don Juanban...

Különféle módszereket dolgozott ki, nehogy Jolán rajtakapja. Esténként többnyire sétálni mentek, föl a Tatárhad úton a köröndig meg vissza; beszélgettek, Jolán beszámolt a napjáról, hol járt, mit vásárolt, ki-vel találkozott, kitől mit hallott, ő meg közben befelé figyelt, a bordái

közé, s amikor megérezte a kezdődő nyomást, megállt, mintha észrevett volna valamit, egy csillagot, egy fölgyúló fényt szemközt a Szabadsághegyen, csak egy elsiető alakot a fák közt. Jolán gyanútlanul tovább beszélt:

— Képzeld, drágám, leszállok a tizenegyesről, indulok a híd felé, mit gondol, ki köszön rám... Emlékszik, az az ügyvéd, aki egyszer Kenesén...

— Igen — mondta. A szorítás engedett. Homlokát ráncolta, úgy tett, mintha az ügyvéd nevében gondolkodnék, és figyelte a szívét, ahogy leválik róla a nyomás. — Kenesén... Kenesén... — Kilépett, óvatosan, de nem érzett szédülést; mehettek tovább.

Divatba hozta ezt a meg-megállást, hozzászoktatta az asszonyt, még tréfálkozott is rajta.

— Ne loholjon, kedves. Csak szépen, öregurasan...

A kést, villát is le-letette evés közben, nehogy feltűnő legyen, ha egyszer valóban le kell tennie.

Ha most megmondaná a főorvosnak: „Négy évvel ezelőtt éreztem először rohamot”, akkor óhatatlanul következne a kérdés:

— És miért várt mostanáig? Miért nem ment azonnal orvoshoz?

Miért? Ez az, amire nem tudna felelni. Vannak dolgok, amiket nem lehet megmagyarázni.

Szerettem a munkámat, gondolta. Jolán nem hagyta volna dolgozni, ha megtudja, hogy baj van a szívével. Pedig még be kellett építeni a körúton a foghíjakat, fölhúzni a tér sarkán az üzletházat és vele szemben az ostromból maradt kőhalmaz helyén a hatemeletes bérházat, megépíteni a hegyen a bányászati kutatót... Abbahagyta. Nem csak a munkám miatt nem szóltam, gondolta. Szerettem a munkámat, de nem csak a munkám miatt nem szóltam.

— Egy svájci gyógyszer — mondta a főorvos. — Ha van ismerőse odakint...

— Van, — mondta.

— A többi mind megkapja itthon...

Jolán miatt nem szóltam, gondolta. Jolán kint ül a kocsiban a kórház előtt és várja. Maga maradjon csak kint, kedves; tudja, hogy nem szeretem... Igen, tudom, drágám. És azt is tudom, hogy ha visszajön, mindent szépen, őszintén elmond nekem. Az építész a főorvosra pillantott, nézte, hogy írja a recepteket. Jolán, mondta magában. Azért nem szóltam, mert nem akartam, hogy Jolán aggódjék értem. Nem akartam megzavarni az életét. Nem akartam megzavarni a szeretetét.

Gondterhelten végigsimított a homlokán; azt gondolta: nem lehet megfogalmazni; sokkal egyszerűbb és sokkal bonyolultabb, mint hogy meg lehetne fogalmazni.

A főorvos észrevette a mozdulatát, várakozón rátekintett.

— Van még valami? — kérdezte biztatva.

— Nincs, — mondta gyorsan az építész.

Alig várta, hogy kint legyen innét. Hogy lemeheessen a lépcsőn, kiléphessen az utcára, beülhessen Jolán mellé a kocsiba, az asszony meleg légkörébe, könnyű illatába; hogy ott érezze magát mellette. Semmi mást, csak, hogy maga mellett érezze.

— Kérem — mondta a főorvos és fölállt —, ezeket rendszeresen szedje. Nem akarom megijeszteni; semmi okom nincs rá, hogy megijeszsem. Kötelességem azonban, hogy figyelmeztessem...

— Mennyi időm van hátra? — kérdezte Kende tompán.

A főorvos ránézett, nem felelt a kérdésre.

— Kötelességem azonban — ismételte —, hogy figyelmeztessem bi-

zonyos dolgokra. Óvatosan, okosan kell élnie. Pihenni, kerülni a nehéz munkát, az izgalmakat. Ön nyugdíjas, megteheti. Ezzel a kis anginával, ha szerencséje van, nyolcvan éves koráig élélhet.

— Vezetni szabad? — kérdezte az építész.

— Hogy-hogy vezetni? — mondta a főorvos, mert hirtelenében nem értette a kérdést.

— Autót vezetni.

— Autót vezetni! — A főorvos belekavart a levegőbe. — Ha jók az idegei hozzá... Ezt önnek kell eldöntenie — mondta bosszúsán. — Ha csak a legkevésbé is fárasztja, akkor ne vezessen. Csak azt mondhatom, amit az imént. Pihenni, pihenni, pihenni. És ha bármi panasza van...

3.

Befordultak egy poros mellékutába. A városból egyszerre falu lett: gyalogösvény a fűben, két-három meszelt ház, az első hosszával az utcára, a többi apró, zöldkeretes ablakkal; s aztán egyszerre ott mélyült előtük a folyó medre. Aljában a víz vékonyka csíkja mozdulatlanul látszott.

— Ez az egész? — mondta csalódottan az asszony. — Maga, kedves, mindig rohanó áradatról beszélt nekem, ezen meg itt egy tyúk is átlábol.

— Most — nevetett a férfi. — Most igen. De nézze meg tavasszal, ha megárad... Különben ez a határ. Az ott túl már cseh-szlovák terület.

Nézték a túlnani síkot, a legelő nyáját, távolabb a kékes dombvonalat, s azon túl a hegyek alig kivehető rajzát.

— Szóval itt játszottak — mondta az asszony. Megfordultak, vissza a kurta kis utcán, a tér sarkára. — És itt járt iskolába. Ez volt magának az erdő után a város, a nagyvilág...

A nagy tér csupa szín volt: hervadó lombok rozsdája, aranya, rőtje, és szüntelen hulltak a levelek. A kocsi a platánok alatt állt; ahogy feléje mentek, lépteik alatt zörgött az avar.

— Tudja, kedves, milyen furcsa ez — mondta az asszony, ahogy megkerülték a teret, elhaladtak a kórház nagy, vöröstéglás épülete előtt és ráfordultak a pesti országútra. — Mintha csak most ismertem volna meg igazán magát. Hogy végigmentünk az erdőn, ahol a gyermekkorát töltötte. És láttam az erdészházat, ahol született. Ahhoz, hogy valakit igazán ismerjünk, együtt kell születnünk vele. Most már értem a csöndességét, a hallgatagságát. Akik erdőben nőnek föl, azok mind csöndes emberek. A fákkal szavak nélkül is megértjük egymást.

A férfi lassított. Lehúzódtak az út szélére, traktor jött szembe, két széles teherkocsit vontatott, pöfögése minden más hangot elnyomott.

— Tetszett magának az erdő? — kérdezte később az építész.

— Gyönyörű — mondta Jolán.

— És a város?

— Kedves. A főtér azzal a sok fával, az szép.

— Reggelenként a kutunkra jártak inni az őzek — mondta az építész. — Apám este telemerte a vályút, és hajnalban jöttek inni az őzek.

Ezt is szeretne volna átadni Jolánnak: az őzeket a kútnál, amint a kelő nap pirosas fénye a hátukra tűz. Ahogy átadta az erdőt, az erdészházat, a várost a nagy, lombos térrel, és mély medrében a patakká zsugorodott folyót. Lassan, óvatosan vezetett, ötven, hatvan kilométerrel, és közben nagy pihenőkkel; Jolán sült csirkét készített a kirándulásokra, süteményeket sütött, termoszban limonádét hozott, Kende meg elő-elővette pihenőkön a vázlatkönyvét, tájakat skiccelt le, magányosan álló vén fákat, rom falakat, útszéli vendéglőket, ahová betértek és kerteszpresszókat, ahol egy-egy vidéki városban feketét ittak.

Az ég metszön kék volt, az országút mentén a ritka fák pirosak, sárgák, barnák, s egyik-másik már egészen kopár. A férfi az utat nézte, a távoli kanyart előttük, fehér fakorlással, s a mögötte fölmerülő dombot; egy pillanatra Jolánra tekintett, aztán megint előre szegezte a szemét. Az asszonyon meggypiros kötött ruha volt, panyókára vetett szürke kabátja hátracsúszott a vállán. Teherautó bukkant föl a kanyarban. Kende lassított. Most egészen lassan mentek. A férfi előtt mintha hirtelen bepárasodott volna az ablak; egyszerre megtelt ezzel a meggypiros színnel, meg valami melegséggel, valami hálával az asszony iránt; mintha meleg hullám áradna föl benne, átszakítana egy zsilipet, köztük, vagy benne, valami tartózkodást, szemérmet, udvariasságot; mintha csak egy pillanat, csak egy szó kellene hozzá, és megszületik köztük az a végső intimitás, amelyben végre mindent el tud mondani.

Ekkor egy könnyű, síma kéz érintette meg kezét a kormányon.

— Megállunk, kedves ?

— Dehogyan — eszmélt föl. — Majd Vácott.

Valami apályt érzett magában; vagy mintha valami, ami már-már fölszínre bukkant, menthetetlenül visszamerülne a mélybe.

— Ügv elmélázott, drágám, mint akinek nagyon-nagyon fontos dolog jutott az eszébe. Nem árulná el nekem is ?

— A ruhájára gondoltam — mondta a férfi. — Nagyon jó magának ez a meggypiros. Csinos benne.

— Hát én mindig tudtam, hogy maga a legudvariasabb férj a világon ! — nevetett az asszony. — Harminc évi házasság után még mindig tud szépet mondani a feleségének.

Később erdőn mentek át, aztán leiteni kezdett az út; baloldalt tovább tartott az erdő, sárga lombrengetegével, jobbfelé kitérűlt a síkság, kékjében távol a Duna ezüst csikjával, és messze már látszottak Vác tornyai.

A hosszú lejtő közepén járhattak. Kende hirtelen fékezett. Alul, bordái közt elindult a facsaró, nehéz fájdalom. Gyorsabban haladt a szoktnál; máris elérte a szívét, máris megcsavarta; egy pillanatig megint azt érezte, mint tavasszal a búcsüünnepségen: a sötét zuhanást egy tompa víztükrön, vagy egy kifeszített fekete lepedő felé. A szorítás olyan heves volt, mint még soha, de tüstént engedett is; Kende, alighogy tehetetlenül lehunyta, minden erejét összeszedve máris fölnyitotta a szemét. Kapkodva, gyorsan tájékozódott. Igen, állnak; a kocsi orra alig araszvira az út fehér korlátjának egyik cölöpjétől. Arcsontján valami kis sajgást érzett; mintha az imént előrebukott volna a kormányra. Egy mozdulat emléke derengett benne: egy hőkölés, vagy egy fölemelkedés. Eszméletlen lett volna egy másodpercig ? Vagy túl erélyesen fékezett ? Nem mert az asszonyra tekinteni. Ahogy megszokta, valami külső pontot keresett, amiben megfogódhatnak. Összehúzott szemmel, hunyorogva meredt a síkságra. Előbb az útra, mely hurkot vetve éppen alattuk kígyózott el fehér korlátjával, piros bokrokkal szegélyezetten, aztán távolabb, a Duna és a párából elősejlő város felé. Fölfedezte a pályaudvart, a síkon hosszan csilámló síneket. A kék ködből vonat bontakozott ki, lassan, füstzászlót lengetve küszött délnek.

— Látja ? — mutatott a vonat felé és megköszönte a torkát, mert rekedten szólt a hangja. — Ott az állomás. onnét visz az út a székesegyház felé. Középtűt van a presszó, ott majd megkávézunk.

— Igen — mondta az asszony.

A férfi feszülten figyelt, de semmi idegen rezdülést nem észlelt a hangjában. Megérintette arcát, ott, ahol a kis sajgást érezte. Jöttünk le-

felé, gondolta; aztán álltunk, arasznyira a cölöptől. Megpróbálta vissza-pergetni, mint egy filmet; mint a fehér villanás gyerekkorában a vászon: a film elszakadt, nem lehet összefércelni. Megmozdult; Jolán a karjára tette a kezét.

— Ne siessen — mondta. — Ráérünk. Nem akarja élvezni egy kicsit ezt a gyönyörű tájat?

A férfi nem felelt, az óra számlapjára pillantott a sebességmutató mellett, aztán mintha valami vonná vagy irányítaná a tekintetét, valami sejtés vagy gyanú, pillantása lejjebb siklott, a kocsi aljába. Láttá Jolán jobb lábát a hegyes cipőben, előre nyújtva, lazán a ferde, recés gumiszőnyegen; és most látta a bal lábát is. Kissé hátrahúzza, kényelmetlenül, majdnem görcsösen, szinte a levegőben. Talpa széle, éppen csak egy ujjnyi, a féken.

Az asszony talán megérezte a tekintetét. A láb alig észrevehetően megmozdult, parányit emelkedett a hegyes sarkon és óvatosan lesiklott a fékről.

— Megengedi, drágám? Elszívnék egy cigarettát. Ne féljen, nem füstölöm tele a kocsiját. Kiszállok, levegőzőm egy kicsit. Úgyis egész elgémberedtem ebben a kalodában...

Kilépett, nyújtózkodott. A férfi mesterkéltnek érezte a mozdulatát. Mindent tud, gondolta. Megint a filmet pergette magában: jönnek lefelé, egy villanás, és állnak, arasznyira a cölöptől. Egy másodpercnyi szakadék az időben. Mi történt abban a másodpercnyi szakadékban?

Ki fékezett az imént? Ő, vagy Jolán?

Az asszony a korláthoz ment, cigarettát vett elő a kezításkájából, gyufát lobbantott. Kende hátradőlt az ülésen, szemét félig lehunyta, mint ha pihenne, de közben élesen figyelt. A gyufa lángja idegesen táncolt, az asszony ujjai remegtek.

Beszélt volna titokban a főorvossal? Nem, gondolta; akkor elé állt volna és azt mondja: drágám, beszéltem a főorvossal. De megállapodtak, hogy egyedül megy föl az orvoshoz, Jolán megvárja lent a kocsiban a kórház előtt. Tudja, kedves, hogy nem szeretem, ha... Sosem szegték meg a megállapodásaikat. És miért kellett volna beszélnie a főorvossal? Elég egy gyógyszeres fióla, egy név, egy elejtett szó. Mit szed az urad, Jolikám? Ó, tudom, az én drágám is... Angina pectoris...

A meggyipiros folt megmozdult a korlátnál. Lassú, kényelmes léptekkel végigment a kocsi mellett s eltűnt. Túl lassú, túl kényelmes léptek. Néha szeretnénk szaladni, égne lökött karral kiabálni. Mosolygunk és lassú, kényelmes léptekkel sétálunk. Lepuzzuk az idegességünket. Ha most elkezdené szaladni, visszafelé, fölfelé a lejtőn; ő kiugranék és utána szaladna; utolérné, átfogná, elvágódna, arccal a porba... Megfordult, a hátsó kis ablakon át látta az asszonyt a meggyipiros ruhában. Egy bokor előtt állt, félig háttal a kocsinak, zsebkendőjével óvatosan fölitta a szemét, éppen csak hozzáértette a könnyű batisztot, nehogy kidörgölje, aztán elővette a púderdobozát és rendbehozta az arcát. Egészen belehajolt a kis tükörbe; táskáját hóna alá szorítva, kicsit ferde mozdulattal sokáig, figyelmesen púderozta a szeme alját.

Ki hoz itt áldozatot a másikért? — gondolta hirtelen a férfi. Eszébe jutott az ostoba jelenet a főorvosnál. Az értelmetlen, gyerekes kérdés, hogy szabad-e vezetnie. A főorvos először föl sem fogta. Mindegy, ezt sem lehet megmagyarázni. Széppé tenni Jolánnak azt az időt, ami még hátra van. Majd ha nyugdíjba megy, drágám, majd ha többet ráér, bejárjuk az országot, elvisz minden szép helyre, amit szeret. Igen. Mennyi

időm van hátra? Nem akartam, hogy aggódjék. Meg akartam mutatni neki minden szép helyet. Meg akartam ajándékozni egy halom szép emlékekkel, egy sereg szép képpel. Melyikünk hoz áldozatot a másikért? Aki a volánnál ül és egyszerre figyel az útra, meg a bordái közé? Vagy aki mellette ül, talpa szélével a féken, meztelen idegekkel, hogy ha megérzi az ő zsigereiben fölgomolygó szorongást, lenyomhassa a feket és megálljanak, mintha mi sem történt volna, egy arasznyira a cölöptől, mielőtt áttörnék a korlátot és lezuhannának a mélységbe? Ki küzd itt, kinek az életéért? Mint akik tornyot raknak, téglát téglára, föl a légüres magasba, egymás mellett, egymásnak, egymásért; és az összedőlne a másik nélkül. Mert már csak ez van egyetlen tájékozódásnak, ez a másik; de egyik toronyból a másikba nincs híd, nincs átjárás. Párhuzamosak, gondolta. A végtelenben találkoznak.

Egy meggyipiros folt az ajtó mellett, egy kéz a kilincsen.

— Megyünk, drágám?

És ránéz, nyílt arccal, nyílt szemmel. Felé tárja az arcát, tágra nyitja a szemét. Nézz rám, nézz a szemembe, nézz belém, a lelkem aljáig. Láthatod, nyugodt az arcom, nyugodt a szemem, nyugodt a szívem. Nem történt semmi. Megálltunk néhány percre, gyönyörködtünk a tájban. Sínek csillogtak, egy vonat ment Vácra Pest felé. Kiszálltam, elszívtam egy cigarettát. Mehetünk tovább.

— Tudja, mit szeretnék? Hogy nagyon lassan menjünk le ezen az úton. Hússzal, harminccal. Hogy éppen csak leereszkedjünk, lemerüljünk, minden bokrot külön-külön megnézzünk az út mellett. Tudja, hogy minden bokornak más a színe? Hogy minden méterrel lejjebb más színűre hervad a lomb?

Be vagyunk falazva, gondolta a férfi. Lassan mentek, alig húsz kilométerrel, lomhán úsztak el mellettük az útszéli bokrok. A figyelem, a tapintat, a gyöngédség falai közé, gondolta. Hirtelen egy nevet kezdett keresni magában. Gudul? Gudrun? Hol olvashatta? A toronyba falazott szentek a középkorban. Mintha megint kezdődne a nyomás? Ki kellene nyitni az ablakot, friss levegő kellene, éles, hideg, karcoló szél. Nem lehet, gondolta. Be vagyunk falazva. Vigyázni, visszafogni a kocsit a lejtőn. Húsz kilométerrel. Úgy könnyebb fékezni, ha baj van. Lenézett: Jolán lába nem volt a féken. Csak egy kicsit fölemelve a sarkán, talppal a levegőben; elég egy parányi mozdulat, egy kis fordulat a magas sarok tengelyén, és lecsap a pedálra.

Most az arcára tekintett; Jolán megérezte, azonnal visszanézett, mosolygott.

— Alig várom már azt a feketét — mondta. — Remélem, jól adnak majd Vácot.

A vörös alkonyi égen egyre élesebben rajzolódtak ki lent a székesegyház tornyai.

4.

Köd szitált; a gyermektemető dombján híg páracsomók ültek a fák kopár ágai közt. A parcellák sarkán a ködben óriásinak rémlettek a föl-púpozott avarhalmok; aztán jött egy kis fuvalom, odébb nyomta a ködöt, az avaromb visszaverve természetes arányait, s az elmosódó fantomok visszaváltoztak fátylas közvegyekké, térdeplő kőangyalokká, virrasztó kő-Krisztusokká.

Kátay hajnalban érkezett meg külföldről, s a hivatalból első útja ide vezette a temetőbe. Letért a főútról, lépteit elnyelte a nyúlós novembervégi sár. Könnyű volt megtalálnia a sírt: új volt még, tele friss ko-

szorúval és óriási, világító fehér krizantémumokkal; a nyirkos hidegben sokáig épen maradnak a virágok.

Egy hete temették el Kende Mártont.

Fasor húzódott az ösvény mentén, az ágak hegyéről szüntelen hulltak a pára cseppjei s apró pattanásokkal porlottak széjjel a hantok avarján.

Mikor a fiatalember levett kalappal megállt a sírnál, a legközelebbi fa mögül hajlott, fekete alak lépett elő. Hosszú fátyol borította, és olyan sűrűn elfőlte arcát, hogy Kátay csak a hangjáról ismert rá Kende Mártonnéra.

Egy hang, mintha nem is fátyol mögül jönne, nem is emberi ajkról, csak megszólalna, testetlenül a levegőben.

— Jónapot, Sándor.

Kátay lehajolt, kezét csókolta, dadogott valamit; csak most, erre az időtlen hangra vált valósággá benne, hogy sose látja többé Kendét. Elszorult a torka, könnyeivel küzdött; előkapta zsebkendőjét és beletemette arcát.

— Abban az ócska zöld lódenjában — mondta az özvegy. — Mielőtt nyugdíjba ment, csináltatott magának szép új kabátot; most még telik, mondta a drágám; hogv legyen, hogy ne a nyugdíjból kelljen költeni rá. De alig hordta; csak azt az ócska zöld lódent szerette, tudja, amiben az építkezésekhez is kijárt. Abban sétált minden este; együtt sétáltunk a Tatárhad úton, a köröndig meg vissza, háromszor, négyszer, sétálni kell, mondta az orvos, legalább félóra naponta, amíg nem fárasztja; mindig vele mentem, föl-le, föl-le, a köröndig meg vissza; csak az utolsó fordulót tette meg egyedül; azalatt én elkészítettem a vacsorát. Fölment a köröndig, leült a végállomásnál a padra, megvárta, míg elmegy az autóbusz; mindig így csinálta. Aztán hazajött. Úgy, ahogy volt, leült az asztalához, eszébe jutott valami, egy bokor vagy egy házfal egy rajzon; tudja, mindig ezeket a rajzokat javítgatta a drágám, az utolsó időkben mindig csak ezt csinálta, javítgatta a rajzokat, mintha azt akarná, hogy minél tökéletesebben maradjon meg minden, amit együtt láttunk... Forrt a tea, kimentem a konyhába; csak a zuhanást hallottam. A földön feküdt, estében leverte a kislámpát, először a kapcsolóhoz kellett szaladnom, fölglyujtani a villanyt. Azt hittem, csak rosszul lett; ó, máskor is volt így, sétán, a kocsiban, de elmúlt, legyűrte; egyszer Vác fölött... sokat, sokat tudnék mondani magának erről... Föltéptem az ingét, dörzsölni kezdtem a szíve fölött; az arca piros volt, alig valamivel pirosabb, mint máskor... Aztán elsötétült, sötétpiros lett, lilás; akkor kiszaladtam, kiabáltam; fölfektettük a díványra, a rendőr, tudja, aki a földszinten lakik, pizsamában volt már, feküdni készültek, kabátot kapott magára, beugrott a kocsiba, rohant az orvosért... Késő — jajdult föl — késő... Vége... Nem neki, nekem adott valami nyugtató injekciót...

Fölcsuklott, kezét a sír felé nyújtotta; fátylai meglebbentek, aztán visszahulltak. Varjú szállt el a temető fölött, távolodó káromgását elnyelte a köd.

— Azt az éjszakát, Sándor... Azt az éjszakát nem lehet elfelejteni többet! — Válla megvonaglott, feje hirtelen előre bukott; egy pillanatra úgy látszott, erőtlenül előre esik; a férfi a karját nyújtotta, hogy fölfogja. De nem; úgy maradt, félig összecsuklottan, s a fátylak mögül kiáltásnak hatott a suttogása. — Ahogy mi éltünk egymás mellett...

— Igen — mondta Kátay zavartan. Vigasztaló szavakat keresett, valamit, amivel megnyugtathatná az asszonyt. Nem jutott eszébe semmi;

a szomorúság leverte, kilúgozta, kiüresítette. — Igen — ismételte ostobán. — Gyönyörűen éltek. Amilyen szépen csak két ember egymással élhet...

De az özvegy mintha meg se hallotta volna.

— Azt az éjszakát — mondta halkan. — Mindenki elment. Mindenkit elküldtem. Feküdt az ágyon, ott ültem mellette és fogtam a kezét. Ott merevült el a keze a kezemben. Először azt vártam, hogy ő mondja. Pontosan fél háromig. Minden lámpa égett, ott feküdt a fényességben, én fogtam a kezét, ott ültem mellette az ágyon. Kétszer lefogtam a szemét, mind a kétszer kinyílt, nem tettem rá nehezéket, látni akartam a szemét. Üveges lett, egyre üvegesebb; néztem az órát, azt gondoltam, fél háromig várok. Hideg volt, arasznyira nyitva hagytam az erkélyajtót; ültem mellette és fáztam, nem a hidegtől, a kezétől fáztam, attól, hogy egyre hidegebb lett a keze a kezemben, attól, hogy fogtam és nem bírtam fölmelegíteni. Érti, Sándor? — kérdezte — Érti? Nem, nem érti, senki nem érti. Csak akik úgy élnek egymással, ahogy mi élünk...

Sóhajtott, lehajolt, megsimogatott egy krizenténium-fejet; elengedte, és folytatta.

— Fél háromig — suttozta. — Fél háromig hallgatott. Akkor elengedtem a kezét, fölálltam, és én akartam elmondani. És én sem tudtam mondani semmit...

A férfi nem értette; nem tudta, mit mondjon, csak nézte a fátýol alatt a fehér zsebkendőt: ahogy az asszony a szemét törli, orrát fújja.

— Majd... — motyogta. — Majd idővel enyhülni fog... Amíg friss a seb...

Most először érezte, hogy az özvegy nagy, barna szeme rászzegezódik a fátýol mögöl.

— Seb? Nincs seb, Sándor... Az a borzasztó, hogy nincsenek sebeink. Soha nem sebeztek meg egymást. Mindig vigyáztunk, hogy véletlenül se sebezük meg egymást. Ha csak egy karcolás volna, egy harapás, egy köröm nyoma a bőrön... Semmi — suttozta kétségbeesetten. — Még a szavainkról is levágtuk a körmöt, mielőtt kimondtuk őket, nehogy véletlenül megkarmoljuk egymást. Tudja, mi ez, Sándor? — s ahogy megremegett rajta a fátýol, mintha valami köddel küzdene, valami zavaros homályból akarna kitörni. — Bilincs — mondta és kinyújtotta két karját, fekete kesztyűs jobbával átkulcsolta a bal csuklóját. — Élni valaki mellett, akiről tudjuk, hogy fél, és titkolja a félelmét, nem is szégyenből, hanem értünk, hogy nekünk ne fájjon, és mi is titkoljuk, hogy tudjuk, hogy neki ne fájjon... — Visszavonta kezét a fátýol alá, rászorította tenyerét a homlokára. — Néha azt hiszem, bele kell tébolyodni... Bilincs — suttozta — bilincs, bilincs... Bilincsben éltünk, Sándor; annyira szerettük, hogy bilincsbe vertük egymást... Csak a szemébe kellett nézni — mondta majdnem kiáltva. — Ismerte a szemét? Az a nagy, kék gyerekszem, és benne a félelem. A halálfélelem, Sándor. Minden félelmet el lehet titkolni, csak a halálfélelmet nem. Nézzen bele az anginasok szemébe. És csak egy megváltás van. Félni. És csak egy igazi szeretet van. Belefeküdni egymás félelmének a sarába! — kiáltotta. — Fetrengegni benne, bemocskolódni, együtt nyüzsíteni, véresre marni egymás a félelemben... Ne haragudjék, örült vagyok... Ha csak egyszer mondta volna! Ha csak egyszer kikényszerítem belőle, hogy félek, félek! Ha fölhasítom a mellét, föltárom a szívét; vagy a magamét, kitépem, odanyújtom neki a tenyeremen, tessék, itt van! — Hirtelen kinyúlt, szinte lobo-gott fátýlaiban, aztán összecsuklott, s most lerogyott volna a sírra, ha a

férfi föl nem fogja. — Ez az — suttogta. — Ha majd egyszer szeret valakit, Sándor... Ne csak selyemben... Kínban, kínban! — suttogta lázasan. — A szerelem is kín... A szülés is kín... Egyszer, Sándor, egyszer... magának elmondom, magát úgy szerette, mint a fiát, és valakinek el kell mondani egyszer, nem lehet úgy élni, hogy valakinek el ne mondjam egyszer... Járt nálunk, ismeri azt a nagy francia ágyat... Egy éjszaka fölült, álmában... Olyan éberen alszom, hogy egy bútor patánására fölriadok... Fölült, mint egy gyerek, kinyújtotta a kezét és nyöszörgött. Nem, nem, nem... Aztán visszadőlt a párnára és sírt álmában. Nappal uralkodott magán, miattam, hogy én ne aggódjam érte. De az álmainkon nem tudunk uralkodni...

Remeggett, görcsösen belekapaszkodott a férfi karjába.

— Tudja, mit csináltam? Attól fogva kint aludtam a kis szobában. Azt mondtam neki, nem akarom zavarni nyugalma, rosszak az éjszakai, forgolódom, mászkálok... Elhitte. Úgy tett, mintha elhinné. Tapintatból... Attól féltem, hogy egyszer fölriad félelmében és meglát maga mellett, megtudja, hogy tudom... Hogy hiába rejtette előlem... Ahe-lyett, hogy egymásba kapaszkodtunk és együtt féltünk volna, mint a gyerekek... Mindent tudtunk egymásról, és úgy tettünk, mintha semmit se tudnánk...

— Jöjjön — mondta a férfi és szelíden átfogta az asszony vállát. — Fél öt, alkonyodik, ötkor zárják a temetőt. Jöjjön — unszolta.

Az asszony lassan kivonta magát a karja alól. Fejét rázta, hullámozottak hajlott alakján a fátylak.

— Nem — suttogta. — Menjen csak, Sándor. Nekem még van egy félórám. — Lehúzta kesztyűjét, úgy nyújtott kezét a fiatalembernek, s amikor az kezét csókolt neki, fölsírt. — Köszönöm, hogy úgy szerette a drágámat... — Hirtelen elvonta arca elől a fátylát és mintha csak rálehelne, megcsókolta a fiatalember homlokát. — Menjen — mondta — menjen... Én még maradok... Állok és várom, hátha mégis mond valamit. Egy szót, csak annyit, hogy félek. Csak a nevemet, mintha hívna: Jolán... De most is csak hallgat... hallgat... hallgat...

BIZONYTALANKODÓ

Fölengedt rétek zöld gyepe,

— ó szél, fűszálak csúcsán ringó,

— fényben tett sétatím ünnepe,

— kavics, patak tükrébe hulló,

— ó föld magába szívott melege

délben, tavalyi lombok illó,

korhadt szaga, — fénylő eke —

— göröngy, kezemben porló,

— s felhő; pára, hegy fölött gomolygó:

— Mint ti — s veletek! — ember élhet-e,

— s mint kavics, patak medrében csilló,

oly természetes, lehet-e?

Ercsey Előd

A KIS ÚT

Talán furcsa a kérdésem: nevetett-e Jézus? A kérdést sokfelé felvetettem, de alig arattam vele mást, mint értetlenséget, megdöbbenést, vagy éppen botrányozást. Összbenyomásom az, hogy már a kérdés felvetését is illetlennek tartják, mintha magától értetődő lenne, hogy Jézus, aki hitünk tanítása szerint mindenben példaképünk — nyilvánvalóan sohasem nevetett. Nincs-e emögött valami elhibázott összekeverése a komolyságnak és a komorságnak? Szeretnék erre a kérdésre választ: fontosnak tartom, hogy a Nietzsche-féle „sápadt galileai”-komplexumot hogyan lehetne feloldani? Magam is fiatal vagyok és tapasztalom, hogy komolyság és komorság közötti különbség feloldatlansága milyen taszító hatása. Szent István királyunk életrajzírói például hangsúlyozzák, hogy az országalapító királyt soha senki nem látta nevetni. Velejárója-e ez az életszentségnek? Az élet egyre vidámabbá válik, a fiatalok igénylik a jókedvet, derűt, mint a napfényt. Viszont azt is tapasztalom, hogy az idősebbek nem egyszer üldözik a vidámságot, alig látnak benne mást, mint könnyelműséget, léhaságot... Nevetett-e Jézus? Volt-e benne könnyű vidámság? Vagy az élet annyira felelősségteljes, hogy a tökéletességre törekvők nem láthatnak benne mást, mint meg nem szűnő komoly felelősséget?

Nevetés, kacagás, derű, jókedv, vidámság, öröm... ilyenkor karácsony táján annyira természeteseek és annyira hozzátartoznak az ünnepi lélekezéshez, hogy erről beszélni, vagy ilyesmin aggodalmaskodni már majdnem ünnepontás számba menne. Színes, csillogó, fényes, nemcsak a karácsonyfa, de a készülés, az ajándékok adók és megajándékozottak szeme és szíve is. Számunkra, akik Krisztuséi vagyunk, mindennek a forrása a Kisdéd, aki nyomorúságban és jászolba fektetve, édesanyjára és azon keresztül az egész emberiségre mosolyog. Ő a nagy ígéret beteljesülése, a megváltás, a gyöngéden megbocsátó isteni szeretet akaratából testet öltött Ige. Tudjuk, Jézus, aki valóságos Isten, nemcsak emberi testet, de emberi természetet is vállalt. „Mindenben hasonlóvá lett hozzánk, a bűnt kivéve.” Hogyne nevetett volna a teljes valóságában ember Jézus? Istenségével egyesült emberi természete, a perichoresis vagy latinul a circumcissio, a két természet egy isteni személyben való egyesülése ugyan hittitok jelen földi életünk tartama alatt, annyit mégis megértünk, hogy emberi természete valóságos. Nevetett Jézus! Mint kisdéd, mint kis gyermek, mint ifjú, mint felnőtt... Édesanyjára, mennyei Atyjára minden teremtményére, az ég madaraira és a mező liliomaira. A szentírás nagyon sok sora mutat arra, hogy Jézusnak mélysegesen emberi humorérzéke van. Megérti az embert s megbocsátja esetlenségeit. Legkedvesebb tanítványait, Jakabot és Jánost

finom humorral „boanerges” fiainak nevezi, vagyis a „mennydörgés” gyermekeinek, mert amikor Szamariában járva szállást kerestek Jézusnak és egy bizonyos falucskában a vallásilag fanatikus szamaritanusok nem akarták őket befogadni, azt kérték Jézustól, hogy bocsásson tüzet az égből és pusztítsa el a falut és lakóit. Jézus szelíden kioktatta őket, hogy az Emberfia nem azért jött, hogy a világot elpusztítsa, hanem, hogy a világ üdvözüljön általa. De a szelíden mosolygós melléknév megmaradt: a mennydörgés fiai... A házlásszonyi büszkeségében Jézust is pattogó hangon megrovó Mártának harag nélkül és melegséggel válaszol: „Sokat fáradsz és sok mindennel törődöl, pedig csak egy a szükséges...” Elviseli az emmauszi tanítványokat s arra a kérdésükre, hogy „te vagy-e az egyetlen idegen Jeruzsálemben” gyöngéd humorral úgy tettet, mintha semmiről sem tudna, s visszakérdi őket; mi történt? Elviseli, hogy neki magyarázzák, hogyan voltak a dolgok a názáreti Jézussal. Nem veszi zokon Saul megtérése után, mikor megjelent Ananiásnak és parancsot adott, hogy Sault keresse fel, hogy ez a jó ember kioktassa: „Uram, sokaktól hallottam erről a férfiúról, hogy ennyi gonoszat cselekedett... felhatalmazása van, hogy megkötözze mindazokat, akik segítségül hívják nevedet.” (Ap. Csel. 9, 13-tól). Elviselte és szelíden csak annyit mondott: csak menj... kiválasztott edényem ő nekem.

S még mennyi példát lehetne felhozni Jézus meleg emberi érzésére és vidámságára. Különben is az Istenben örvendező lelkületre való felhívással van tele a szentírás minden lapja, még a koporsónál is a „Venite exultemus”... a „Jöjjetek, örvendezzünk az Úrnak” dallama zeng.

S mégis: ez az örvendezés, derű, humorérzés elég bizonyíték-e arra, hogy valóban nevetett Jézus? Nincs-e mégis igaz az azoknak, akik Jézust egész életében a mélységes komolyság — hogy ez nem volt komorság, azt már bizonyítottuk — példaképének tartják? Hogy erre válaszolhassunk, előbb arra kell megfigyeltetést találnunk, hogy tulajdonképpen mi is a nevetés? Mit fed és mit nem fed ez a fogalom?

Szent Pál úgy határozza meg a szeretetről szóló himnuszában az Isten előtt kedves derűt, hogy az együtt örül a jóval és nem örül a gonoszoknak. Az öszövétségi bölcsesség szerint a gonosz ember kiveszi részét a bűnből, örömet találja benne s ha nincs is módja elkövetnie, mégis „in adulterio portione ponebat” kiveszi a részét a házasságtörésből. Kétféle nevetés van: a szeretet derűje és a sátán kárörme, s bár mind a kettőnek egyforma lehet a kifejezése: a nevetés, mégis a lét valóságának mélységéig hatol a különbség. Jézus Krisztus Urunk emberségéből következik, hogy semmisen volt előtte idegen, ami emberi, de semmi sem volt messzebb tőle, mint a bűn. Nevetett bizonyára, de a kárörömnek, a rosszal való együttörülésnek benne nyoma sincs. Sír Jeruzsálem fölött, könnyezik Lázár sírjánál, szomorúság fogja el az emberi gonoszság láttán. A szentírás valóban nem tesz említést Jézus nevetéséről, de éppen így hallgat harminc esztendőnél is hosszabb rejtett életéről is, mert csak a lényegre, Jézus megváltói működésére szorítkozik; harcára a gonoszság erői ellen s főpapi áldozatára, a kereszten befejezett végsőként engedelmes halálára. A kényszerű — mert az adott írás-technika mellett csak a legszükségesebbet elmondható — rövidségben mégis vannak olyan epizódok, amikből következtetnünk szabad. Alig elképzelhető, hogy a kánai menyegzőn, vagy a Zakeus házában tartott lakomán Jézus ne vett volna részt az egyszerű, tiszta gondolkodású emberek öröme-

ben, hogy savanyúan, komoran, vagy nagykepuen magabazarkozott volna.

Mindezek után összegezhetjük a kérdést: a szentírás minden ketséget kizáróan a vidámság lelkét tükrözi, hiszen köztudomású, hogy maga az evangélion szó is jóhírt jelent. Jézus az emberiség legfőbb tanítója és mindenek középpontja, aki által minden lett, ami lett, a jonir hozója és megvalósítója, maga nem lehetett komor ember. Az élet komolyságot nem szűnik meg ugyan hangsúlyozni a kinyilatkoztatás, de az a nietzschei beállítást, mintha Krisztus emensége lenne a földi örömeknek, nemcsak tévedés, de rombolóan destruktív is. Sajnos az emberi természethez tartozik, hogy belesonkolt önkéntelenül is kivetítjük s így nena a kortól fáradt és morozus idosebbek büntételnek látják a fiatal-ság harsogó életörömet és vidámságát s tökéletesebbnek gondolják a komolyságnak nevezett komorságot. Komor az ilyen látszat keletése, mert Jézus azért jött, hogy benne éljünk, mozogjunk és legyünk, azért jött, hogy életünk minden rezdülését megszentelje s akár eszünk, akár iszunk, akár alszunk, mindent Isten nagyobb dicsőségére tethessünk. Nem ellensége a vidámságnak, a fiatalos derűnek és akinek tiszta a szíve és jó a szándéka, az a táncparketten sincs messzebb Tőle, mint a magabavonulás és imádság idején. Bruce Marshall írja a *World and Flesh and Father Smith* című bájos regényében, hogy a világnak talán a legnagyobb bajai közé tartozik, hogy a vidámságból kizárja az Údvözítőt s csak a bajokban és szomorúságban nyúl a Mester segítő keze után, Jézussal csak a nyomorúságban találkozhatni — bizony taszító és az örömet léhaságnak bélyegezni, olyan életsavanyúság, ami nagyon is messze áll a kisgyermeket például állító és kisgyermekként hozzánk jövő isteni fölség szellemétől.

A karácsonyi napok szent derűjét és a farsang derűjét ne rontsa meg tehát a komorság lelke. Adventben a krisztusváras elmélyedésben és komolyságában megtisztult lélek gyermeki örömmel élvezheti az életbe is visszatükröződő örök öröm nap sugarát. A karácsonyfa alatt ajándékozó szeretünkért mi sem várunk mást, mint gyermekeink szemében az őszinte örö-

met és még az is jól esik, ha kacagó elragadtatásukban a köszönetről is elfelejtkeznek. De gondoljunk arra is, hogy nekünk is ilyennek kell lennünk: őszinte örömmel fogadni a mennyei Atya ajándékait. Az apostolok mogorván eltanácsolták a zsvavjog gyermeksereget, Jézus pedig magá-

hoz ölelte őket, s hogyne nevetett volna vissza a nevető kisdedekre. A nevetés, ha tiszta szívből jön: feloldódás. A közelgő ünnepeken keressük ezt a feloldódást szereteteink körében s méltó tanítványai leszünk a hálás élet-örömmel telt Istenembernek.

Eglis István

NAPLÓ

AZ ERKÖLCS ÉS A DOGMÁK címmel Gyurkó László tollából vitaindító cikket adott közre júliusban az *Új Írás*, s az októberi szám Vita-rovatában két újabb érdekes tanulmánnyal találkozunk, amelyek bírálják és kiegészítik Gyurkó megállapításait. Ez a vita nagyon érdekelt bennünket. Nemcsak azért, mert keresztény erkölcsi fogalmakat is érint és mérlegre vet, hanem még inkább, mert egy világméretű szellemi tájékozódás kérdőjelei rajzolódnak ki benne. Az *Új Írás* nem véletlenül adott helyet Gyurkó cikkének s a belőle kibontakozó polémia. A szocialista világ megnyilatkozásait figyelve, azt mondhatjuk, mostanában mindenütt égető kérdésként vetődik fel benne az erkölcsi alapelvek tisztázásának ügye, egyre sürgetőbb igényként jelentkezik annak az erkölcsi alapnak megtalálása, amely alkalmas a múlt lemérésére, a jelen és a jövő formálására. (Roppant érdekesek ebből a szempontból is a sokat emlegetett *Jevtusenko* nyilatkozatai és egyéb megnyilatkozásai.) Sok jelből következtethetünk arra, hogy a körülöttünk épülő világ erkölcsi eszméinek vajúdása és tisztulása folyik napjainkban, s ezt a folyamatot nem szemlélhetjük érdektelenül. Hisz mi is részei vagyunk ennek a körülöttünk épülő világnak, s úgy érezzük, van számára mondanivalónk — a párbeszéd szellemében, amelyet nem a térítő buzgóság vezet, hanem a közös igazságok meggyőző erejébe vetett hit.

Gyurkó az írásai és rádióelőadásai révén közismert *Dezséry* Lászlóval vitázik, de csak azért, mert — mint mondja — e népszerű moralista „morális felfogása megegyezik egy igen széles réteg erkölcsi nézeteivel”. *Dezséry*ben a polgári gondolkodásnak, az elavuló úri erkölcsnek képviselőjét látja, aki „holt erkölcsi dogmákat” akar műveivel életre kelteni.

A kérdés személyi vonatkozásaihoz nem vagyunk hivatottak hozzászólni. De figyeljük csak, miben látja Gyurkó a polgári és a proletár-, az idealista és a materialista erkölcs alapvető ellentétét! „A materializmus az erkölcs rúgóját kezdettől fogva az emberben kereste” — szögezi le, Spinozát idézve, és ezt az immanens felfogást az „érdek” etikájaként mutatja be. Az idealista etika viszont — folytatja Gyurkó — „megfosztja trónjától a boldogságot — vagyis az ember érdekét — és a kötelességet ülteti a helyére”. Az így jellemzett két erkölcsi fölfogás mérlege aztán a következőképpen alakul: „Minden olyan etika, mely nem az érdeket tekinti kiindulópontjának, s így a morált azonosítja valamiféle aszkézissal, akarva-akaratlanul okozója lesz az emberek érthető erkölcsellenességének.”

Ez az alapvetés a mi meggyőződésünk szerint mindkét vonatkozásában elhibázott. Az idealista etikán Gyurkó elsősorban vallásos erkölcsi fölfogást ért, márpedig ennek éppen nem a kötelesség az alaprincipiuma. Szent Tamás egyenest a boldogság útját keresi az erkölcsben, s az ő boldogságfogalma nem merül ki „a távoli, elérhetetlen jövő” — a mennyország — „ígéretésében”, mint Gyurkó gondolja. Igaz, hogy a boldogság végső beteljesedését ő is — mint minden keresztény — a túlvilági üdvösségben látja, de világosan kimondja, hogy „az ember valamiképpen már ebben az életben is részesülhet a boldogságban”, s ezt a megállapítását a zsoldár szavához kapcsolja: „boldogok, akik bűn nélkül járnak útjukat, akik az Úr törvényének nyomán haladnak” (118, 1).

Gyurkó álláspontja, mellyel a „kell” erkölcsanát elutasítja, ilyenformán semmi esetre sem érinti a valláserkölcset, legföljebb Kant és a kantkövető értékbölcselet etikáját, s esetleg a primitíven (nem is igazán !) vallásos emberek életbölcseletét. Aki az erkölcsben csak kényszerítő köteleességek halmazát látja, s nem a boldog élet, a „megkezdett” örök boldogság útját, az nem gondolkodik vallásosan. *Sesztov*, a nagy orosz egzisztencialista a modern emberiség legjellegzetesebb és legtragikusabb tévedését épp abban látja, hogy „mind-abból, ami az embereket Istenhez kötötte, a mai ember számára csak az „ezt kell tenned” marad meg. Isten maga, sok ember számára régen nem létezik, de az „ezt kell tenned” túlélte Isten!”.

Vessünk azonban egy pillantást a mérleg másik serpenyőjére is! Nehéz egyetérteni azzal a megállapítással is, amely a materialista, helyesebben marxista erkölcsöt aszkézis nélküli morálnak hirdeti. *Huszár Tibor* az *Új Írás* októberi számában nagyon helyesen állapítja meg, hogy ezzel a tétellel Gyurkó „visszakanyarodik az antropológizmus álláspontjához”. A marxista erkölcsan valóban az érdek erkölcsana (amint a keresztény morál is a boldogság morálja), de nem a közvetlen érdek rabszolgaságát hirdeti, hanem ismeri az érdekek rangsorát, s vallja, hogy magasabb érdek kedvéért sokszor le kell mondani közvetlen érdekek szolgálatáról. *Huszár* is hangsúlyozza, hogy „az erkölcsi követelmények teljesítése bizonyos helyzetekben igenis önfegyelmet, akaratot és önfeláldozást követel”. Valóban: önfegyelmet, akaratot, önfeláldozást, vagyis aszkézist. Enélkül nincs erkölcs, mert az erkölcs ott kezdődik, amikor az ember valamilyen magasabb érdek irányítása alá rendeli cselekedeteit — olykor óhatatlanul ellenszegülve a közvetlen érdek parancsainak.

Megnyugtató, hogy csaknem szóról szóra ugyanezt írja *Huszár Tibor*, Gyurkó marxista kritikusa is. Bár ő magasabb érdek helyett társadalmi érdekről beszél, de a „társadalmi érdek”-ben nem nehéz a közjó klasszikus fogalmának rokonára ismernünk. A „társadalmi érdek” elsősorban nem azért magasabbrendű a magánérdeknél, mert a közösség előbbrevaló az egyénnél, hanem mert a közjó érdeke, érdeke az egyesnek is, mert a közérdek valójában magánérdeknek is a legfontosabb. Ez a megfontolás igazít el a társadalmi és az egyéni érdek ütközésekor, és ez vezeti be az aszkézis gondolatát a kommunista erkölcsbe is anélkül, hogy azt érdek-morálból köteleesség-etikává tenné.

Gyurkó *Illyés* Gyulát idézi, mikor arról beszél, hogy a mai tömegek erkölcsi világképéből kikopik a vallási motiváció. Hadd idézzünk mi a tehetséges fiatal költőnek, *Győre Imrének* legújabb kötetéből!

*Ne higgyétek, hogy könnyű volt,
nem éled meg könnyen a holt,
s ekével összeszaggatott
földben is fájnak a magok,
a csíra burkokat repeszt,
bolond, ki meg nem érti ezt;
a nyűgtelenség hogy kötöz,
a súlytalanság hogy bogoz,
a súlytalanság ronda súly,
nem rágsz: a fogad olvasul.
Az ember mindennel kikezd,*

*bolond, ki meg nem érti ezt,
míg felnő végül, szóltanul
magába nézni megtanul
hogy önként és készségesen
testére vas-ruhát vegyen,
és megtanulja — lassan, ó —
hogy kéz s a láb mire való,
bár százszor lázad ott belül
s régi magához menekül,
nyűgét nem adná semmiért,
de mint szárnyal, repülni kél.*

Szeretek olvasmányaim margójára szentírási „párhuzamos helyek”-re utaló jeleket jegyezni. E mellé a vers mellé a klasszikus szentpáli helyek kíváncsoknak a bennünk lakó két emberről, régi és új ember küzdelméről. Mit bizonyít ez? Hogy *Győre Imre* költészetét keresztény „dogmák” ihletik? Világért sem! Egyszerűen azt, hogy az a belső tapasztalás, amelyet Szent Pál leír, nem kizárólagosan keresztény élmény, hanem minden erkölcsi élet ősi és folyton újuló valósága, mert nincsen erkölcs küzdelem, fájdalom és „nyűg”: kereszt — vagy „vas-ruha” nélkül.

De idézhetnénk *Illyés* Gyulát is: a *Mint a darvak* című emlékezésében írja ezeket a sorokat: „A szenvedés valóban nemesít, ma már egyedül csak az nemesít, ezenkívül élesíti az elmét, fogékonyabbá tesz a tapasztalaton túli (ki-

emelés tölem) fogalmak iránt. Ki tapasztal ma önfeláldozást, minden érdektől mentes szeretetet? A szegények igen kevés törekvéssel és szerencsével rengeteg önfeláldozást és egyenességet izlelhetnek, becsületet és hűséget érzékelhetnek, a szeretet melegéből kaphatnak étvágygerjesztőt. Az ember ezen a kosztos nő emberré, ettől edződik arra a legnagyobb próbára, hogy nyugodtan fogadja a halált... A szegénység állapotát el kell hagyniok a szegényeknek, anélkül azonban, hogy sajátos lelkületüket lényegében kicserélnék, anélkül, hogy a gazdagok sajátos lelkületét vennék fel."

Szentirási párhuzamokról volt szó: ezek mellé a sorok mellé egyenest a Hegyi beszéd kívánczik párhuzamos helyül. Ismét hangsúlyozom: nem mintha Illyés keresztény volna, vagy mintha a Hegyi beszéd szavai egyszerű emberi bölcsességet mondanának el, hanem mert mind a két szöveg ugyanegy ősi és folyton megújuló emberi tapasztalásra appellál, — hogy minden erkölcsös magatartásnak sarkallója épp a lemondás, az *önfeláldozás* (ez Illyés szava!), a *lelki szegénység* (ez az evangélium szava!), vagyis az, amit a keresztény hagyomány *aszkézisznek* nevez.

Gyurkó elvi megállapításait a nemi erkölcs gyakorlati kérdésének újszerű megvilágításában gyümölcsozteti. Nagyon örülünk, hogy ezen a téren sem nekünk kell vitába szállnunk vele, hanem marxista szerző tollából kapott hivatott bírálatot. A vitaindító tanulmány programja mögött, mely „az állati szintre redukált, a pillanat gyönyörére törő egyszeri nemi aktus jogát követeli”, S. Nyíró József fedezi föl (megint az *Új Írás* októberi számának lapjain), „az önző, egocentrikus férfi tömény individualizmusát”. S. Nyíró József Lenin idézi: „Az önuralom, az önfegyelem nem rabszolgaság még a szerelemben sem.” És végkövetkeztetésként igen figyelemreméltó mondatokat fogalmaz: „Ma az ember legfőbb értékmérője a munka, s a nők előtt is megnyílt az út a társadalmi tevékenység minden területére. Minden feltétele megvan tehát annak, hogy a szerelem — két ember őszinte, szenvedélyes és a nemiséget is magába foglaló kölcsönös vonzalma — beteljesüljön. A beteljesülés pedig, ha a szerelem valóban szerelemként értelmezzük, bárhogy csűrjük-csavarjuk a dolgot, mégis az örökre együtt jertében való szövetekezés utódok nemzésére, a családalapítás (amelyet a szocializmusban is a házasság formál meg jogilag), nem pedig a *szerelmi viszony*.”

Hogyan jut el ide, ehhez a keresztény fölfogással oly hibátlanul egybecsengő követelményhez? A Huszár Tibor által megvédelt elv: a társadalmi érdek magasabbrendűségének nevében. Ismét Lenin szavával utasítja el a „pohár-víz” elméletet, amely az ember szekszuális vonatkozásait teljesen fiziológiás alapon kezeli és az éhséggel vagy a szomjúsággal egyformának tekinti. „A szerelem — a nemi élettel egyetemben — társadalmi jelenség” — mondja — s olyan szépen rajzolja a szerelem hivatását és felelősségét, hogy mondatai idekíváncskoznak: „A szerelem sokkal több, mint jogalap a szeretkezésre — mindenekelőtt annak a vágnak a beteljesülése, hogy boldoggá tegyünk azt, akit szeretünk. A kötelesség, a felelősség, az áldozat, az odaadás, a ragaszkodás, a hűség, az összetartozás, a barátság, az őszinteség, a kölcsönös segítség fogalma nélkül nincs szerelem.” Petőfi Sándor leckéje jut az eszünkbe:

*Süldő poéták, bikficek,
ugyan ne csiripeljeteK
a szerelemtől!...
Tudjátok; melyik fán terem,
milyen madár a szerelem?”*

Nem idézhetjük az egész „Mi a szerelem?” című költeményt. Tessék elolvasni, ha valaki nem emlékeznék reá: ugyanazt mondja, amit S. Nyíró, és a keresztény erkölcstan. S a kicsengése is egészen meglepő:

*s ha feleségünk tán szeszélyes,
magunkat szabni szeszélyéhez,
hogy már ha kell örömtelennek
lenni egyik vagy más életnek,
mienk legyen örömtelen...
Lássátok, ez a szerelem!*

Mi más ez, ha nem az áldozat, a lemondás, az aszkézis parancsa ismét? S mi az a boldogság, amely lemondásban, áldozatban, aszkézisben is boldoggá teszi azt, aki elsősorban nem a maga boldogságát keresi, hanem azét, akit szeret? Mi más, ha nem az „úton járók” boldogsága, amelyről a zsoltaáros nyomán Szent Tamás beszél. Azoké, akik büntelen járnak az élet útján, büntelen: vagyis — keresztény értelemben — Isten törvénye szerint, vagy Istenhez igyekezve. Isten törvénye, melynek megtartásától hitünk szerint boldogságunk függ, elsősorban nem parancsként, hanem a természet szavának magától értődő egyszerűségével irányít bennünket.

Végezetül még két kérdést. Az előzőkből úgy látszik, hogy Gyurkó cikkében csak negatívumokra találtunk. Ez nincs egészen így. A vitaindító tanulmányban mi annak a törekvésnek megnyilatkozását látjuk, mely a marxista erkölcsi felfogás keretei közt újra kívánja fogalmazni az egyén és közösség, az egyéni és a társadalmi érdek viszonyának kérdését. Ez a kérdésfelvetés jogosult, sőt a marxista erkölcsi problémátika egyik legizgalmasabb és leg többet vitatott kérdése. Nem lehet azt állítani, hogy a társadalmi érdek mellékes volna az egyén érdeke mellett, vagy alacsonyabbrendű volna annál. De tisztázni kell azt, hogy a társadalmi érdek nem fordulhat gyökerében az egyéni érdeke ellen. Bevezetőben Jevtusenkö nevét említettem. Erre a kérdésre vonatkozólag hadd idézzek tőle néhány sort: „En olyan kommunizmust akarok, amelyben mindenfajta egyéniség kivirágzik. Hiszem, hogy a kommunizmusnak ilyennek kell lennie, hiszek abban, hogy sok a jó ember és hogy az emberek igen sokban különböznek egymástól.” A társadalmi érdek tehát kívánhat áldozatot, ha úgy tetszik: aszkézist az egyéntől (épp ezért lehet erkölcsi principium), de nem metszeti ketté az egyéniséget, az egyes ember saját boldogság-igényét. Ez az, amit Gyurkó helyesen lát, de nem szerencsésen fogalmaz és próbál védeni.

A másik — s legutolsó — kérdés talán szintén fölmerül az olvasóban. Ha ilyen sok elemben megegyezik a keresztény erkölcsi felfogás nem vallásos alapon nyugvó erkölcsi rendszerekkel, például a marxista etikával, mi a keresztény erkölcs megkülönböztető jellegzetessége? Az, hogy a keresztény felfogás az erkölcsi életet nem csupán egy, a közvetlen érdeknél magasabbrendű célnak fényében látja és éli, hanem a végső célnak, Istennek szerelmében. A keresztény erkölcs is érdek-morál nem a személytelen „kell”, vagy üres túlvilág-ígérek rabszolgá-erkölcsé. A keresztény erkölcs egy nagy szerelemnek odaadásában izzik, s ez az izzás áldozatot, aszkézist kíván, mint minden szerelem, de nem hárítja el az emberi értékek, érdekek gazdag hálózatát, hanem inkább értelmet és súlyt akar adni nekik, rendet kíván kialakítani közöttük. Megismerni és szeretni Istent: benne és érte az embert és a világot — ez a keresztény élet célja és törvénye, s ennek útján lel a keresztény ember úti-társra azokban, akik a maguk módján hűségesek a valósághoz.

(Tótfalusi István)

HÚSZ ÉVES AZ ATOMKORSZAK. Húsz évvel ezelőtt, 1942. december 2-án kezdett el működni Fermi vezetésével az első atommáglya Chicagóban. Új, hatalmas energia-forrás jelentkezett ezzel az emberiség életében. A jövőendő nemzedékekre való hatását tekintve a technika történetének egy eseménye se hasonlítható vele össze.

Born, a Nobel-díjas atomtudós egyik előadásában arról beszél, hogy az ember rendelkezésére álló energia az egyik hatalmas történelemformáló tényező. Ebből a szempontból az emberiség történetét két nagy korszakra lehet osztani. Az első Ádámtól a mai napig tart, a második a jelenkortól a távoli jövőig játszódik majd le. A döntő mozzanat, hogy az emberiség áttért a Napból származó energiáktól a tisztán földi eredetű energiákhoz. A Föld mintegy nagykorúsította magát.

A kezdetleges ember egyedüli erőforrása az izma volt, nagy a fejlődés innen az atomerőig. A nagyságán kívül más érdekes ellentét is van a kétféle energia-forrás között. Az izmokban, az élő organizmusban lejátszódó folyamat nagyon bonyolult, máig sem tisztázták teljesen. „Egy kiváló biológus mondta nekem, — beszéli el Born —, hogy véleménye szerint, ha sikerülne a technikának utánozni

az izmokban lejátszódó folyamatot, ez a teljesítmény egyenrangú lenne az élő anyag mesterséges előállításával". Ezzel szemben már évtizedek óta ismeretes volt az atomenergia felszabeditásánál lejátszódó folyamatok elmélete, de az izomerővel ellentétben nem sikerült ennek gyakorlati megvalósítása. *Rutherford*, az atommag felfedezője, az atomkutatás atyja, 1937-ben még abban a meggyőződésben halt meg, hogy soha se válik lehetségessé az atommagokban rejlő szörnyű nagyságú energiák nagyarányú felszabeditása. „Aki azt hiszi, — mondotta —, hogy az atomenergiát gyakorlatilag fel lehet használni, az a Holdban él”. Pedig alig múlt el egy év a halála után, és *Hahn* 1938-ban felfedezte az urán atomok neutronok által létrehozott hasadását, s ezzel megnyitotta az utat az atomenergia gyakorlati felhasználása felé.

Mindenesetre még hosszú volt az út a jelenség technikai alkalmazásáig, s ez talán évtizedeket kívánt volna, ha meg nem látják a dolog katonai jelentőségét. Így azután öntötték a kísérletek céljaira a dollármilliókat, sőt milliárdokat. Nem azért, hogy az atomenergiát békés célokra lehessen használni, hanem hogy elkészüljenek az atombombák. A katonai alkalmazás, Hiroshima és Nagasaki emléke vet sötét árnyékot az atomkorszak megszületésére.

Az első gyakorlati eredmény Fermi nevéhez fűződik. 1938. december 10-én osztotta ki V. Gusztáv svéd király az irodalmi és fizikai Nobel-díjakat. Az első *Pearl Buck*, a kínai történeteiről ismeretes író nő kapta, a másodikat Fermi olasz tudós. A megokolás szerint azért, mert neutron bombázással új elemeket állított elő és felismerte, hogy milyen nagy jelentőségű a neutronok lelassítása. Ez a második, jelentéktelennek látszó mondat döntő fontosságú lett a továbbiakban.

A Nobel-díj elnyerése nagyon jókor jött a Fermi családnak. 1938. július 14-én adta ki Mussolini a *Manifesto della Razza*-t, amely kimondta, hogy zsidók nem tartoznak az olasz fajhoz. Így Ferminék felesége származása miatt nagy kellemetlenségekre kellett előkészülnie. Nagy szerencsét jelentett ezért a Nobel-díj, mert lehetőséget adott a tudósnak, hogy a díj átvételére családjával együtt előbb Svédországba, majd onnan Amerikába utazhassék. Az amerikai vízum megszerzéséhez ugyan még át kellett esni egy gyerekes formaságon. Feleségének visszaemlékezése szerint, mikor már az előírt orvosi vizsgálattal végeztek, bejött a szobába egy nő, és Fermi szellemi egészségének megvizsgálására két kérdést adott fel neki: „Mennyi 27 meg 14, s még: mennyi 27 osztva 2-vel.” A Nobel-díjas tudós mindkét kérdésre meg tudott felelni, így mint szellemileg ép, megkapta az engedélyt, hogy az Egyesült Államokba utazhassék. 1939 jan. 2-án érkezett meg családjával együtt és New Yorkban a Columbia egyetemen kapott állást.

Az atomenergia felszabeditása felé a következő lépést Einsteinnek Roosevelt elnökhöz intézett levele jelentette 1939. augusztusában. Azt írta: „Fermi és Szilárd (az utóbbi magyar ember) új munkája alapján azt lehet várni, hogy a közel jövőben az uránium elem új és fontos energia-forrás lehet. Az utolsó négy hónap folyamán valószínű lett, — Joliotnak Franciaországban, meg Ferminék és Szilárdnak Amerikában végzett kísérletei alapján —, hogy láncreakciókat lehet létrehozni az uránium nagy tömegében, ami által nagy energiát és egy, a rádióumhoz hasonló elemet (plutónium) lehet termelni. Ez az új tünemény bomba készítésére is lehetőséget ad.” Egyúttal felhívta a figyelmet a veszélyre, ami előállna, ha Németország megelőzné ebben Amerikát. A levél hatására az amerikai kormány folyton növekvő segítyt adott Fermiéknek kutatásaikhoz és három év munkájával el is értek a döntő eredményhez.

Amikor a neutron eltalálja az uránium atommagját, s az kettéhasad, ezzel együtt újabb neutronok is lépnek ki belőle. Ezek megint újabb atomokat hasítanak ketté, s ez így tovább folytatódik, kialakul a láncreakció. De hogy ez bekövetkezhessék, előbb két nehézséget kellett legyőzni. A természetes uránium kétféle atomfajtaból tevődik össze, a 235 és 238 atomsúlyúból. Csak az első fajta hasad ketté a neutronok hatására, s ennek mennyisége az egész tömegnek csak 14. ed része. A hasadáskor felszabaduló neutronok csak ebből lépnek ki, és ezek egy része is kirepül a levegőbe, vagy más atomok nyelik el őket, mielőtt újabb uránium atomot tudnának elhasítani. Ezért csak nagyon

tiszta anyagokat lehetett használni, s az urániumból elég nagy mennyiség kellett, hogy a neutronok nagy része ne tudjon kirepülni belőle. Ugy mondják, el kell érni a kritikus nagyságot, de hogy ez mekkora, azt senki sem tudta pontosan, csak az elmélet adott némi útmutatást. A másik nehézség az volt, hogy az uránium hasadásakor kiszabaduló neutronok igen gyorsak, ilyenek pedig nem jöhetnek az atom hasítására. Fermiék az uránium közé elhelyezett grafit réteggel fékeztek le őket.

Az utolsó időben a kísérleteket a chicagói egyetemen folytatták a legnagyobb titokban egy 9 méter széles, kétszer olyan hosszú és 8 méter magas teremben. Fermi felesége *Atoms in The Family* című könyvében eleven képet rajzol a sorsdöntő 1942. december 2-án lezajló eseményekről. Az uránium és grafit rétegekből felépített atommáglyát gömb alakra tervezték, de építés közben rájöttek, hogy már előbb elérik a kritikus nagyságot, ezért a gömb felső része lapos maradt. Itt foglalt helyet a háromtagú „öngyilkos brigád”, amint tréfásan nevezték őket, bár tekintetbe véve, hogy még soha ki nem próbált szörnyű erőkről való szó, a tréfának volt egy kis komoly magja is. Az volt a feladatuk, hogy folyékony kadmiummal áraszták el a máglyát, ha az a kíváncsnál gyorsabban kezdene működni, s a robbanás veszélye állna fenn. A kadmium ugyanis igen erős mértékben nyeli el a neutronokat, s így a láncreakciót lefékezi. A jelenlevők — hivatalos emberek, tudósok, egy iparvállalat vezetője — az erkélyen foglaltak helyet. Csak egy fiatal fizikus, G. Weil állott lenn a máglya előtt, hogy az abba belenyúló kadmium rudat Fermi utasítása szerint szabályozza. A kísérlet már kora reggel megkezdődött és egész napon át tartott. Nagy csendben kezdett Fermi beszélni. „A máglya még nem működik, mivel ott van belsejében a kadmium rúd, amely elnyeli a neutronokat.” Amikor intésére Weil egy kissé kijebb húzta a rudat, Fermi elmagyarázta, hogy az automatikus szerkezettel áll kapcsolatban. Ha a kifelé húzás után a reakció erősebb lenne a vártnál, akkor a rúd magától visszacsúszna a máglyába. Rámutatott egy műszer írószerkezetére, amely a meginduló neutron sugárzás erősségét írja állandóan egy papírszalagra. Amikor a rudat kifelé húzták, a sugárzás erősödött, a rajzolt görbe felfelé emelkedett, de utána újra vízszintes lett. Ezt újra meg újra megismételték, Fermi mindig előre megmondta, meddig kell majd emelkedni a mutatónak, s az eredmény mindig igazolta az elméletet. Múltak az órák, de a nézők érdeklődése nem csökkent. Rövid ebédszünet után folytatták a kísérletet, és 3 óra 20 perckor Fermi újabb parancsot adott Weilnek, hogy húzza ki még egy lábnyival a szabályozó rudat és hozzátette, hogy most már megkezdődik a láncreakció. Csakugyan, a rúd kihúzása után a mutató már állandóan felfelé tartó görbét rajzolt, amit még 28 percen át megfigyeltek.

A történet vége az lett, írja Ferminé, hogy Wigner, a magyar atomfizikus, egy palack Chiantit ajándékozott Ferminek. Mindnyájan ittak belőle a sikeres kísérlet és kísérletező tiszteletére, és a palack külső borítékjára ráírták nevüket. Ez az egyedüli írott okmány arról, hogy kik voltak jelen a történelmi jelentőségű kísérletnél.

Egy kis anekdóta fűződik a palack sorsához. Al Wattenberg vitte magával, s mivel a máglya tízéves jubileumára nem tudott személyesen elmenni, postán küldte el. Hogy baja ne essék, 1000 dollárra biztosította az üres palackot. Ezt az újságírók kiszimatolták és megírták. Ennek az lett a következménye, hogy néhány hónap múlva Fermi és néhány más jelenlevő fizikus egy-egy láda Chiantit kapott ajándékba. A bőkezű borkereskedő megköszönte az ingyen reklámot.

Fermi sikeres kísérlete után a jelenlevő Compton Nobel-díjas amerikai fizikus a következő szavakkal jelentette az atomkutatás egyik vezetőjének, Conant-nak telefonon az eredményt: „Az olasz hajós megérkezett az Új Világba,” „Es hogyan viselkedtek a benszülöttek”, kérdezte Conant. „Nagyon barátságosak voltak”, hangzott a válasz.

A máglya működése közben nemcsak energia szabadul fel, hanem új anyag is keletkezik az urániumból. Ez a plutónium, amely alkalmas atombomba készítésére. A háború alatt persze csak ez számított. A háború után azonban

megindult a munka az atomenergia békés felhasználására. P. A. Petrov 1958-ban az atomreaktorokról szóló könyvében így számolt be erről: „A világ első ipari atomerőművét a Szovjetunióban állították üzembe. 1954. június 27-én. Röviddel az indulás után az erőmű 30.000 kilowatt hőteljesítmény mellett 5000 kilowatt elektromos teljesítménnyel dolgozott. 550 kg uránium van benne, de míg természetes állapotban ebben csak 4 kg 235-ös atomsúlyú uránium lenne, ezt megnövelték 28 kg-ra. A máglya 1958-ig több mint három éven át zavartalanul dolgozott (azóta is), napi szükséglete 31 gr uránium.

A USA-ban — Petrov szerint az Arco reaktor kísérleti telepén 1951 decemberében adott elektromos áramot a máglya, de hőteljesítménye csak 1400 és elektromos teljesítménye 170 kilowatt volt. 1956-ban Angliában, Calder Hallban már nagyarányú atomreaktor kezdett működni, elektromos teljesítménye 46.000 kilowatt volt. Ezt azóta is erősen fejlesztették. Amíg ugyanis a Szovjetunió és az USA bőségesen tud még használni olcsó szén áramtermelésre, addig Angliában már nehézségek jelentkeznek. A Nobel-díjas J. Cockroft 1962. augusztus 29-én Manchesterben tartott előadásában azt mondta, hogy mivel az elektromosság fejlesztésére szükséges 60 millió tonna szén, szükséglet a hetvenes évekre valószínűleg 180 millió tonnára nő, s valószínűtlen, hogy 100 millió tonnánál több szén áll majd rendelkezésre, azért szükséges lesz, hogy az 1968-ra előírányzott 5 millió kilowattot az atommáglyák teljesítményében a hetvenes években jelentősen felülmúlják:

A uránium hasadásán alapuló atommáglyák mellett az utolsó években a hidrogén atomok egyesülésén, fúzióján alapuló energia források megvalósításán is sokat fáradoznak. Bár a szovjet, angol, amerikai tudósok fej-fej mellett dolgoznak a nagy feladatokon, gyakorlati eredmény még nincs. Csak pusztításra tudják a fúziós energiát a hidrogén bombában használni.

Említettük a bevezetésben, hogy az atomkorszakban a Nap energiájának felhasználásáról áttértünk a földi atomok energiájára. De azért természetesen a Nap is fontos energiaforrásunk marad. Az orosz Joffe megállapította, hogy egyetlen nap alatt a Nap annyi energiát sugároz a Földre, ami közelítőleg egyenlő azzal, ami az idők kezdete óta a Földön szén, olaj és víz energiája alakjában felhalmozódott. Csak az a baj, hogy ennek csak elenyésző részét hasznosítjuk. Ezért fáradoznak ma is a tudósok — különösen a Szovjetunióban —, hogy ezen a helyzeten javítsanak.

Kétségtelenül lehet arra számítani, hogy az emberiségnek a jövőben folyton növekvő mennyiségű energia áll majd rendelkezésére. Így az emberekre gond nélküli jövő várhat. Csak az a baj, hogy ezeket a hatalmas energiákat nemcsak építésre, hanem pusztításra is fel lehet használni. Így az emberiség jövő sorsa attól függ, hogy mennyire lesz eredményes a munka, amit szerte a világon a béke megőrzésére fordítanak, s mennyire talál meghallgatásra az imádság, amit ezért az egész földön elmondanak. (Holenda Barnabás)

NEGYVEN ÉVE KATOLIZÁLT CHESTERTON. „Ha az emberek azt kérdezik tőlem: Miért csatlakozott Ön a katolikus egyházhoz? — számukra az első lényegbevágó, bár leegyszerűsített válaszom: Hogy megszabadulhassak bűneimtől. Meggyőződéseim ugyanis, hogy nincs más vallás, mely a valóságot hirdeti, midőn bűnöktől való szabadulásról beszél.” Ezekkel az egyszerűen hangzó és mély meggyőződésből fakadó szavakkal magyarázza meg G. K. Chesterton *Autobiography*-jában (önéletrajzában) azt a lelkében lejátszódott több évtizedes folyamatot, melynek eredményeképpen negyven esztendővel ezelőtt a katolikus egyházba lépett.

Chesterton önéletrajzát akkor olvastam újra végig, midőn a posta egy az *Image Books* gondozásában megjelent kis könyvet kézbesített számomra. A gyűjteményes mű címe *The Man who was Chesterton*. Akik csak kissé is ismerik Chesterton irodalmi hagyatékát, e cím láttán azonnal eszükbe jut egyik regénye, a *The Man who was Thursday* (Az ember, aki Csütörtök volt). Míg azonban a chestertoni írásmű valóban fel is tárja „Csütörtök úrnak” rejtelmes életét, e kis gyűjtemény csak igen keveset nyújt abból, „aki Chesterton volt”. Nem tesz mást, mint legjobb esszéit, rövid történeteit és verseit szedi cso-

korba s adja az olvasóknak. Bár kétségtelen, hogy ezzel Chestertonnak fróilag egyik legerősebb oldalát mutatja be, adós marad azzal amiben Chesterton több volt, mint esszéíró vagy költő. Pedig több volt, akár művészi, akár emberi arculatát nézzük is.

Hazájában, Angliában már életében is rendkívül népszerű volt. Külsejét tekintve igazi „Cyclops Bébi”, gyermeki lelkületű óriás. Bernard Shaw írja róla, hogy „felső testével egészen kívül esett a vele beszélgetők látóhatárán”. Arcán mindig gyermekien őszinte mosoly, fején széles karimájú szalmakalap, hátán pedig hatalmas köpeny. Szórakozottsága és vidámsága, a bűnügyek iránt érzett kamaszos érdeklődése, a kocsmákról zengett dicsérete szinte alig teszik hihetővé, hogy hosszasan vissza tudott vonulni a világ zajától s csendben Aquinói Szent Tamás tanításában mélyedt el. A nagyképű, tudományukat sejtlemesen fitogtató embereket egyszerűen kinevette. „Olyan könnyű ünnepelesnek lenni — mondotta —, de milyen nehéz játékosnak, könnyednek”.

1874-ben született Kensingtonban. Apja szigorú unitárius szellemben nevelte. A rideg légkört francia származású, melegszívű édesanyja tette elviselhetővé. Öccsével, Cecillel együtt tőle örökölte a franciás szellemességet és világoslátást. Írói működését a „Daily News” hasábjain kezdte. Írásaival hamarosan kihívta egy sor korabeli politikus és iparmágnás neheztelését, amiért az elnyomott bürok vagy épp a kizsákmányolt kisemberek érdekében szót emelt. Már egészen korán felismerte és hirdette is a társadalmi kérdések megoldásának szükségességét.

A keresés, és az igazság kutatása voltak jellemző tulajdonságai kora ifjúságától kezdve. Első igazi nagy élménye Hilaire Belloc-kal való személyes találkozása volt. Az akkor már neves író ismertette meg vele és Cecil testvérével a katolikus vallást. Öccse már 1912-ben katolizált. Az igazság utáni szenvedélyes kutatásait maga Chesterton illusztrálja *Orthodoxy*-jának (Igazságot!) kezdetén. Sokszor támad az az ötlet — írja, hogy regényt írok arról az angol vitorlázóról, aki egy kissé elvélve az irányt, fölfedezné Angliát abban a hitben, hogy egy új szigetet fedezett fel”. Szellemi bolyongásaiban tulajdonképpen vele is ez történt. Elindult, hogy felfedezzen egy minden kérdésére magyarázatot adó tant s miután alaposan áttanulmányozta az „új és érdekes tanítást”, rádöbött, hogy újra felfedezte a katekizmust.

Belloc és Cecil ösztönzésére nem topogott egy helyben, hanem mind mélyebben merült el a hit világának problémáiban. Hivatalosan ugyan csak 1922-ben katolizált, lelkének mélyén azonban már régebben is az volt.

Lelki és szellemi fejlődésében — bármilyen vázlatosan is vizsgáljuk azt — nem hagyhatjuk figyelmen kívül John O'Connor atyának, a későbbi Father Brown történetek ihletőjének és Ignace Rice bencés atyának szerepét. Ők vezették be az egyház történetének részletes ismeretébe s adták kezébe Szent Tamás műveit is. Ez utóbbi eseményt regisztrálja, midőn ezeket írja: „Eddig azt hittem, bölcselő vagyok, most látom csak, hogy Szent Tamás nélkül gyerekes játékot űztem.”

Chesterton katolizálása nem nélkülözi a drámai előzményeket. Már 1915-ben bizalmasan közölte szűk baráti körével elhatározását, de nem sokkal azután súlyosan megbetegedett. Közel három hónapig feküdt öntudatlanul. O'Connor atya, figyelembe véve előző kijelentéseit a betegek szentségében is részesítette. Gyógyulásáért akkor az egész angol katolikus társadalom imádkozott. Lassan megerősödött, midőn pedig egészsége teljesen helyreállt — 1922. július 30-án — hivatalosan is a katolikus egyház tagjai közé lépett. Felesége együtt vívta meg vele a lélek harcát s nem sokkal később ő is katolikussá lett.

Egy évvel 1936-ban bekövetkezett halála után jelent meg Chesterton *Önéletrajza*, mely kétségtelenül kulcshelyzetet foglal el irodalmi munkásságában. Megértéséhez nem kisebb kortárs, mint Gabriel Marcel írt „kommentárt” (*En marge de l'Autobiographie de G. K. Chesterton*. Vie Intellectuelle 1937. II.) Chesterton maga szerényen csak annyit „magyaráz” önvallomásáról: „Mikor egyes írók életrajzát megírtam, könnyedén átsiklottam az aprólékos történeti adatok fölött. Ki vagyok én, hogy pontosabb életrajzi adatokat érdemelnék,

mint Dickens vagy Chaucer? Káromlásnak tartanám, ha magamnak megadnám azt, amit Szent Ferentől és Szent Tamástól megtagadtam." A lényegről azonban sohasem felejtkezik el s mindig hangsúlyozni igyekszik, ami élettapasztalásában, lelki fejlődésében lényeges.

Chesterton az Autobiography egyik legnagyobb fejezetében, ahol kicsinyben egész oeuvre-jét felfedezhetjük, kifejti a határvonalak, az érintkező pontok iránt érzett vonzalmát, mely annyira jellemzi gyermekien nyílt képzeletét s melyet bizonyos fajta hamis romantika gyakran félre is ismert. „Egész életemben szerettem a végeket, a két, néha ellentétes vonal találkozó határát. Egész életemben szerettem a kereteket. A legnagyobb vadon is még nagyobb-nak látszik, ha ablaküvegen keresztül nézzük. Élvezem a mélységeket, a feneketlen szakadékokat és mindent, ami kiemeli az ellentétek finom árnyalatát. Azért szerettem mindig a hidakat, mert sötét, szédítő ívük még jobban hangsúlyozza a mélységet, mint maga a tátongó örvény.”

Sokat és sokszor írtak Chesterton mesteri *paradoxonjairól*. Valóban, írásai szinte tobzódnak ezekben a gondolatot kisarkító, jelképes és a lényegre utaló ellentmondásokban. A számtalan közül csak egyet mutatunk be. Azt, midőn merész paradoxonban fölveti az eszmét: Krisztust Asszisi szent Ferenc fényében ismerhetjük meg igazán. „Szent Ferenc Krisztus tükré, ahogy a hold a napé. A hold sokkal kisebb, mint a nap, de sokkal közelebb van hozzánk. Fénye sokkal gyengébb, tehát jobban látható. Hasonlóképpen Szent Ferenc is közelebb áll hozzánk s mivel magunkhoz hasonló ember csak, könnyebben tanulmányozható.”

A gyakran emlegetett gyermeki őszinteség és feltártság egyáltalán nem jelent Chesterton életében csapongó logikátlanyságot. Mi sem bizonyítja ezt jobban a ténynél, hogy áttérése a katolikus vallásra nem hirtelen elhatározás, hanem hosszú, évtizedes út eredménye. Eppen a logika volt nála az erő, mely az ortodoxiához elvezette. Nem álmodozó volt, hanem egyszerűen engedte a kegyelmet a maga eleven élettől duzzadó természetében működni. Az igazságért meg akart küzdeni, mert mint mondotta: „Nem szeretem a kikerülhetetlen győzelmeket.”

Chesterton Önéletrajzában lelki és szellemi alakulásának mérföldköveit állítja olvasói elé. Problémáira a katolikus vallásban találta meg a feleletet. „Ha az ember egyáltalán büszke lehet egy vallásra — írja —, melynek gyökere az alázatosság, én nagyon büszke vagyok rá. Büszke vagyok, hogy a Háromság és Mise titkainak orthodox tanát képviselem. Hiszek a gyónásban és a pápaságban...” De nemcsak a lelki szférák „kielégültsége” adja szájába e „büszke” vallomást. Örömmel vallotta azt is, hogy hite szellemi igényeit is kielégíti. „Alaposan áttanulmányoztam a keresztény teológiát... Hamarosan rájöttem, hogy mennyire megfelel az életnek. Még paradoxonjai is az élet paradoxonjainak megfejtései. ... Ott találtam a pusztá élet csodája iránt érzett hálát. Az iránt, Aki egyedül tehet csodát. ... Megkísértem az igazság szolgálatát. Védtem a kis nemzetek és a szegény családok szabadságát... és elég hatalmas tekintélyt találtam magam mellett. Igenis van kulcs, mely minden ajtót kinyit. Előttem ismét felmerül egy ember alakja, ki átnegy a hídon s kezében kulcsot tart, mint ahogy atyám játékszínházában, meseországban láttam. Most tudom, hogy akit Pontifexnek, Hídepítőnek neveznek, azonos a Kulcsordozóval.”

Midőn a Chesterton-i konverzió negyven esztendő fordulóján róla emlékezünk, nem kívántuk megkísérelni, hogy egyetlen munkájában mint cseppben a tenger, nézzük egész életművét. Bár valamit abból is megpillanthattunk. A Chestertonnal foglalkozó irodalom ma már könyvtárakat tölt meg. Akadtak olyanok is, akik „csak” újságírónak aposztrofálták. Kétségtelen ugyan, hogy legnagyobb szerűbb alkotásai (*Orthodoxy*, *What's Wrong with the World*, *All things Considered*, stb.) épp újságíckikéiből fejlődtek könyvvé. De kétségtelen az is, hogy a róla szóló részlettanulmányok és bírálatok csak mozaikokat tárnak fel

Chestertonnak több műve és verse magyarul is megjelent. E néhány sor kijelentése sejteti: „Az igazság nem annyira csak az, hogy az örökkévalóság tele van lelkekkel, mint inkább, hogy a lélek tele van örökkévalósággal.”

Chestertonnak több műve és verse magyarul is megjelent. E néhány sor csak azt kívánta elérni, hogy a paradoxonok mesterét egy más — tán kevésbé ismert — oldaláról, nevezetesen mint a „Megtérés Templomának Papját” is bemutassa.

(Szennay András)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Nagy érdeklődéssel fogtam neki Básti Lajos könyvének.* És nagy reménykedéssel. Hátha valóban megtudok belőle valami fontosat arról, hogy mire gondol Ádám, illetve arról, hogy mire gondolt Madách Ádámban és Ádámmal. Ez természetesen indokolatlan reménykedés volt. „A következő fejezetekben a magam tapasztalatairól számolok be — írja Básti Lajos az előszóban. — Az olvasók színházba is járnak és örülnék, ha érdeklődnének a mi műhelytitkaink iránt, örülnék, ha híven tudnék beszámolni róla, mi minden történt az utóbbi 14—15 év alatt a darabbal, a szereppel, a színésszel.” Tehát darabról, szerepről, színésztől van szó a könyvben, nem irodalmi elemzésről; nagyon helyes, hogy ez mindjárt az első lapon tisztázódik. Érdeklődésünk így sem csökken, legfőljebb másféle érdeklődés lesz. Nem tudom, milyenek voltak a Tragédia színpadi pályafutása alatt, 1883-tól Básti Lajos Ádám-elődei; azt tudom, hogyha vele egyenrangú talán akadt is, nála jobb nem volt. Egy ilyen Ádám szerep tanulmánya igen sokat ígér; és hiába korlátozza szerényen Básti Lajos beszámolóját a szerepre és a színészre, nem tudja végképpen elosztatni bennünk a reményt: hátha az alak megformálásán, hátha a színészi-teremtő élményen át Madách gondolatához, szándékához is közelebb visz.

„Nem könnyű a dolgom — folytatja. — Nem vagyok író. Viszont ezt a körülményt mennevélnék sem akarom fölhasználni. Lesznek, akik bizonyos pontokban nem értenek egyet velem. De ennek nem az lesz az oka, hogy az „írónak” nehézkesen döcög a tolla, hanem az, hogy vagy a néző téved, vagy én, az író tévedek, mint színész.”

Ez is világos beszéd. Tegyük hozzá: okos és rokonszenves beszéd. Nem arról van szó, hogy a színész pályájának egy adott pillanatában nem éri be színészi sikereivel és eredményeivel: írói sikerre is pályázik. Arról van szó, hogy egy gondolkodó, töprengő színész — egy kiváló színész — a nyilvánosság elé tárja gondolatait, töprengéseit legkedvesebb és legsúlyosabb szerepéről, önelégültség nélkül, gondolkodva és töprengve, nem a maga igazának hangoztatásával, vagy éppen fitogtatásával, hanem az emberi és művészi igazság becsületes keresésével. „Bizonyos pontokban nem értek egyet”, tehát vitatkozni szeretnének vele; Básti Lajos előzékenyen megkönnyíti helyzetemet: eleve kapcsolja a vitából azt a kínos és feszélyező tényezőt, amit színészi érzékenységek nevezhetünk.

Nagy könnyebbség ez, mert zavaró tényező még így is marad a vitában. „Mi, színházban élő emberek, eleven, hús-vér alakokat, figurákat, lényeket teremtvén papírosból, nem nagyon szeretjük az esztétákat” — vallja meg becsületes nyíltsággal Básti Lajos. Példákra is hivatkozik. Nem akarok mellékvágányra térni, és ellenpéldákra hivatkozni. Nem tudom, mennyiben érdemlem meg az előkelő és unalmas esztéta címet, és nem tudom, mennyiben tart Básti Lajos egyáltalán illetékesnek a kérdésben; hadd mondjam meg az ő nyíltságához hasonló nyíltsággal: mi, esztéták sem mindig lelkesedünk a színészekért és rendezőkért. És legalább olyan joggal, amilyenvel ők utálnak minket. A színész és a rendező foggal-körömmel védi a maga értelmezési, sokszor félreértelmezési szabadságát. Mi, papírnyelő esztéták foggal-körömmel védjük a művet, az író, a hitelességet. Nem véletlenül írtam le az utolsó szót. Ez a dolog sarkpontja. Más az az írói hitelesség, melyet az „esztéta” tart szemé előtt; más az a színpadi hitelesség, amelyre a színész törekszik. A kettő közt kell valami egyensúlyt teremteni. Nem könnyű. Nem könnyű egyensúlyt tartani ott, ahol az egyik fél mindig súlyosabb akar lenni a másiknál. „Nekünk az a feladatunk, hogy egyre jobb színházat csináljunk, ne egyre rosszabbat — írja Básti Lajos. — Nekik meg az, hogy százados csetlés-botladozás után szín-

* Básti Lajos: Mire gondolsz Ádám? Magvető könyvkiadó. 1962.

tézist teremtsenek végre — s tán dialektikusabb, rugalmasabb elméleti mód-szerekkel — a színház valósága, ténye és az esztétika célja, realitása között.” Mondjuk, hogy igen? Akkor sem jutottunk előrébb. Mi a jobb színház, és mi a rosszabb? Olyasmi ez, mint valami *petitio principii*. Az egyik fél szerint a legjobb színház az, amelyik a legtöbbet hozza ki a műből, és a legruritánab-bul, a legkevesebb külső effektus igénybevételével. Básti Lajos, a kitűnő vers-mondó ezt nyilván sokkal jobban tudja, mint én. A másik fél szerint a színház azért színház, hogy játsszék, hogy a maga kifejező és ábrázoló eszközeivel pótolja azt, amit az író elmulasztott kifejezni vagy ábrázolni; szélsőséges értel-mezésben ez a fölfogás odáig megy, hogy az író szerencsétlen hülye, a rendező viszont lángelme.

De ebből elég; ez is kitérő, ez is mellékvágány. Úgy látszik, menthetetlenül két malomban őrlünk. Legalább próbáljuk ugyanazt a búzát őrlöni.

S itt Básti Lajos ismét megkönnyíti a dolgot, mert nem a gőg álláspont-járól beszél, hanem a rokonszenves alázatról. „Önmagam harca a szerepen belül ma is tart — mondja... — És évről évre gyarapodik bennem az alázat a szerep iránt, évről évre gyarapodik bennem a férfi szeretete, a művész rajon-gása Madách iránt.”

Tehát mégis sikerül közös kiindulópontot találnunk.

* * *

Az első szín elemzését ezzel a kérdéssel kezdi Básti Lajos: „Miért csak 1960-ban, a Szegedi Szabadtérin beszélt első ízben úgy az Úristen, hogy a nézők is látták?” A válasz egyszerű, noha kissé bonyolult körítésben kapjuk. Azért, mert nem követték Madách világos instrukcióját. Nem hiszem, hogy ez mint Básti Lajos magyarázza, politikai és szubvencionális okokból történt volna. Politikailag teljességgel közömbös, látni-e a színen az Urat, vagy nem látni. Hit szempontjából azonban nem közömbös. Ez a hit az adott esetben kétféle lehet (szeretném, ha nem értenék félre szavaimat — ezúttal a katoli-kus olvasók). Ha mondjuk marxista vagyok, akkor hiszem, hogy volt egy olyan gazdasági mozzanatokra visszavezethető művelődési foka az emberiségnek, ami-kor hitt Isten létezésében; tehát ha arról a fokról van szó, megjelenítem a színen az Urat. Ez a mostani Tragédia-rendezés álláspontja. A másik eset: hívó vagyok, hiszek Isten létében; ha hiszek benne, akkor mint létező Való-ságot, létező Személyt a színpadon is megjelenítem, ahogy megjelenítette szín-padon a hívó Középkor is. Ez lényegében a hívó Madách álláspontja.

De lehetséges egy harmadik fölfogás is, mégpedig a következő: Isten való-ságában és létében nem hiszek igazán, de azt nem tudom a hitelenség állás-pontjáról megmagyarázni, miért hittek és hisznek Istenben; az egész Isten-kérdést — most már az adott esetre, a Tragédiára korlátozva — amolyan köl-tői találmánynak minősítem, kelléknek, hatásos misztikumnak; logikusan kö-vetkezik tehát, hogy az Urat látható mivoltában kitiltom a színről, Madách világos szándéka ellenére, és száműzöm oda, ahová ez a „fölvilágosult polgári” szemlélet *de facto* száműzte, mégpedig minden vonatkozásban: valahová az ártalmatlan láthatatlanba, a színpadi vagy mennyei padlásra. Madách reális Istenét irreális-misztifikált Hanggá párolom.

Mindennek, úgy vélem, semmi lényeges köze nincs a szubvencióhoz, de még a politikához sem; viszont nagyon jellemző a korra.

Általában, Básti Lajosnak ezek a szubvenció körül forgó megjegyzései eléggé ingatagok. Nem tudok különösebben lelkesedni például az efajta állít-ásokért: Molière csupa aktuális politika, de ő Shakespeare-hoz képest már módszert változtat, „kivesézi Lajos udvarának egész királyi trágadombját, mindazt a fonákságot, mocskot és torzulást, mellyel a feudalizmus béklyóiba veri az emberi szellemet és erőt, csakhogy: az előadás végén pukkedlizni kell, elegáns főhajtéssal — mert neki is Lajos fizeti a szubvenciót”. Sajnos, egyál-talán nem dicsekedhetem azzal, hogy „szakértője” vagyok Molière életének és művének; lehet, hogy fogyatékos tudásom miatt van, de semmiképpen sem tudok visszaemlékezni rá, hol, mikor, milyen darabjaiban vesézi ki Molière XIV. Lajos udvarának királyi trágadombját. Emlékezetem szerint inkább a polgárokat vesézi ki, és ahol vitába keveredik s a vita folytán elvi megjegy-

zésekre kényszerül, mint többek között a Versailles-i rögtönzésben, ott az *honnête homme*, az udvari emberi ízlése mellett foglal állást. Básti Lajos beállítása tetszetős és hangzatos; sajnos, nem igaz. Egy pillanatra félelmet kelt az olvasóban: szerep-elemzés helyett csak nem szölamokat fogunk kapni, és sokrétűen analizált valóság helyett csak nem dörgő frázisokkal fizetnek ki?

Szerencsére nem. Eppen ezért jó lett volna, ha az író sehol sem alkalmaz vitatható frázisokat. S ha már itt tartunk, mindjárt intézzük el további, hasonló jellegű kifogásainkat is.

Nem hinném, hogy a párizsi szín elemzésének különösebb súlyt adnának és a Tragédia 1955-i színpadról-leltiltásának értékelését különösebben árnyalnák az olyatán megjegyzések, melyek „Rákosi balkezét” Szent István jobbjaival vetik egybe, nem valami nagy tapintattal, s valljuk meg, nem is nagyon ízlésesen. Az, hogy Básti Lajosban a Tragédia eltiltása hagyott-e tuskét, vagy nem, kérdés, mellyel lehet foglalkozni; de lehetőleg ne így foglalkozzunk vele. Történelmi analógiákkal is élhetünk, de akkor legyen az analógia valóban analógia, és a hangnem, amelyben előadjuk, a történelmi analógiákhoz illően komoly és hiteles. Ez a hangnem, és ez az analógia azonban, úgy érzem, itt, ebben a könyvben ahogy sincs a helyén, és ahogy sem illik Básti Lajos toleránsára. Semmi szükség nincs rá, hogy néha — szerencsére igen ritkán — olyan bekezdéseket, vagy mondatokat, félmondatokat engedjen meg magának, amelyek elmennek egy hevenyészett újságcikkben, viszont kirínak egy ilyen igényes írásból. „A falanszter lombikjában még nem növekedik az a magzat, akit a Vatikán már előre kiátkozott” — mondja például egy helyütt, alkalmat adva az olvasónak arra, hogy megkérdezze tőle: hol és mikor „átkozta ki előre” a Vatikán ezt a lombik-bébit; vagy föltegye ezt a kérdést: vajon miért leplezi ilyen félvállról tett megjegyzéssel Básti Lajos, hogy a mesterséges ember-alkotás lehetőségének gondolata öbénne is fölébreszti azokat az erkölcsi kérdéseket, amelyeket minden gondolkodó emberben fölébreszt, függetlenül attól, hogy hívó-e, vagy hitetlen, spiritualista-e, vagy materialista?

Még egy ilyen mondatot, a 15. szín elemzéséből. „Pletykás kedvű krónikásként feljegyzem, hogy régente, Paulayék idején, amikor Éva elmondta, hogy anyának érzi magát, a hátsó körfüggönyön megjelent a mennyekben Mária, karján a csecsemő Jézussal.” Félreértések elkerülése végett sietve kijelentem: teljesen egyetérték Básti Lajossal abban, hogy ez a megjelenítés fölösleges. Színházban vagyunk, nem elemi fokú hittanórán. Ezen túl azonban, egyáltalán nem értek vele egyet abban, hogy „még az is érthető lenne, ha azon a hátsó körfüggönyön Buddha vagy Konfuce, Baál isten vagy Jehova, Amon-Ra vagy Jupiter, Wotan vagy Mohamed jelent volna meg. De anélkül, hogy ismétlésekbe akarnék bocsátkozni, a kis Jézusnak vitathatatlanul köze volt a Nemzeti Színház szubvenciójához.”

Nos, nem nagyon értem ezt az elmésséget: hogy mennyiben volt köze a kis Jézusnak a Nemzeti Színház szubvenciójához. Ha hasonló modorban akarnék élcelődni, Básti Lajosnak, miközben ezt az ide nem illő, nem is túl igényes vágást teszi, fedezetlenül hagyott testére számtalan csattanós találatot vihetnék be, azon kezdve, hogy egy szerep elemzésénél nem árt a szomszéd szerepeket, egy szerepben a szomszéd szavait is figyelembe venni. De nem élek vissza a helyzettel, csupán a papírrágó esztéta csökönységével idézem Madáchot:

LUCIFER: *S te, dőre asszony, mondd, mit kérkedel?*

*Fiad Édenben is bűnnel fogamzott,
Az hoz földedre minden bűnt s nyomort.*

ÉVA: *Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik*

*Más a nyomorban, a ki eltörüli,
Testvériséget hozván a világra.*

Minden további magyarázat fölösleges. Lucifer az eredeti bűnre hivatkozik. Éva ezzel szemben az eredeti bűn eltörlésére, a Megváltásra, azaz Krisztusra. Paulay a Kisjézust jelenítette meg Mária karjában; megjeleníthette volna a kigyó fejét szétlaposító Asszonyt is; de semmiképpen nem jeleníthette

volna meg Buddhát, Mohamedot s mindazokat, akiket Básti Lajos felsorol; mert Madách azokról egy árva szót sem ejt, viszont konkrétan beszél Jézusról és megváltó művéről. Igaz, nem Ádám, hanem Lucifer és Éva ajkával. Mindennek tehát a világon semmi köze sincs semmiféle állami támogatáshoz; *Madách szövegéhez* van köze. Madách világos szövegbeli utalásának — igaza van Bástinak: geil, szírupos, naív, szájbarágós, iskolás-képes ábrázolása, de ismétlem, „bármilyen magas összegű állami támogatástól” függetlenül.

S most lássuk közelebbről a Tragédiát.

* * *

Nem akarok visszaélni az olvasó türelmével, és nem Básti Lajoséval sem, ha netán soraim kezébe kerülnének és figyelmére méltatná őket; nem fogom tehát jelenetről jelenetre végigkísérni Ádámját a Tragédián. Inkább csak azokat a pontokat emelem ki, ahol értelmezésével nem értek egyet, vagy ahol értelmezését vitathatónak vélem.

Kezdem az elején, a harmadik színnel. Az első emberpár kiűzetett a paradicsomból. Vándorol onnét kifelé, a Madách instrukciója szerinti „pompás vidékre a paradicsomon kívül”, ahol Ádámnak, Madách szavaival „cövekeket kell levernie kerítésül”, miközben „Éva lugost alkot”. A rendezés szerint a szín bal sarkától jobb széléig tart ez az út. „Ez a lépkedés magába tömörítheti azt a pár százezer évet, amíg az ember négylábról kétlábra emelkedik, kezében az első husánggal” — mondja Básti Lajos, aki játékában „az utolsó, szinte kúszva megtett félméterek után, amikor odaér a fenyér szélére, négykézláb, mielőtt felugranék a platóra, kicsit hintáztatja a testét, mint a majomember”. Nem kell különös bölcsesség ahhoz, hogy megkérdezzük: miért vedlett vissza majomemberre, ha előzőleg már kétlábon állt a paradicsomban? — s ezzel a kérdéssel ő is számol. Azt feleli rá: „A II. szín Madách bibliája, a III. szín Madách történelme, a „hézagpótló” vándorló közjáték pedig az én fantáziám.”

Nem tudhatjuk, mit szólna Madách ehhez a hézagpótláshoz. Nem hiszem, hogy különösebben tetszenék neki. Nem hiszem, hogy különösebben tetszenék neki „bibliájának” és „történelmének” illetően elkülönítése, és kivált itt; mert hiszen ha valahol le lehet zárni a bibliát s el lehet kezdeni a történelmet a Tragédián belül, akkor egy színnel odébb lehet, az egyiptomi jelenettel. Illetve az álom kezdetével. Básti Lajos fölfogása egy színnel előbbre teszi, elővételezi azt, ami Madáchnál később kezdődik. És ha Madách egyáltalán foglalkozott volna a Tragédiában az evolúcióval, akkor a londoni színben, annak táján foglalkozott volna vele, és semmiképpen sem egy lépésnyire a paradicsomtól.

Mert nem évszázadokra vagyunk a paradicsomtól a harmadik színben, hanem a szomszédságában, közelében. Nem a kertben, hanem a kerten „kívül”. Nincsenek évezredek és évmilliók közben. Ez a szín: az Eszme továbblépése egy lépéssel; a Tragédia Ádámja ugyanis nem az evolúció embere, hanem az Eszme embere, konkrétan Madách sok forrásból egybeötvöződött eszméjének embere; de ennek az eszmének a forrásai közt nincs ott az evolúció elmélete. Básti Lajos ezzel a színpadilag bizonyára igen leleményes és mutató ötlettel idegen elemet visz a Tragédiába. Olyan elemet, ami nincs benne. Aminek ilyen formában nyoma sincs benne.

Félreértés ne essék: nem az evolúciót akarom tagadni. Csak az evolúció gondolatának Madáchba való belevitelét nem tartom helyesnek. A színész számára alighanem igazolás, hogy játékát „a nézőtér lélegzetfojtva figyeli”. Nekem — ha tetszik, „esztétának” — ez nem igazolás. A nézőtér azt is lélegzetfojtva figyelne, ha „hézagpótlásul” valaki trapézon halálugrásokat végezne a magasban, miattant lent a színpadot átrendezik. Szerintem, Madáchban gondolkodva, itt a világon semmiféle hézag nincs; mert ez költészet, nem természettudomány. Más kérdés *Az ember tragédiája* és más kérdés az evolúció. Nem hiszem, hogy a kettőnek az összekeverése különösebben szerencsés volna. Ellenkezőleg: tekintettel az utolsó jelenetre, zavarónak érzem. Básti Lajos, híven evolucionista Ádám-elgondolásához, többször is beszél Ádám tudat-fejlődéséről és paradi-

csombeli „tudatnélküli” életéről. Én ezt az egész elgondolást nem értem. Olvassuk el a második és harmadik jelenetet: a paradicsomban, és kívül. Tudatnélküli élet ez? Ösemberi tudat-színvonal ez? Ez az ösember elképesztően okos. Ez a tudatnélküli lény elképesztően tudatos. Madách lett volna figyelmetlen, rossz költő és beszéltetett volna egy tudattalan lényt igen magas tudatra valló módon? Aligha. Tehát akkor a paradicsombeli és paradicsomból éppen csak kiűzött Ádám nem tudattalan a Tragédia szerint. Vagyis, Básti szavaival: nyilván nem a néző téved, mint olvasó, hanem az író téved, nem mondanám, hogy mint színész, de mint Madách-értelmező, mindenesetre. Hogy mondja Madách? „A férfiúnak, e világ urának — Más dolga is van, mint hiú enyelgés.” Irigylésre méltó „ösember” az, aki így beszél, és aki az evolúcióról való minden tudásunkkal szöges ellentétben a létért való harc helvett képes megfoganni magában léte elpusztításának, az öngyilkosságnak a gondolatát. Nyilvánvaló: Madách Adámia és Básti Adámia nem egyformán gondolkodik. A két Ádám nem ugyanarra gondol.

Úgy vélem, Básti Laios a feilődés gondolatát másként értelmezi, és merevebben is értelmezi, mint ahogyan Madách értelmezte. Egy helyen dialektikusabb módszerre buzdítja a kritikusokat, „esztétákat”. Itt az alkalom a kölcsön visszaadására: szeretném Ádám dialektikusabb értelmezését kérni tőle. Megértem, hogy ezt a nehéz szeretet erőteljesen egységre akarja markolni: azt hiszem viszont, hogy Madách dialektikáját egy kissé figyelmen kívül felelti a maga szerenépítő logikája kedvéért. Ez elég elvontan hangzik így, de példázva, remélem, világosabbá válik.

Básti Laios szemlélete szerint, ha jól értem, egyik szín a másiktól feilik, mégpedig logikusan. Nem mernék itt annak vitatásába bonvolódni, mennyire szükségsszerű logikailag a színeknek éppen ez a sora és egymásutánja; egy azonban, azt hiszem, már-már vitathatatlan: a színek egymásból nem logikusan feilenek, hanem *dialektikusan*. Ádám egyikből a másikba nem úgy lép, ahogy egyik lépcsőfokról a másikra lépünk. A színek többnyire ellentétesen következnek: Ádám annak, amiből éppen kiábrándul, nem a folytatásába lép, hanem az ellentétébe. Ezt különben időnkint hangsúlyozza is. És ez következik a sorozatos csalódások lélektanából is, ami a Tragédia egyik mozgó rugója.

Igy van ez, gondolom, a londoni színnel és a rá következő falanszterrel is. A londoni szín, mint tudjuk, a haláltáncal végződik: s amit erről a haláltáncról Básti Laios mond, az pompás és találó: valóban Arany *Hidavatása*, vagy *Unneprontókia* kellene ehhez rendezési mintául; a jelenet valóban azokba a kapcsolatokba illeszkedik, ha irodalomtörténetileg nézzük, ahová ezek a címek, s ahová, Básti okos megjegyzései utalnak. Minderről sokat lehetne írni: de pillanatnyilag nem erről akarok beszélni. Hanem arról, hogy Madách itt, ebben a haláltáncban, ezzel a haláltáncal fejezi ki véleményét arról, amit a londoni szín elénk állít: a kapitalista szabadversenyről. Egy-egy szín témáját általában lezárja egy-egy színen belül: rendszerint nem azért állítja elő a következő színt, hogy abban adjon választ az előzőre. A falanszter sem azért van, hogy London kérdésére a választ megadja. A falanszter nem Londonból fejlődik: Madáchban nem találok nyomát annak, hogy mint Básti mondja, Londonhoz kapcsolja a kapitalizmus akkumulációjából növekedő vagy burjánzó, vagy korcsosodó társadalmi torzót: a falansztert”. Madách elég világosan beszél London, a kapitalizmus: „kutyáknak harca ez egy konc felett”; elég volt belőle, lássuk ennek az ellenkezőjét: „Én társaságot kívánok helyette”, stb.

Úgy sejtem, Básti magyarázata, mellyel a falansztert mindenképpen a londoni szín kapitalizmusának nyakába akarja varrni, lényegében szerencsén mosdatás; a Tragédia viszontagságai után nagyon is értem a szándékát. De más érteni a szándékát, és más elfogadni fejtegetését. Nos, én nem tudom elfogadni a fejtegetését. Itt az ideje Madách híres Tragédia-magyarázó levélre utalni. Erdélyi János azzal vádolta, hogy kipellengérezzi a szocializmust. Madách tiltakozik ez ellen a vád ellen. „*Midőn a szocializmus gúnyolásával vádolsz, akkor szabadság, kereszténység, tudomány, szabadverseny s mindazon*

eszmék — (eszmék!) — *gúnyolásával is vádolsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai.*” Ugyanott beszél az ember hiányairól, gyengéiről, „melyeket csak Isten keze pótolhat”. Nem állhatok neki itt a vállalkozásnak, hogy megpróbáljam színről színre megkeresni, mi Ádámnak esetenként az a „gyengéje”, hiánya, amely korról korra megbuktatja, (anélkül, hogy közben az „eszme” fejlődése, győzelme, nemesedése megakadna, mint Madách mondja). Itt azonban ez a hiány világos. Londonból Ádám „társaságos” világba kívánczik. Vagyis szocializmusba. Kapja a falansztert. Milyen világ ez? Olyan, „minőt a tudomány eszmél magának — és melynek rendén értelem virraszt”. Ellentéte az iméntinek: a szabadversenynek, melyben nincs rend. De az a világ, melyben *csak* az értelem rendje uralkodik, és amelyet *csak* a tudomány eszmél magának: az a világ, amelyből kimarad a művészet, kimarad az érzelem, nem lehet teljes, nem lehet igazán humánus világ; ebben is érvényesül a „gyenge”, a hiány. Tudjuk, mit tanult, olvasott Madách az utopista szocialistáknál. Tudjuk, hogy az utopista szocialisták szocializmusa valóban *csak utopista szocializmus*: hiányzik belőle, legalábbis természete teljességében az ember. Madách *nem* általában a szocializmust gúnyolja; Erdélyi tévedett. Madách csak azt mutatja meg, mivé *lehet* a szocializmus is, ha rosszul csinálják: hiányosan, természetellenesen, nem az emberért való, hanem a „fagyasztó” tudomány szellemében. Básti Lajosnak tökéletesen igaza van, amikor helyteleníti a falanszter-jelenet „mai német militarista aktualizálását”, de azt hiszem, nincs igaza, amikor azt mondja, hogy benne „az akkumulálódó tőke jövőtlen, szívet-lelket pusztító csődtömegét kell megmutatni”. Miért kellene másodszor is megmutatni, ha egyszer már megmutattuk; ha egyszer már Madách elsüllyesztette az egész kapitalizmust a haláltánc sírjába? Amit egyszer elintéztél, azt ő nem szokta még egyszer elmondani. A falanszter-jelenetben nem ugyanazt mondja el még egyszer, amit a londoninak a végén már elmondott; itt mást mond, újat mond, „Hitleristára” játszani a falansztert épp úgy művészietlen belemagyarázás, mint amilyen, „fényévnyi távolságra az eredeti Madáchtól”, kommunista-paródiát csinálni belőle. De az sem áll, hogy „Madáchnak London torzója kellett, hogy ebből a beteg gumóból gyökereztesse a falanszter társadalmát”. Madách azt mondja: úgy igyekezett az egyes jeleneteket egymás után helyezni, „hogy azok egy bizonyos személynél is mintegy lélektani szükségből következzenek egymásból”. Nem logikai szükségből, hanem lélektaniból, ami egyben dialektikusát is jelent. Konceptésre és ádáz önzésre „társaság” kell; de a „társaságos” élet elviselhetetlen lesz, ha rosszul, természetellenesen (mondjuk fourierista elképzelések szerint) valósítják meg, kihagyva belőle azt, amit sommásan Éva-principiumnak nevezhetnék (és amit sejtésem szerint a Tragédia egyetlen Éva-nélküli, azaz tizenharmadik, úrben játszó színében a Föld Szelleme képvisel Éva helyett; de ez aztán már igazán nagyon messzire vezetne).

* * *

Nem nyújthatom tovább ezt az ismertetést, vagy ha tetszik, vitát; nem térhetek ki arra a további sok gondolatra, amit Básti Lajos könyve, Ádám-értelmezése keltett bennem; nem térhetek ki hely híján arra sem, mennyi megszívlelendő megjegyzést tesz színházról, színész-nevelésről, színpadi beszédtechnikáról; bizonyára ő maga sem örülne neki, ha most, befejezésül, dicséretésébe fognék munkájának. Azt hiszem, legjobb dicséret, hogy gondolatokat kelt, vitára készítet, és arra sarkal, hogy foglalkozzunk Madách Imrével. Hiszen Madáchcsal is úgy vagyunk, mint általában a tudni és érteni és ismerni valókkal; s azt hiszem, ha van bennünk némi igényesség, Bástival együtt elmondhatjuk — s ezért tesztem át vallomását többesszámba: — „Tanulni akarunk, s tudjuk, hogy halálunk órájáig sem leszünk készen, csak a „tananyag” kis töredékével.”

Madáchot sem lehet eleget „tanulni”; ahányszor olvassuk, annyszor mond újat; ahányszor új fény éri, annyszor világosul meg egy-egy rejtett vonása. Nemcsak végleges előadása: végleges értékelése, végleges elemzése sincs, mint Básti Lajos mondja.

Időnkint elő kell venni, elemezni kell, és vitatkozni róla. Mindenkinek köszönet jár, aki erre alkalmat ad. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Gáspár Margit és Németh László időszerű politikai témát feldolgozó, múltévi darabjai után, az idei évad elején ismét egy marxista és egy polgári író jelentkezett azzal az igénnyel, hogy az irodalom (még hozzá a legközvetlenebbül ható színpadi irodalom) eszközeivel járul hozzá az utóbbi években felvetődött kérdések tisztázásához és az új politikai légkör megerősítéséhez.

Berkesi András „A kör bezárul” című színművében, amelyet a Jókai Színház mutatott be, lényegében ugyanazt a problémát veti fel, amely már Gáspár Margitot is foglalkoztatta, nevezetesen a törvénytörő perek kérdését. Egyik mindjárt hozzá, hogy a tőle eddig olvasottaknál és hallottaknál jóval igényesebben. Gáspár Margit hőse egy fiatalember volt, aki súlyos lelki válságba sodródik, amikor megtudja, hogy bálványozásig tisztelt apja öngyilkos lett, mert mint bírónak tevékeny szerepe volt az említett perekben. Berkési darabjában a hős egy alaptalanul elítélt, majd rehabilitált és ismét vezető pozícióba került mérnök, aki a többéves börtön súlyos emlékeivel terhelten próbál lelkiileg is megint elhelyezkedni régi környezetében. Ha annak idején Gáspár Margitnál kifogásoltuk, hogy túlságosan leszűkítve, csak mint a kommunista párt belügyét kezeli a kérdést, Berkési Andrásnak azt kell felrónunk (mégpedig kizárólag művészi szempontból), hogy drámájában súlypont eltolódás történik az eredetileg exponált problémához képest.

Kun Istvánt, a darab hőst, bonyolult konfliktus közepébe állítja a szerző. Alig két hete, hogy a főmérnök ismét átvette hivatala vezetését és máris egy nagyon kínos ügyben kell döntenie. Alá kellene írnia egy feljelentést. Egyik fiatal beosztottját lopáson érték tetten és a fiú apja, Kun gyermekkori jótevője. Az apa könyörög fiáért, hivatkozva arra is, hogy kár nem történt, hiszen a lopott anyag hiánytalanul előkerült. Ugyanakkor Kun legjobb barátja, Kun tudtán kívül (és szándéka ellenére) feljelentett egy rendőrtisztet, aki fogsága alatt a főmérnököt tetteleg bántalmazta. Ezt a feljelentést viszont Kun szeretné visszavonatni. Bonyolítja a helyzetet, hogy a fiáért harcoló apa súlyos titoknak van birtokában. Kun fogsága idején az ő lakásán találkozott a főmérnök felesége és a jóbarát. Az asszonyt a kétségbeesés és a magárahagyatottság vitte a bűnbe, de azóta százszor megbánta, jóvá szeretné tenni, hiszen csak a férjét szereti. Ezért fogja pártját ő is a lopásba keveredett fiúnak, nehogy az ő botlása kiderüljön. Kun azonban egyszer s mindenkorra ki akarja küszöbölni életéből a hazugságot, a nem egyenes dolgokat, és különben is gyanút fogott már. Minden kiderül és Kun az asszonyt is, a jóbarátot is elutasítja. Így „zárul be” körülötte „a kör”.

Es így csúszik át az eredetileg időszerű mondanivaló igényével induló darab egy házassági háromszög-történetbe. Aminek persze szintén meglenne a létjogosultsága, csak a jelen esetben (hogy a közhasználatú szóval éljünk) nem „tipikus”. Hiszen hasonló tragédia más körülmények között is előfordulhat (pl. hadifogság vagy hosszabb külföldi hivatalos elfoglaltság esetén) legfeljebb az a különbséggel, hogy az utóbbi esetben még annyi enyhítő körülmény sincs, mint a szóbanforgó esetben, melyben Berkési hőse oly könyörtelenül ítél. És ezt a könyörtelenséget nem tudja az író hitelessé tenni. Mert még el tudnánk fogadni, ha azt akarná bemutatni, milyen keserű embergyűlöletet tehet valakit az igazságtalanul elszenvetett börtön. Berkési azonban igazat ad hősenek és ezáltal az esendő és bocsánatra váró embereket ítéli el a körülmények helyett, amelyek ilyenné tették őket. Kár, mert a darabnak így is vannak forró pillanatai. Csak azt nem tudni, mi szükség volt ennél a fojtott levegőjű, realizmust kívánó darabnál a teljesen indokolatlan formabontásra. (Sütő Irén az asszony szerepében a fő erőssége az előadásnak, amelyben Szabó Gyula, Inke László, Keleti László és Hacser Józsa alakítják a szövegengedte lehetőségek között hitelesen a főbb szerepeket.)

Egészen más veretű ember Thurzó Gábor „Záróra” című színművének főhőse, akinek viszontagságos története a Vigszínház színpadán pereg le előttünk. Mellette is megjelenik, mellékfiguraként az igazságtalanul börtönt szenvedett, egyenes jellemű párteremt, de rá inkább csak azért van szükség, hogy esetenként mintegy aranypróbája legyen a főhős jellemének. Thurzó fő figyelmét Tormosra (azelőtt Trummer), erre az élelmes és nagyon gyakorlatias ér-

zékü matematikatudósra összpontosítja, akinek úgy sikerült átvészelnie az elmúlt két évtized változásait, hogy vitorlált mindenkor a legkedvezőbb szél duzzasztotta. Az író problémája ilyenformán a napi aktualitáson túl növe, egyetemes érvényűvé tágu. Hiszen minden korban és minden helyzetben megtaláljuk ezt az embertípust, amely mint a könnyű fajsúlyú szemét, mindig a víz tetején úszik, bármilyen irányba vonul is az áradat. Tormos professzor jellegzetes képviselője ennek a típusnak. Egy 1958-as érettségi találkozó szelvényeiről. (Gazdag zsidó családba nősült és egy jobboldali érzelmű professzor segítségével emelkedett ki az egyetemen. A professzort az igazolások alkalmával tagadja meg, apáca hugát 1949 után, az apósáékát a kitelepítéskor; a pártban vezető szerepet játszó professzortársát — aki apósáékat a kitelepítés alól felmenttette — pedig akkor, amikor törvénytelenül perbefogják; és így tovább, hogy végül 1958-ban mint a párt új politikájának lelkes hirdetője jelenik meg az érettségi találkozón.)

Thurzó nem kevesebbet ígér, mint, hogy mélyre ásva bontja ki előttünk ennek a kívülről oly jól ismert figurának jellemét, megmutatva magatartásának bonyolult lélektani rügöit. És valóban, a darab első részében szinte lélegzetvisszafojtva kísérjük figyelemmel az író vállalkozását, ahogy újabb és újabb ecsetvonást tesz a jellemképhez. Jelenetről jelenetre nő a várakozásunk. És ez az oka talán annak a csalódásnak is, amit a második részben érzünk, amikor azt kell látnunk, miként siklik ki az alak az író kezéből, hogyan vetkőzi le mindinkább emberi vonásait és hogyan válik fokozatosan önmaga ellenszenves karikatúrájává.

Talán a gyónási jelenetben, amikor Tormos felkeresi egykori osztálytársát, a parasztyerekből lett franciskánus pátert, aki most, mint munkás a világban dolgozik, hogy (ha nem is szentségileg, de) meggyónjon neki, talán itt, a darabnak ezen a kulminációs pontján, ez a bölcs és emberséges pap mindenestül kifordíthatna volna a kaméleon-lélek zeg-zugos és zavaros belsejét. A jelenet azonban hirtelen vakvágányra fut. Persze emögött írói szándékosság is rejtőzhet. A szerző talán nem akarta, hogy akár a legcsekélyebb emberi megértés is támadjon hőse iránt, akit a darab végére mindenképpen és hiánytalanul ellenszenvesse akart tenni. De az is lehet (s még ez a legvalószínűbb), hogy maga az alak túlságosan kisszerű, alamuszi gyávaságában túl jelentéktelen ahhoz, hogy egy ilyen magasfeszültségű jelenet hordozója legyen. Ez esetben pedig egyszerű magyarázata van hiányérzetünknek. A dráma természetéből folyik, hogy a főhősnek, még ha ellenszenves is, kell, hogy legyen valamiféle pátosza. Ha nem is részvétellel vagy szánalommal, de legalább a döbbenet megrendülésével kell visszagondolnunk rá. A megvetés, ha mégolyan indokolt is, sohasem felemelő érzés.

Thurzó Gábor érdeme, hogy azért, amivel a főhős jellemzésénél (tudatosan vagy szándéka ellenére?) adósunk maradt, bőségesen kárpótol a remekül megrajzolt jellemek gazdag sokaságával. Külön kiemelkedik közülük a kommunista professzor markáns, férfias figurája, az aszfaltozó munkás ferences barát izig-vérig emberi és a kis jehénneműfoltozó apáca éterien finom alakja. A volt kis-nyilas házaspár talán egy kissé túl van karikírozva.

A Vígyszínház szereposztásában és szcenírozásában is a legnagyobb felkészültséggel állt a darab szolgálatába. Várkonyi Zoltán a főszerepben híven követi az író szövegét. Hitelesen emberi, amíg a szöveg lehetővé teszi és ellenszenves karikatúrába vált át, mikor a szöveg is ezt teszi. Lehetetlenség felsorolni az egész szereplő gárdát. A kiemelkedőbbek közül Bulla Elma a feleség, Páger Antal a professzor-mérnök, Molnár Tibor a pap szerepében jut hálás alakítási lehetőséghez. Talán Benkő Gyula tompíthatná egy kicsit a részeg jelenetek drasztikusságát. Az előadás jól pereg, látszik, hogy a szerző a jelenetek „vágásánál” bőségesen merített filmdramaturgiai tapasztalataiból.

Gogol „A revizor” című világhírű vígjátékát újította fel a Madách Színház — állapítsuk meg mindjárt bevezetőben — kitünő előadásban.

Gogol hírnevét valójában ez a pompás komédia alapozta meg, noha 1836-évi óriási sikerű bemutatójakor, szerzője a többek között már a Bulyba Tárászra is visszatekintethetett. „A revizor” páratlan tüzemény a maga nemében. Az

oros irodalomban nincs hozzá fogható előzménye, és dramaturgiai kerekdedség tekintetében nem is nagyon múlták felül. (Csehov darabjai legfeljebb a lélekrajz finomságában nyújtottak többet.) A darab igazi elődeit talán Molièrenél, de még inkább a spanyol és olasz vígjátékoknál kell keresnünk. Gogol ezektől még a konfidens inas jellegzetes figuráját is kikölcsönözte, sajátos orosz változatban állítva őt a színpadra. Amiben Gogol egészen új, az ábrázolásának vérbő realizmusa (a kortárs nyugati drámairodalomban még javában a romantika járja) és a csufondáros hang mögül is kiérezhető mély szociális lelkiismeret. Gogol nyugati elődei is sok emberi félszogséget, jellemhibát figuráltak ki. De egy egész kormányzati, közigazgatási rendszer korrupszóját, erkölcstelenségét ő jelenítette meg először színpadon, aminthogy ő ábrázolta először ilyen pregnánsan azt a kiszolgáltatottságot is, amely miatt egy ilyen rendszer alattvalói szenvednek. (Ezen a téren talán csak a mi Katona Józsefünk előzte meg a „Bánk bán”-nal.)

„A revizor” több mint száz éve állandó műsordarabja a világ minden részében a színpadoknak. A színészek is szeretik, mert egész sor hálásabbnál hálásabb szerepalakításra nyújt alkalmat. A legújabb Madách-színházi felújítás fő terhe Márkus László és Pécsi Sándor vállain nyugszik. Márkus ellenállhatatlanul kedves szélhámos, míg Pécsi mélysegesen hiteles az együgyűen ravasz, erőszakos, felfelé hajlongó, lefelé taposó, kistvárosi polgármester életrekeltésében. A polgármesterné szerepében Kiss Manyi és általában a színház legjobbjai járulnak hozzá a felújítás sikeréhez.

A Vigszínház másik újdonságának a „Különös találkozó”-nak már háromtagú szerzőgárdája (Jacques Robert, Julien Duvivier és Henri Jeanson) is mutatja, hogy a darabnak több köze van a színműírói mesterséghez, mint az irodalomhoz. A történet filmváltozatát nálunk is játszották és a Vigilia annak idején, részletesen foglalkozott vele.

Mint olvasóink bizonyára emlékeznek rá, arról van szó benne, hogy a francia ellenállási mozgalom egyik tagjának, akinek egykori fedőnevén (Marie-October) ma jólmenő párizsi divatszalonja van, egy német vevője elmondja, hogy csoportjukat annak idején árulás következtében számolták fel és annak következtében halt meg a csoport vezetője is. Marie-October találkozóra hívja régi rejtkehelyükre, egy Párizs környéki villába egykori társait, eléjük tárja amit tud, és most megkezdődik a detektívregényszerű nyomozás: tízük közül ki volt az áruló. Természetesen mindenki gyanúba keveredik, míg a második felvonás végén világosság nem derül a történetekre és az áruló el nem nyeri büntetését, ami viszont sokkal inkább egy szerelmes asszony bosszúja, semmint igazságszolgáltatás.

A szereplők a mai párizsi élet jellegzetes alakjai, (köztük egy rokonszenves pap), akiket a három társszerző bravúros ügyességgel beszéllet és mozgat, hogy a feszültség egy pillanattig se csökkenjen. A darab főleg arra ad alkalmat, hogy a Vigszínház férfigárdája bizonyosságot tegyen nagyszerű színészi képességeiről. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Chagall köszöntése. A közelmúltban töltötte be élete 75. esztendejét a jelenkor egyik legnagyobb és legérdekesebb művészegénysége, a festő-grafikus-szobrász-kerámikus-költő Marc Chagall. A születési évfordulóról az egész világ művészeti élete megemlékezett; erre az alkalomra látott napvilágot Franz Meyer adatokban igen gazdag, vaskos Chagall-monográfiája, — a legszebb kiállítás művészeti szemlék egyike, a zürichi Du Chagall munkásságának szentelt kiállításnak adott ki, — nálunk a *Nagyvilág* című folyóiratban Kassák Lajos rajzolt portrét a mesterről, — szülőhazájában, a Szovjetunióban pedig rövidesen nagy Chagall-kiállítást rendeznek.

A művész 1887-ben született az ukrainai Vityebszkben, szegény, tízgyermekes, ortodox-zsidó család gyermekeként. Az ótestamentumi zsidó hitben élő, mélyen vallásos családi kör, a görögkeleti templomokban látott ikonok, a régi orosz falusi élet jelenetei és embertípusai, a zsidó diaszpórára nehezedő sors (Chagall maga is átélt egy pogromot, amelyet Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg szított fel), — ezek voltak a fiatal festő fő élményei, amelyek azután később művészetét is döntő mértékben befolyásolták. Szentpétervári

tanulmányi évek után 1910-ben Párizsba ment. Itt *Modiglianival*, *Max Jacob*-bal, *Apollinaire*-rel került barátságba. Apollinaire Chagall képeire alkotta meg a „szürnaturalista” kifejezést, — ebből lett azután a szürrealizmus” megjelölés. A világháború éveit és az 1917-es forradalmi, majd az utána következő polgárháborús éveket otthon éli át Chagall. Mint *Kandinszkij*, *Tatlin* és a többi orosz avantgardista művész, ő is részt vesz a szocialista forradalom utáni első idők művészeti közéletében, — *Lunacsarszkij* népbiztos (aki még Párizsból ismeri és nagyrabecsüli Chagallt) kinevezi őt a vityebszki körzet képzőművészeti biztosává. Az orosz nép történetének nagy fordulatát támogató plakátokat tervez ezekben az esztendőekben, majd a moszkvai zsidó kamaraszínház falfestményeit és Gogol-, valamint Sólem Álécssem-drámák díszleteit készíti el. A 20-as évek elejétől mindmáig Franciaországban él, — a náci megszállás éveit Amerikában töltötte. A két világháború közötti időszakban Jules *Supervielle*, Jean *Paulhan* és a *Maritain*-házaspár a legbensőbb barátai. *Vollard*, a híres műkereskedő és kiadó megbízta őt Gogol „Holt lelkek”-jének illusztrálásával, ezt azután La Fontaine meséihez, a Daphnis és Chlőe-hoz, önéletírásához s — palesztinai és szíriai tanulmányút után — a Bibliához készített rajzsorozat követi. (E munkásságáért az 1948-as velencei biennálé nemzetközi grafikai nagydíját kapta a művész.) Díszleteket és jelmezeket tervezett Csajkovszkij és Sztarinszkij balettjeihez (Aljeko, illetve a Tűzmadár). 1950 óta a délfraanciaországi Vence-ban él, ahol szobrászattal s kerámiával is foglalkozik. Szobrai közül emlékezetes az 1952-es, kőbe faragott „Mózes”. „Életem” című autobiográfiaját már említettük, de verseket is ír, — ezek közül egyet Kassák lefordított magyarra. Az elmúlt hónapokban a művészeti lapok újabb, Chagall-lal kapcsolatos hírekről számoltak be: a francia kormány a becsületrend tisztjévé nevezte őt ki, — André *Malraux* miniszter megbízta őt a párizsa Opera megnyerzet freskójának megfestésével, s a genfi Rath Múzeumban „A Biblia és Chagall” címmel kiállítás nyílt, amely egy jeruzsálemi templom részére készített üvegfestményeit, továbbá más szentírási tárgyú alkotásait mutatja be, — közöttük az 1912-es, Krisztus kereszthalálát megörökítő „Kálvária” című nagy (17x192 cm-es) kompozíciót.

Chagallt hol az expresszionizmushoz, hol a kubizmushoz, hol a szürrealiz-mushoz, hol a „mágizmus”-hoz szokták sorolni, — de világos, élénk, kiáltó színei (kékek, kárminvörösek, narancssárgák stb.) miatt „Fauve”-hatást és — minthogy egyes munkáin a szimultaneizmus eszközeivel is él — az olasz futuristák hatását is szokták emlegetni a róla írott tanulmányok. De — mint általában a kimagasló egyéniségeknél — nála sem mondanak sokat e terminus technikusok. *Rózsá* Miklós „Chagall művészeti filozófiája” címmel 1926-ban cikket írt a KÚT című folyóiratban. A magyar kritikus a cikk megírása előtt felkereste Chagallt. A közölt beszélgetésből kitűnik, hogy a művész nem ért egyet azokkal, akik egy-egy festőt mindenáron valamely stílusirányzat Prok-rusztész- ágyába akarnak belegyömöszölni. „Mondtam én valaha valakinek, hogy expresszionista vagyok? Mit jelent ez a szó, s minden szó általában?” — mondotta *Rózsának* Chagall.

Chagall képei mindenekelőtt álomlátások, „un peintre d’imagination”, — mondja róla Charprier és Seghers „L’art de la peinture” című kötete (Éd. Seghers, Paris). Mintha Edgar Allan Poe-val vallaná: „Bizonyosság csak az álmokban van. „Látomásos, álomszerű világa miatt szokták Chagallt (*Chiricó*-val együtt) a szürrealista mozgalom előfutárának tekinteni, — habár közöttük és a későbbi, „igazi” freudista szürrealisták (*Breton*, *Ernst*, *Magritte*, *Delvaux*) között a kapcsolat vajmi csekély. A „valódi” szürrealistákkal ellentétben ugyanis (akik a tudatalattiból majdnem kizárólag a sötét, romboló indulatokat bányászták elő) Chagall sok-sok munkája emelkedetten és megrendülten szól az emberi sors nagy pillanatairól: a Születésről, a Házasságkötésről, a Halálról. Gyengéd érzésű művész: sok képen találkozunk szeretettel ábrázolt állatokkal, kecskével, vemhes tehénnel, lóval, hallal, kakassal. (Önéletrajzában olvassuk, hogy gyermekkorában együtt szenvedett a levágott barmokkal ez a Francis Jammes-i lélek.) A Moszkvát, Párizst, Berlint, New Yorkot meg-járt művész legtöbb képe gyermekévei apró falujába visz vissza bennünket.

Itt a legotthonosabb és a legboldogabb ő, — képzelete nosztalgikusan száll vissza az öreg parasztházakhoz, a rozoga bútordarabokhoz és szegényes tárgyakhoz, amelyek régesrégén porráváltak, semmibetűntek, — de a festő szívében mindmáig elevenek. Mesék, mithoszok, balladák születnek ecsete alatt, — egyik képen temetési menetet látunk, — másikon már a temetőt, héberbetűs sírköveivel, — a harmadikon öreg, tarisznyás koldus (a bolygó Ahaszér) repül a behavazott Vityebszk fölött, — a következőn a hegedűs a házgerincen ül s ott játszik hangszerén, — újabban szerelmesek úsznak a levegőben, egymást átölelve, — a menyegzőjüket ülő jegyesek fölött angyal lebeg s ad rájuk áldást... Egy 1909-es ceruzarajzán is megjelenik az angyal, — segítve és vezetve egy menekülő embercsoportot. A képek háttéréből a régi Oroszország kiválóan megfigyelt embersokadalma tűnik elő: a kocsmában ivó cári katona, a vásári szemfényvesztő, a marhakereskedő, a vándormuzsikós, a falusi borbély, a szigorú arcú rabbinus, a Purim örömműnnepe ülő zsidóság, — igazolva a mélylélektan megállapítását, hogy az álmok is a valóság szálaiból szövődnek...

Chagall művészetének egyszerűsége, igazsága, tisztasága a korareneszánsz itáliai vagy francia mestereit, s a bizánci festők transzcendens alkotásait idézi emlékeztetünkbe. (Nem véletlen, hogy maga Chagall is nagyon vonzódik *Masaccio* és *Uccello* művészetéhez.) Az „Ecole de Paris” néven emlegetett nagyszerű művészi együttes egyik leghatalmasabb tehetsége ő, akinek életműve hozzánk már azért is nagyon közel áll, mert mélyen vallásos ihletettségű...

* * *

Vass Elemér emlékezete, Ebben az esztendőben van Vass Elemér festőművész (1887—1957) születésének háromnegyedszázados s halálának 5. évfordulója. Egy Ellen *Delp*-hez írott levelében *Rilke* említést tesz Hermann Grimm német irodalomtörténészről és íróról, akit ő nagyrabecsúlással „csöndes mester”-ként jellemez. A magyar festészet ilyen csöndes mestere volt Vass Elemér is... Még megérte, hogy 1957-ben Pesten kiállítást rendeztek újabb munkáiból (a megnyitó beszédet a jóbarát *Borsos Miklós szobrász* mondotta), s pár hétre rá meghalt. Emléktábláját Tihanyban (itt töltötte élete utolsó két lustrumát) a közelmúltban leplezték le. (A domborművet *Borsos* készítette, az emlékbeszédet a másik tihanyi szomszéd: *Illyés* mondotta, a barátok koszorúját *Boldizsár István* festő helyezte el).

Vass Elemért sokan a legnagyobb magyar festők egyikének tartják, — *Pataky Dénes* is ilyen értelemben beszél róla a magyar rajzművészetről írott könyvében. *Borsos Miklós* — 1957-es megnyitójában — eképp határozta meg Vass helyét művészetünkben: „Műveit ha jól megnézzük, akkor a kiállítás és mesterünk jelentősége épp abban bonatkozik ki, hogy megmaradva tehetsége, alkata mellett, a nagy modern franciák szellemét érezzük a magyar festészet erőnyeivel és sajátosságaival egybeolvadva: tehát modern festészet és magyar”.

Vass Elemér művészi útja igen sajátos. Azok közé a művészek közé tartozik, akik finom, de mégis másodlagos festőből életük utolsó periódusában váratlan szárnyalással léptek a legkülönbek közé. Vass Elemér 1946—48-ig a pár tucat jó magyar festő egyike volt, — s az utolsó 8—10 évben azután remekművek kerültek ki a műhelyéből. Erről beszélgettünk *Borsos Miklós* Kossuth-díjas szobrászművésszel, akinek Vass Elemérről elmondott visszaemlékező szavait igyekszünk az alábbiakban lehető hűséggel visszaadni.

— Már *Illyés* is utalt rá az emléktábla-avatáson elmondott beszédében, hogy Vass előkelő családból származott, s az első háború előtt ulánus tiszt volt. A háború után Párizsba került, ahol *Basch* Andor és *Feiks Jenő* festők voltak a barátai. A 20-as évek csillogó Párizsa volt ez, *Mistinguette*-tel, *Josephine Baker*-rel... Ezt a nagyvilági életet élte Vass is, barátai is. A festés itt nem volt elsőrangú ügy. Később *Cagnes-sur-Mer*-be került, a *Riviera*-ra, — itt élt annakidején *Renoir* is. Akkoriban Vass egy kissé *Soutine*-osan kezdett festeni. (*Soutine*-t mindvégig nagyon szerette). Itt ismerkedett meg az elegáns, roppant arisztokratikus és végtelenül kedves fiatal festő egy amerikai asszonnyal, akit feleségül vett, s aki azután mindvégig kitartott mellette. A 30-as években hazajöttek. Vass befolyására ekkoriban kezdett el *Fränkel* műkereskedő mo-

dern magyar festőkkel, *Egryvel, Szőnyivel, Czóbellal, Berény Róberttel, Bernáth-tal, Diener-Dénes-sel* stb. foglalkozni. Ezek munkáiból sorra kiállításokat rendezett a Fränkel-szaon. Azért tartom szükségesnek mindezt megemlíteni, mert ekkor — 1932-ben — az újabb magyar festői törekvések még sok ellenállásba ütköztek, a legjobb modern mesterek bemutatása tehát komoly tett volt, s ebben nagy Vass érdeme is.

A 30-as évek e magyar művészei kölcsönhatásokkal dolgoztak; Szőnyi, Vass Berény, Elekfy, Dombrovsky Zebegényben telepedtek le, s egyetmást átvettek egymástól (Berény Bernáth hatása alá kerülése stb.), de végeredményben jó korszaka volt ez mindegyiküknek. Ekkoriban Vass is „berényesen” festett, de mégis színesebben... A Vass-képeket nagyon vásárolták. A második világháború után Vassék leköltöztek Tihanyba, 1946-tól itt éltek. Vass — akárcsak Egry — szenvedélyes horgász volt, a küsze nevezetű hal és a rák elkészítésének mestere volt. A Balaton-parton sokszor lehetett látni magas, rendkívül sovány, felejthetetlen figuráját, — fején képtelenül gyűrött kalappal. (Ez a kalap szerepel az én Vass-plakettemen is.) A tüdőtagulás, asztma azonban kezdte mindjobban elővenni. A horgászatot abba kellett hagynia, alig mozdulhatott ki szobájából. De kedélye aranyos, derűs, — szelleme finom, csorbítatlan maradt mindvégig. Festése izgatottabbá vált. A színek ellentétei fokozódtak, és sokszor drámai erejűvé váltak. „Slusszpánik”-nak szokták ezt mondani a művészek, — némelykor csodálatos dolgok születnek ebben az állapotban, Goya, Bonnard stb. A szellem felajzott és maximálisan alkotóképes, de a test már sejt a közeledő véget. Vass Elemér ebben az utolsó pár évben újabb és újabb meglepetéseket okozott. Egryt is nagyon érdekelte a Vass festészetében bekövetkezett hihetetlen változás. Esténként gyakran gyűlt össze kis baráti kör Vassnál, — s ha francia vendégek jöttek Magyarországra (Éluard, Triolet, Aragon, Tzara), azok is felkeresték őt, s Vasséknál otthonos, meleg légkörrel találkoztak. Utolsó tíz évének festményei olyanok, hogy azokat ma is és mindenkor, — Párizsban vagy másutt nyugodtan ki lehet állítani. Művészete franciás, de nem epigon: vonzó, életteli, vérbeli festészet. A színek utólrétegetlen mestere volt a késői Vass Elemér, — munkáin semmi fáradtság nem érződik. Utolsó képén egy piros szín csattan, és elaludt mosolyogva... (*Dévényi Iván*)

In memoriam Gulácsy Lajos. Harminc éve halott, most ülné nyolcvanadik születésnapját. Tragikus torzó volt az élete s a huszadik század első felének nagy hontalanjai közül való volt, a Rilké, Kaffkák a Juhász Gyulák fajtájából, akiknek lába alól a századforduló hatalmas szellemi és technikai változása elsodorta a biztos talajt.

*Hadifogoly vagyok e nagy világon,
Hiába várom a szabadulásom.*

*Idegen arcok néznek, mint a kémek,
Mikor virággal és fűvel beszélnek.*

Igy ír Juhász Gyula, ki Gulácsynak fiatal korától barátja és sorstársa volt. Odon olasz városkák középkori hangulata ihlette Gulácsyt annak a képzeletbeli világnak megalkotására, amelybe menekült. Nakonxipánnak nevezte ezt a helyet. S miközben a Ferencváros utcáit rőtta és tűzfalak meg sötét lépcsőházak vették körül, ő Nakonxipán városában élt és épített különös álmokat. Az ottani lakókat, életük folyását írta meg kis képeken. Bálint Jenő írja róla: „Képei elkívánczozások egy álomvilágba. Álmokat, szent hóbortokat festett, az életet úgy, ahogy az visszhangzott lelkében.” A kortársak nem értették. Nem tudhatták, milyen viharok dúltak lelkében annak, aki ugyanakkor tündérszágot alkotott, s sok tiszta égi mesét hagyott ránk. Nem vonzotta a nagyság: egy pillantás, egy labda a levegőben, egy illat, kis kolostor nagy kalapú pappal — s a szerzetes gyorsan átsiet az úton, hátul ciprusok. Egy lepke után kap a lány, meg kis emberke háromszögletű kalappal. Tündérvilág, ahol boszorkák is élnek meg furcsa koboldok, s valahol egy házban régóta lóg egy akasztott ember. Szörnyű rémképek, de talán el lehet bújni, a játékba menekülni. Gulácsy menekült, menekült lelkének abba a részébe, amelyik még

egészséges volt. Szívesen vett fel csuhát és nagyon szeretett volna szerzetes lenni, nem mintha annak lényegét értette volna, de vonzotta a környezet ismeretlen tisztasága és békéje. Amíg elmebaja el nem hatalmasodott, képzelőtehez menekült. Chesterton írja: „Labrakapott az a meggyőződés, hogy a képzelőtehetség, különösen a misztikus képzelőtehetség veszélyezteti a szellemi egyensúlyt. A képzelőerő nem táplálja az örültséget. Ami az örültséget táplálja éppen az értelem.” Gulácsy életműve világosan bizonyítja ezt. Nem a művészetel hasonlott meg, hanem a világgal, amelyet nem értett, és amely nem értette meg őt.

Költő volt a festők között. Barátai irodalmárok voltak, a kortárs festők nem nagyon fogadták be. Képeinek elbeszélő jellege és különös intimitása miatt sokan vádolták irodalmiassaggal. Bizonyos mértékig érthető, hiszen a a huszadik század festészete inkább a monumentális felé hajlik, és közel volt a tizenkilencedik század a maga tömöntelen zsánerképével. Ma már értékelni tudjuk művészetét, amelyről o maga valí legszebben egy *Klimt* kiállításról írott recenziójában, Klimtet említve, de önmagára gondolva: „...alakjai nem az életből vannak kiszakítva, nem is vizionikus képzelmények, vagy spiritualisztikus látományok. Egyszerűen festői vágyak nyernek itt életet — egymásba fonódó amorfi alakzatok képeznek csodálatos összhangot, amelyből a hárfa síró zenéjét látjuk kisugározni... A zenét látjuk. A színek csillogó, dús, gazdag muzsikája, amely belelopja érzetünkbe azt a csodálatos extázist, amelyet csak egy mai, intenzív kultúrelélet élő individuum tudhat élvezni, egy különös elragadtatást, amely nagyobb gyönyörűséget, nemesebb izgalmakat okoz, mint bármely más művészethez kapcsolt élvezet. Szimbolumait maga teremti meg. Önmagában találta meg a titkot, érzékelhetővé tudta tenni a forma gazdag nyelven az érzékföltötteket.”

Sajnos a kor elhatalmasodott rajta és az örültek következetességével és kényszerével mindegyik képét, mit előtalált, átfestette, vízbefojtva benne a tündér világot. A végő összeomlás előtt még egyszer elment Itáliába. Később mesélt róla a kávémerés tulajdonosa — Hamlet monológját szavalta különös tüzzel. Edesanyja utazott le érte és azután, majd tizenharom évet töltött abban a csöndes bujai palotában. 1922-ben gyűjteményes kiállításán már nem ismerte fel saját képeit. 1932-ben halt meg, Juhász Gyula szép sorai beszéltek helyette:

*A legcsodálatosabb fényeket
Akartam festeni és elborult
Egész világom. No de én hiszem
Hogy valahol egyszer majd az leszek,
Aki akartam lenni. Egyelőre
Elszenvedem az életet. Csak azt
Sajnálom, amit megfesthettem volna:
A képeket. Egy egész végtelent.*

(S. K.)

ZENEI JEGYZETEK. (Bach: H-moll mise.) Johann Sebastian Bach életének legszebb, legderűsebb, legkiegyensúlyozottabb és legtermékenyebb esztendeit kéréséskivül Kötheben töltötte el, a helyi zenekar élén, a köztudatában mégis a lipcsei évek emléke él, ezekről nevezték a Tamás templom karnagyának. Holott a felhőtlen derűt ebben az időben már ingerlékeny bosszankodás váltotta fel, sőt, a zeneirodalom őriása maholnap mosolyogni is elfelejtett, annál több mérges hangú beadványt és epés feliratot szerkesztett. Viszont tény, hogy a Tamás templomban szólalt meg a János- és Máté-passió és lipcsei tartózkodása alatt szerezte Bach az ezekkel felérő, sőt itt-ott még magasabbra szárnyaló h-moll misét is, a zeneirodalom mindmáig legrejtelmesebb és legnagyobb misekompozícióját.

A zenefilológia talán már soha nem döntheti el teljes bizonyossággal, a mise közvetlen indítékait: keletkezésének magyarázatát. A legismertebb és legkedveltebb feltevés szerint Bach III. Agost lengyel király koronázására szánta művét. Am rögtön felvetődhetik a kérdés: Hogyan fért volna a liturgia keretei között ez a méreteiben is hatalmas kompozíció? — Nyilván sehogyy! Mások véleménye szerint Händel oratóriumainak ellenpárja lenne a h-

moll mise. Am Bach miséjének kezdetei minden bizonnyal Händel nagy oratóriumai elé datálhatók. Végül, a régebbi feltevések szerint, Bach amúgy a maga kedvére és vigaszára írta művét minduntalan új és új benyomásokkal építve tovább a kompozíciót. Ezt a feltételezést az a meggondolás is támogatni látszik, hogy a h-moll misét a lipcsei apparátus minden bizonnyal nem adhatta elő. Igaz ugyan, hogy a lipcsei miseszertartásokban sokat megőriztek a latin miseszövegből: Advent első vasárnapján a Kyriét adták elő, karácsonykor pedig a latin Glóriát. (Régen a karácsonyi ujjongás a zenében is visszhangzott: gondoljunk csak Buxtehude improvizációira, melyeket Händel is megcsodált vagy Velence zenei ünnepeire, nem is szólva pl. Domenico Scarlatti Karácsonyi kantátájáról, melyet 1714-ben készített a Vatikán megrendelésére. Bach előtt az ő példájuk is lebeghetett!) De, hogy a Bach-mise megfelelő tételeit előadták-e hasonló körülmények között, erről nem tudunk.

A mű megszólaltatójának mindenesetre döntenie kell a kínálkozó lehetőségek között. Nos, Tamás Alajos, a Kapisztrán körus és zenekar élén a mű liturgikus értelmezését választotta. Felfogása szerint a kánon előtt megszólaló Sanctus a mise középponti része és egyben betetőzése. Ennek megfelelően építette fel az előadást: lélegzetvételnyi szünet nélkül — tehát a hallgatók figyelmé nem lankadhatott — haladt a csúcra — a maga választotta csúcra. Kissé háttérbe szorította ez a fajta értelmezés a Glória hatalmas tömbjét és táncos löktetésű ujjongását, mindazonáltal jogosultnak és hitelesnek éreztük, hiszen nagyon sok újat hozott s nem egy rejtett szépséget bányászott elő. A karmester feladatát megkönnyítette a koncentráltan játszó zenekar s a kitűnő körus, mely ezúttal a siker főrészesze volt. Hosszú ideig nem felejtjük el a Crucifixus félelmetes mélységét és a csodálatos Hozsannát, amely úgy hangzott, mint egy diadalmas ünnep zenéje. Az ünnepi hangulatot csak fokozták a kitűnő szólisták: Gábor Artemisz, Barlai Zsuzsa, Réti József és Várhelyi Endre. Mindnyájan kitettek magukért, különösképpen azonban a szoprán és a tenor szóló remekelt.

(A Missa populi kiadásáról.) Az Ecclesia kiadó megbízásából a Zeneműkiadó két változatban is — egynemű karra, ill. népénekre, négyzólamú vegyeskarra orgonakisérettel — közrebocsájtotta Tamás Alajos Missa populi c. művének partitúráját. Amikor annak idején a mű első, latin változata megszületett, sokan érezték valamiféle visszalépésnek, megmagyarázhatatlan elfordulásnak Tamás Alajos eddigi életcéljától. A magyar szöveg születésének lázas napjaiban pedig inkább csodáltkuk a szerzőt, mint megértettük éjt napallá tévő buzgólkodását. Most, az új Rituálé és a zsinat további várható reformjai fényesen igazolták a szerzőt. Tamás Alajos miséje — német testvérei után — az első olyan modern kompozíció, mely a nép nyelvén szólaltatja meg a teljes miseszöveget, az In principio missae kezdetű imádságtól egészen az In fine missae-ig. Nem térünk vissza a mű zenei elemzésére, de a Placeat tibi... kezdetű részt még egyszer fel kell idéznünk. Ez a részlet a XX. századi magyar egyházzenei irodalom kiemelkedő alkotása.

Érdemes, sőt szükséges azonban néhány szót szólni a latin miseszöveg magyar fordításáról, Tamás Alajosnak két rendkívüli nehézséggel kellett megbirkóznia: híven kellett visszaadnia a tételes igazságokat, prozódiailag pedig szótagszám szerint megkötötte őt a latin szövegre már korábban elkészült dallam. Itt-ott a hagyományhoz is alkalmazkodnia kellett: régies múlt idő használatával és összetett szerkezetekkel. A szerző képességeit dicséri, hogy nemcsak megbirkózott a feladattal, hanem néhol sikerült fordítói telitalálatai is akadnak.

(A Gewandhaus-zenekar vendégszerepléséről.) Egészen kivételes eseménynek számított a nagymúltú lipcsei Gewandhaus zenekar vendégszereplése a Budapesti Zenei Hetek végéfelé. Mendelssohn volt annak idején első és azóta is leghíresebb karmestere s az ő keze alatt mutatták be először a már-már elfeledett Bach-műveket. Kettős érdekessége is volt tehát annak a kamaraesztetnek, melyen a zenekar válogatott tagjai Bach-műveiből adtak egy csokorralalót.

Őszintén megvallva csalódtunk. Ez lenne vajon a Bach-hagyomány? Ez a száraz, sokszor kinosan precíz, gyakran lélektelen előadásmód? — Aligha.

Sokkal valószínűbb, hogy a túlhasznolt motorika megölte a Brandenburgi versenye „lelkét”, és az erőszakolt objektíválás éppen életszerűségtől fosztotta meg Bach zenéjét. Holott ezek a művek éppen a már említett életvidám kötheni időszak termései! Jóformán egyetlen műben, a két hegedűre írt d-moll versenyműben bontakoztak ki teljesen a zenekar képességei. Itt egyszerűen kifényesedett a muzsika, végtelenné tárultak a határok és a hallgatók előtt egy tűnő pillanatra megjelent az igazi Bach. Egyetlen, tűnő pillanat azonban kevés... (Rónay László)

KÜTBAESETT ELET. Zsivalygó iskolásfiúk között igyekeztem kifelé a nézőtérrel, vidámak voltak és gondtalanok, a látottakból csupán az „izgalmakat” apercipálták. Boldog ifjúság! Mit tudják ők, hogy milyen a háború... Nem tudják, de ne is tudják meg soha! Igen, minden becsületes ember csak ezt gondolhatja, ezt kívánhatja. Erre utal végül ez a film is, ezt a tanulságot vonja le számunkra. Ez a szovjet alkotás, az *Iván gyermekkor*a, méltán nyerte meg a Velencei Filmfesztivál nagydíját. A borzalmakat vetíti elénk, az emberiségéből kivetkezett embert mutatja be s mégis, mindemellett lírai is tud lenni, maradandó élményt nyújt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy hibátlan mestermű, ám olyan alkotás, ami éppen ezekkel a hibákkal együtt tetszik...

Iván még alig kamasznői kislány, abban a korban van, amikor nyílik az értelem, amikor a gyermek felfedezi a teremtet világot. Minden fa, bokor, csillogó pókháló, füttyös madár, surranó gyík csoda a számára. Legcsodálatosabb azonban az itató kútja, amelynek tükreben nappal is látni lehet a csillagokat. Mesevilág, megvalósult álom, tág tér a határtalan képezel számára, egyszerre tárja ki az eget, a magasságot és a méretlen mélységet. Ide vágyik a kislány, édesanyja kacagva ereszti le a veder kötelén. Már-már tapintható közelségben van a titokzatos tükör, amikor repülőgépzúgás hallik, rövid gépfegyversorozat csörren a csendbe, megszakad a kötéltartása s Iván riadtan csobban a jéghideg vízbe. Utána hiába kászolódik ki prüszkölve, hiába jut újra a felszínre, a gyermek örökre odalent marad, kutbaesett egy élet.

Ugyan mi más maradhatna ezek után az árva számára, mibe kapaszkodhatik még, ha már a szeretet kötele kicsusszant az édesanya halálba merevedő kezéből? A hazaszeretet, a harc vállalása, résztvétel a megtorlásból. A gyermekből egycsapásra felnőtten csinált az élet, a kegyetlen sors, a kérlelhetetlen háború. Barátja nincs, csupán bajtársa. Felderítőként működik a frontok mögött, ezernyi veszedelemmel dacolva, semmitől sem félve. Az idősebbek féltése, szánakozó sajnálata, kímélete vörös posztó a szemében. Senkinek sem engedelmességre futja be rövidke pályáját. Mert, hogy rövid lesz ez a pálya, az már szinte az első pillanattól kezdve sejtethető. Ez az élet úgyszólván cél-talanná, értelmetlenné vált s így nincs, nem is lehet egyéb jövője a halálnál. Ha túlélne a vérzivatar, örök életére keserű ember lenne, aki nem találna helyét a társadalomban, hiszen elvesztette múltját, a gyermekkorát.

Iván a megtestesült számonkérés, az eleven memento. Szinte lépten-nyomon lelkébe ivódik a háború minden borzalma... Az emberség győzelméért harcol az embertelenség közepette. Kiegyezett, rommálott falvakon vezet át útja, ahol az üszkös omladékok között csupán tébolyodott emberroncok imbolyognak; szállása, ahol két vállalkozása közti pihenőjét tölti, náciaktól visszafoglalt kínzókamra — itt is csak lemészárolt ártatlanok kísértetei űzik el szeméről az álmat; a folyóparton megcsónkított, foszló hullák néznek vele farkasszemet. Micsoda szörnyűséges emlékeket vinne magával a férfikorba, a kinyíló ifjúságba, ha mindezt túlélne?...

Es a halála, lélektanilag, logikailag bármennyire előkészített is, mégis megrázó. Partizánként esik a németek fogságába, tudja, hogy milyen vég vár rá... Mindez csak Berlin elfoglalása után derül ki, amikor főhadnagy bajtársbarátja megtalálja a kivégzettek listáját s köztük az ő fényképét. Hosszú börtönfolyosón pásztáz végig a kamera, minden cella ajtaja mögül a megkínzottak jaja, halálhőrgése ömlik a semmibe. A folyosó végében akasztófák állnak, a kötelek végén hurkokat himbál a huzat s a főhadnagy arcán végigráng az iszonyat.

Kötéltől kötélig... ennyi egy rövidke emberélet tartalma. Micsoda szim-

bolum, micsoda irtózatossá erejű jelzés. Ha itt végződne a történet, akkor nem volna egyéb háborús grand guignolnál... ám a film alkotói többet akartak ennél nyújtani, túl szerettek volna mutatni a borzalmakon. Nos, ez maradéktalanul sikerült.

Ragyog a nap, gyermekek játszanak bujócskát a főnyes tengerpart sziklái között. Iván is köztük van, ő a hűnyő. Töprengve, komolykodva keresi elbújt pájtásait — épp oly töprengve, komolykodva, mint ahogy a háborúban az ellenséges állásokat kémlelte — mindaddig, amíg rá nem akad egy kislányra. Kézenragadja s együtt futnak a puha fűnyelen, boldogan kacagva a fény felé... Ime, a kútbaesett élet, a vidám, boldog gyermekkor, ami osztályrészre lett volna, ha nem jön a háború.

Gyönyörű, lírai befejezés, megkönnyeztetti s amellet elgondolkoztatja a nézőt. Ez teszi ezt a filmet feledhetetlenné. Mi hát akkor az, ami nem sikerült benne? Sajnos, csaknem mindaz, ami nem közvetlenül Ivánra vonatkozik. A baltársak. Mása, a szép felcsernő, kissé sematikus figurák, elnagyoltak, élettelenek. A szerelmi motívum is erőltetett. Nagy hiba még, hogy sokszor szinte áll a cselekmény s a képek statikussá válnak. A belső konfliktusokat is inkább magyarázza a rendező, mint játszatja.

Tarkovszkij mégis nagyot alkotott, mert amikor Ivánra fordítja a felvevőgép lencséjét, akkor egyszerre megtelik a vászon élettel s minden hitelessé, szomorúan valószínűvé válik. A befejező jelenet pedig olyan líraián szép, hogy minden félresikerültséget egycsapásra elfeledtet. Ennek köszönhető, hogy ez a darab hibáival együtt tetszik és végül is maradéktalan élményt képes nyújtani. (*Bittei Lajos*)

AZ ELFELEJTETT TELEGDI MIKLÓS. A XV. század végétől a XVIII. század második feléig terjedő időszak legérdekesebb íróegyéniségeit és legfontosabb irodalmi jelenségeit vizsgálja *Klaniczay Tibor* új tanulmánykötete a *Reneszánsz és barokk*. A szerző négy átfogó tanulmányban vázolja a korai magyar irodalom e fontos századainak általános képét és Pázmány tanulmányában — a marxista irodalomtörténészek között elsőként — méltó helvet jelöl ki a nagy prédikátornak és írónak a magyar irodalomban.

A reformáció irodalmát tárgyaló részből hiányzik viszont a kor egyik legjelentősebb íróegyénisége: *Telegdi Miklós*. Pázmány Péterről írván, Klaniczay mindössze néhány sorban méltatja Telegdi érdemeit, kiemelve mindenekelőtt Pázmány munkásságát előkészítő szerepét. De még ezekből a szükséges sorokból is kitűnik Telegdi hatása nemcsak Pázmányra, hanem a kor egész katolikus irodalmára. Márpedig, ha ez így van, akkor vitathatatlan Telegdi jelentős hatása az egész későbbi magyar irodalomra, melynek ebben az időben a katolikus irodalom nem egészen lényegtelen része volt. Vegyük még ehhez hozzá azt a hatást, melyet a Telegdi által kezdeményezett katolikus-protestáns irodalmi vita irodalmunk fejlődésére gyakorolt és Telegdi Miklósról vitathatatlanul megállapítottuk, hogy nem tartozhatik azok közé, aiktól — mint például Dávid Ferencről. — a „hatástalanság” indokával tagadja meg Klaniczay a méltatást.

Telegdi Miklós (1535—1586) jobbágy sorból emelkedett a pécsi püspöki székhelybe és ehhez mindjárt hozzá kell tenni azt is, hogy élete végéig „jobbágy párti” maradt. A betöltetlen esztergomi érsekség vezetőjeként a magyar Katolikus Egyház feje volt és elindítója annak a folyamatnak, melyet ellenreformáció néven ismer a történelem. A protestantizmus elleni harcot kulturális (papnevelés, iskolák), és irodalmi téren vette fel. Három kötetes prédikációs könyve (Postillák), évszázadokon keresztül kedves olvasmánya volt a katolikusoknak; a nagy érdeklődésre jellemző, hogy Telegdi halála után, 1616-ban második kiadásban is megjelent. Pázmány nem csak ellenreformátorként, hanem írásművészként is felhasználta később Telegdi munkásságának eredményeit, aki irodalmunk egyik legelső tudatos nyelvművelője volt. Korában, melyre a „pongyola” stílus a jellemző, egyedülálló gondossággal fogalmazta meg mondanivalóját. Stílusának szabatosága és magyarsága feltétlenül felülmúlja a költőnek is kiváló Bornemisza Péterét, sőt nyelvi gazdagságban is versenyre kel vele.

De nézzük Klaniczay szempontjait, melyek azok a társadalmi-gazdasági tényezők, melyek Telegdi munkásságához a talajt előkészítették? Működése a „feudális reakció és a vele szövethetett protestáns egyházak diadalmaskodásának idejére” (Klaniczay) esett. A tömegek, melyek megnyeréséért a reformátor frókkal Telegdi felvette a harcot, akkor már — különösen Felső-Magyarországon, — protestáns nagyurakkal álltak szemben. A jobbágy származású Telegdi, akinek életszínvonala nem múlta felül a korabeli átlag, magyar polgárét és gondolkodásmódja is jellegzetesen polgári (haladó) volt, ebben a harcban a szegények mellé állt. Prédikációs könyveiben a korai protestáns prédikátorok antifeudális hangján dörög „az kővárak urai ellen”. Nem jutott el a münzeri tanokig, mint a protestáns börtönben meghalt Dávid Ferenc, Bornemisza-hoz és Heltaihoz hasonlóan ő is azon az állásponton volt, hogy a feudális urak megjavíthatók, megnevelhetők.

„Tanulják meg az urak, hogy szolgálkra gondot viseljenek” — követeli és azokat, akik nem hallgatnak rá, „a poklok kínjaival” fenyegeti meg. „Ingyen sem mondhatom, hogy szegény paraszt nép megint panaszkodhatik uralra” — írja másutt. Szeretné őket megvédeni, dehát a bírák is hamisak „a szegény népet ítélőszék elé vonják, sarcolják, uzsorázzák”; pedig Telegdi szerint „a bíró, a törvény tartozik téged (mármost a szegényt) a hatalmasok és gonoszok ellen megoltalmazni”. Bizonyára e gondolat jegyében működött bírói gyakorlatában és talán a szegénység oltalmazásának szándéka ösztökelte a törvények összegyűjtésének nagy, Mossóci Zakariással közösen végzett munkájára is.

Telegdi Miklós prédikációs könyvére, éppen úgy, mint nagy ellenfelének Bornemisza Péternek műveire, az ószövetségi példázatok gyakori használata jellemző. Szórol-szóra illik rá Klaniczaynak a protestáns prédikátorok munkáival kapcsolatos megállapítása, nevezetesen: „Az első prédikátorok a valóságból indultak ki, de a valóságban észlelt jelenségek közvetlen megfigyeléséből származó művészi leírása helyett, megkeresték azokat az ószövetségi sémákat, melyek ráillettek az észlelt jelenségekre. A bibliai köntös lehetővé tette, elősegítette tehát a kor nagy kérdéseinek helyes frói megragadását...”

A reformáció második szakaszában, — állapítja meg Klaniczay — a humanista műveltség és a humanizmus által népszerűsített klasszikus kultúra elemei is kezdenek bevonulni a reformáció irodalmába. Káldy Györgytől Rónay Györgyig, Telegdi valamennyi életrajzírója egyetért abban, hogy humanista műveltsége átlagban felüli volt. Igaz ugyan, hogy az ő munkáiban kevesebb utalást találunk antik szerzőkre, mint Bornemiszában, akinek műveit Borzsák István emelte ebből a szempontból **AZ ANTIKVITÁS XVI. SZÁZADI KEPE** című munkájában; de a nevek nagyjából megegyeznek az itt szereplőkével.

Telegdi Miklós egész életműve a polgári fejlődés ügyét mozdította elő. Munkássága a reformáció irodalmának szerves és egyáltalában nem jelentéktelen része. Irodalomtörténetírásunk kötelessége, hogy mellőzve azt a helytelen szemléletet, melynek tarthatatlanságára Klaniczay Tibor Pázmány tanulmányában rámutat, Telegdi Miklóst is — haladó voltának hangsúlyozásával, — az érdemeinek megfelelő helyre állítsa. (Taxner Ernő)

JEGYZETLAPOK. (Modernség, I.) Folyik a vita a modernségről. Olvasom S. M. nyilatkozatát; azt mondja: az a modern, ami divatos.

A kitűnő művészről bizonyára nem fog haragudni érte, ha szavaihoz némi kétkedő kommentárt fűzök.

Nem mindig az a modern, ami divatos, és nem mindig divatos az, ami modern. Egyébként eredetileg magának a szónak sincs semmi köze a divathoz; nem a divat, szokás jelentésű latin *mos* többől származik, nem is a francia *la mode*, német *die Mode* és magyar *módi* rokona; az „éppen most” jelentésű *modo* szóból képezték a *hodie-hodiernus*, azaz *ma-mai* mintájára; így lett a *modo-ból modernus*, a *most-ból mostani*. Mindez elég későn történt, a hatodik században; „a szó — írja Ernst Robert Curtius — egyike az utolsó örökségeknél, melyet a későlatin nyelv az újabb korokra hagyományozott”.

Mindez etimologizálás és filológia; de a tudóskodó bogarászás ezúttal — (vagy ezúttal is?) — szerencsésebben világít rá a dolog lényegére, mintha a divattal hozzuk kapcsolatba. Eszerint tehát az a modern, ami mai; művészetben az, ami a más tükrözi, megfélel a másnak, a ma lelkéből beszél és a mához szól, nem pedig a tegnapot rágja, másolja, majmolja tovább a másban.

Ez így rendkívül egyszerű volna, ha az volna a ma is. Csakhogy nem így van. A másban rengeteg tegnapi ember él; a tegnapi emberek tegnapi izlésükkel a tegnapi művészetért, illetve a tegnapi művészet mai másolataiért lelkesülnek. A mait pedig elvetik, ki ingerülten, ki fitymálva, ki botránkozva.

A helyzetet aztán tovább bonyolítják egyes „modernek”, akik tüntetve már nem is holnapiaknak, hanem holnaputániaknak hirdetik magukat, holott valójában csak tegnapelőttiek.

(*Modernség, II.*) Folyik a vita a modernségről. Körülbelül a világ kezdete óta. Az irodalomtörténet ezt úgy tartja nyilván, mint a régiek és újak csatáit.

A vitamódszerek változók. Az újak néha husángot ragadnak és agyonütik a régiket. Máskor, és ez a gyakoribb eset, a régiek belezik ki, zárják be, vagy dugják elmegyógyintézetbe az újakat.

Általában a harci eszközök fejlődése is lépést tart a technikai haladással. A kőbaltát fölváltotta a kard és a selyemzsinór; a nyílt nyers erőszak helyébe az intrika, a kiéheztetés és a rágalmazás csiszoltabb formái léptek. A francia régiek és újak vitájának egyik napirendi pontja például, a tizenhetedik század végén, Longinus rétor kommentálása örven az volt, vajon az újakat pártoló Charles Perrault bátyja, Claude Perrault a régiket pártoló Boileau betegségekben gyógyította-e, vagy gyilkolta, és mint építész, ellopta-e a királyi építőmester, Louis de Vau terveit, vagy sem. Mindez Longinus egy tanácsához kapcsolódik, mely szerint helyes, ha műveinkre nézve kikérjük barátaink véleményét. Jelentős fejlődés ahhoz képest, mikor a vitázó fütykössel berepesztette partnere fejét, vagy fűttenyentett egyet, mire a bokrok mögül előrohantak csatlósai és ellenfelét rövid úton lemészárolták.

Még fejlettebb harci módszer elhíresztelni az újakról, hogy a társadalom fölforgatására, az államrend megdöntésére és az erkölcsök megsemmisítésére törekszenek, tehát az emberiség érdekében hathatósan ki kell küszöbölni őket. Az érdeklődő bő dokumentációs anyagot találhat erre azokban a vitákban, melyek Ady és a Nyugat körül folytak. Az újak viszont időnkint azzal torolják meg a régihez ragaszkodóknak ezt a fondorlatát, hogy törvényerejű rendelettel kihirdetik, miszerint mindenki hülye, aki negyven, harmincöt, vagy harminc éves elmúlt. A korhatár az újak mindenkori vezérének életkorától függően változik.

Optimista jósök prognóza szerint közeledőben van az a korszak, amikor régiek és újak vitájában minden mellékszempont és kenyéririgység nélkül pusztán csak érv szegül szembe érvel, gondolat gondolattal, és nem fognak bizonyítani, csak a művek. A Spielbergeket és Bastille-okat ledöntik, a záptojásokat és csatabárdokat elássák; s lesz egy nagy máglya is, még egy utolsó máglya, nem könyveknek és csontoknak, hanem, hogy legyen hol hamuvá égetni a világ valamennyi husángját.

(*Modernség, III.*) „A kritikusok sajnos sokat ártnak azzal — mondja Kuznyecov — hogy megelégszenek a téma időszerűségének dicséretével és megbocsátják a formai gyöngeségeket. Ez pedig kényelmessé teszi az írókat, és miközben a világűr ostroma folyik, sokan még James Watt gőzgépeinél tartanak.”

Kuznyecov aztán Ehrenburgra hivatkozik, aki szerint „az az író, aki csak általánosan ismert igazságokat ismételget, naplopó”; éppen ezért igen hasznos volna, ha az író időnkint megkérdezné magától, vajon nem naplopó-e.

De mit szóljunk az olyan kritikusokról, akik lehurrogják és meddő formalistának minősítik az írókat, ha nem akar naplopó lenni, tehát nem általánosan ismert igazságokat ismételget, és amit mond, nem általánosan ismert formában fejezi ki?

Az író ne legyen kényelmes; de ne legyen kényelmes a kritikus se.

Időnkint ő is tartson önvizsgálatot. Hátha kiderül, hogy naplopó. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

7378-62. Főv. Nyomdaipari V. 5. — F. v.: Pege János.

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

F. I. Budapest. — A világszemléleti rokonságnál kézzelfoghatóbb szálak is fűzik Hopkinst a ferences mozgalomhoz. Oxfordban tanult, ahol elevenen él az egyetem egykori világhírű professzorának, Duns Scotusnak emléke és tanítása. Hopkins a szépségről és a dolgok „belső formájáról” vallott elméletét Duns Scotus filozófiája alapján dolgozta ki, márpedig ez erősen hangsúlyozza a dolgok egynességet, konkrét valóságát. Duns Scotusnak ismeretelméletére alapozza a saját „költői ismeretelméletét”: az igazi ismeret az egyedi dolgok érzéki megismerése. A költőnek tehát elsősorban egyedi, konkrét tárgyokról, jelenségekről kell írnia, mégpedig úgy, hogy a nyelv kifejezőeszközeivel „megérzékíti”, megjeleníti őket a maguk egész mélységében. Ha ez sikerül, ezáltal közelebb viszi az olvasót Istenhez is, hiszen a világ külső, érzéki felszínén keresztül a hívő lélek már megsejtheti a minden dolgok mélyén rejtőző Istent.

T. L. Budapest. — Ezt így kategorikusan kijelenteni, hogy: „a tények tanúsága szerint egészen a X. századig nem volt a keresztényeknél semmiféle külön nap a halottakkal kapcsolatban” — nem lehet, nem is felel meg a tényeknek. Az kétségtelen, hogy a halottak napjának a mostani formában és a mostani dátumán való megünneplése Odilo clunyi apát (946–1048) rendelete nyomán fejlődött ki és terjedt el az egyházban. De a források tanúsága szerint már Odilo apát előtt is volt ünnepe egyes helyeken éppen november másodikán is a halottakról való megemlékezésnek. Amalarius metzi püspök (780–850) egyik liturgikus művében megírja: „a mindenszentek officiuma után mondjuk a halottak officiumát”. Hispániai Szent Izidor († 636) előírja szerzeteseinek, hogy pünkösd keddjén mutassanak be szent misét az elhunytakért. De még korábban is lehet adatokat találni a halottak emlékének megünneplésére vonatkozóan. Tertullianus már a III. században így ír: „évenként egy napon könyörgünk az elhunytakért”. Egyébként pedig az egyház minden szentmiséjében a legkorábbi időktől fogva megemlékezett a halottakról, a kánonban, az átváltozás után imádkozza a pap: „... minden Krisztusban elhunyt hívőnek add meg kérünk az enyhülés és a világosság helyét.” Semmiképpen sem lehet azt állítani tehát, hogy az egyház a tizedik században kezdte volna el a maga „halott-kultuszát” és ez a pogány halottkultuszhoz való visszatérést jelentette volna.

Nyugdíjas. Szeged. — Miért tárja ki a pap a szentmise egyes helyein a kezét és miért imádkozunk mi, hívek összekulcsolt kézzel? — A liturgiában minden mozdulatnak, ennek is jelképes jelentése van. A kitárt kéz az ősbibb, őskeresztény időkől fennmaradt imádkozó kéztartás. Kitárt karral imádkozott az ószövetségi, az ókori pogány hívő is. Arisztotelész írja a világról szóló könyvében: „Mi emberek mindnyájan az ég felé tárjuk karunkat, midőn imádkozunk.” Az Isten utáni vágyat és az Isten előtti teljes meghódolást fejezte ki. Az összekulcsolt kéz későbbi eredetű, „csak” ezer esztendő. A nyugati germán-frank jogszokások világából került a katolikus liturgiába. Amikor a frank lovag letette ura előtt a hűségesküt, — a szenior — összetette és egybekulcsolta annak kezét. E kéztartás azt jelképezte, hogy a lovag „nem használja kezét”, nem tesz semmit ura akarata ellenére. Az Isten iránti hűségünket, tiszteletünket, hódolatunkat fejezzük ki mi is kezünk összekulcsolásával. Mi sem akarunk semmit az ő akarata, törvényei ellenére cselekedni.

T. R. Budapest. — Aquinói Szent Tamás, mint annyi másban, a skandalum kérdésében is pontos eligazítást nyújt. Azt mondja: „a botrány alatt olyan helytelen szót vagy cselekedetet értünk, amely másnak lelki romlására ad alkalmat.” (Summa II. II. q. 43.) A női öltözködés is aszerint botrányos és bűnös, illetve tisztességes, hogy alkalmat ad-e másnak bűnre vagy sem. Azt is, hogy asszonyaink időnként férfi nadrágot öltenek, ebből a szempontból kell megítélnünk. Egyformán lehet tisztességes és botrányos, aszerint miért és hogyan hordják. Azért, hogy menyasszonya időnként férfi nadrágot vesz fel, önnök nem kell messzemenő következtetéseket levonnia. Ez ma már nem különkdés, hanem társadalmilag hallgatólagosan elfogadott, jóváhagyott szokás.

Dogma. — Sarkalatos hittétel: „Ádám bűne a következményeivel együtt átszállott az összes emberekre.” Ugyanis hittétel: „az eredeti bűn nem utánzás, hanem átszarmazás útján terjed tovább”. Minden ember részesül benne léte első pillanatától. Mi a lényege? „Tartalmát tekintve az eredeti bűn a megsemmisítő kegyelem hiánya” — írja Schütz Antal. (Dogmatika I. 560.) Töprengésére: „az Ur Isten, a bűn nélküli Ur Isten, akitől annyira távol áll a bűn, hogy gyarló ember még csak fölfogni se tudja, lelkünkre mégis ráteremt egy bizonyos bűnt, amit nem is mi követtünk el személyesen és hogy „mi szükségé van erre az Ur Istennek?” — Szent Agoston szavait idézzük: „Ennél az ősi bűnnél mi sem ismertebb, ha hirdetni kell, mi sem titokzatosabb, ha érteni akarjuk.” Sokan sokfélekepp igyekeztek magyarázatot találni az eredeti bűn utkára. És nagyon sokan tevedtek zsákutcába magyarázataikkal. Schütz szavaival figyelmeztetjük: „Isten nagy tetteit nem szabad elszigetelten szemügyre venni, hanem lehetőség teljes tartalmuk szerint sokszorú összefüggésükben kell méltatni. Az eredeti bűnnek és általában a bűnnek valóságát tehát úgy kell fontolóra venni, amint a jelen üdvrendbe tényleg bele van állítva. Itt pedig a bűn elváhatatlanul össze van kapcsolva a megváltással. A kigyótípro asszony sarjának képe ott állt már az összlők előtt és kezdte sugározni biztató erejét az emberiségre, mihelyt Ádám és Éva fölött elhangzott a büntetés ítélete... Ne meredjen rá ön mintegy megbabonázva egy kiragadott kérdésre. Gondolja meg ugyancsak Schützzel, hogy az ember: „aki saját hibáján kívül Ádám bűnének részese lett, saját érdeme nélkül Jézus Krisztus megváltásának lesz részesévé.” A megváltás és a megváltó, a megtestesülés mint Isten gondolható legnagyobb tette a teremtés világában, fölséges módon föloldja a bűn átkát, fölszivja a bűn törvényét, mint részleges jelenséget, egy sokkal egyetemesebb törvényben. Az ellentéteknek, harcoknak és diszharmoniaknak ezt a bűnös világot körülözlőli a minden bűn, lázadás, hűtlenség fölött diadalmaskodó isteni irlalomnak óceánja.

Köteleességtudó. — 1. Újabbban valóban egyre inkább elhagyják a régi és a betegre sokszor riasztóan ható „utolsó kenet” elnevezést. „Betegek szentségének” vagy amint az új szertartáskönyv nevezi „szent kenet szentségének” mondják. 2. Elsődleges célja: megerősíteni a lelket a szenvedések elviselésére, ha kell, a haláltusa győzedelmes megvívására. De kegyelemközlő erejével eltörli a bűnöket is, ha a beteg nem gyónhatott meg. Hozzájárulhat a beteg testi, lelki gyógyulásához is. 3. A Szentkenet szentségét csak felszentelt pap szolgáltathatja ki. 4. Saját magának a pap nem szolgáltathatja ki ezt a szentséget. 5. Felveheti minden megkeresztelt hívő, ha öntudatánál van és súlyos beteg. Egészséges ember tehát nem veheti fel. Még akkor sem, ha halálveszelemben indul. (Pl. katona.) Egy betegségben csak egyszer lehet felvenni. Újabb betegségben újra alkalmazható. 6. Nem katolikus keresztény számára csak akkor lehet kiszolgáltatni, ha visszatért az egyházba vagy legalább kifejezte ebbeli szándékát.

Többgyermekes. — Az állapotbeli köteleességek megelőzik a többletként vállalt vallásos gyakorlatokat. Először tehát a gyermekek nevelésével kapcsolatos feladatokat kell ellátni és csak azután lehet arra gondolni, hogy elmenjünk esti litániára rózsafüzért imádkozni. — Ami a gyermekekkel való foglalkozást illeti, nekünk az a véleményünk, hogy a napi tíz perces foglalkozás teljesen elég. Ne arra törekedjék, hogy egyszerre sokáig és hosszan foglalkozzék gyermekeivel, különösen ha elvont fogalmakat kell megmagyarázni számukra. Az erkölcsi nevelést pedig a mindennapi élet kisebb-nagyobb eseményeihez kapcsolva lehet a leghatásosabban elvégezni. Egy-egy találó megjegyzés, okos kommentár mélyebben vésődik ilyenkor a gyermeki lélekbe, mint a hosszú magyarázat és fejtegetés.